

BOTOS JÁNOS
A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓSÁG
VAGYONÁNAK SORSA
1938–1949

Botos János

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓSÁG
VAGYONÁNAK SORSA
1938–1949

MAGYAR NAPLÓ

Budapest, 2015

Lektorálta
Haraszi György

Sorozatszerkesztő
Ujváry Gábor

Szerkesztő
Ujváry Gábor

© Botos János, 2015
© VERITAS Történetkutató Intézet, 2015
© Magyar Napló, 2015

ISBN 978-615-5465-58-1

*„Az igazság mindig a legerősebb érv.”
Szophoklész*

TARTALOM

A zsidó lakosság lélekszáma, gazdasági súlya, aktivitása	9
A magyarországi zsidóság vagyonának sorsa a német megszállásig (1938. május 29.–1944. március 18.).	22
A zsidóság vagyonvesztésének kiteljesedése.	35
A zsidó vagyonok sorsa a negyvenes évtized második felében	64
A jogfosztó rendelkezések hatálytalanítása, végrehajtása.	68
A Német Birodalom és a Szovjetunió területére kiszállított zsidó vagyontárgyak sorsa.	87

A ZSIDÓ LAKOSSÁG LÉLEKSZÁMA, GAZDASÁGI SÚLYA, AKTIVITÁSA

1938. május 29-én az 1938. évi XV. törvénycikk – amelyet az első zsidótörvénynek tekintettek – kihirdetésével megkezdődött az a közel hét évig tartó folyamat, amelynek során 21 törvény, 367 miniszterelnöki, miniszteri rendelet, és több mint tízezer egyéb jogszabály, határozat kibocsátásával, alkalmazásával a magyarországi zsidóságot megfosztották állampolgári, emberi jogaitól, egyéni és közösségi vagyonától.¹ A különböző összeírások, statisztikák, korlátozó rendelkezések az 1939. évi IV. törvénycikk kihirdetéséig – 1939. május 5. – zsidónak azt tekintették, aki izraelita vallású. Az 1938. évi XV. törvénycikk 4. § 2. bekezdése alapján a törvényben meghatározott kvótákba nem kellett beszámítani a hadirokkantakat, a tűzharcosokat,² a hősi halottak gyermekét, a hadiözvegyeket, az 1919. augusztus 1. előtt kikeresztelkedetteket, és azok gyermekeit, ha nem tértek vissza az izraelita hitre.³ Az 1939. évi IV. törvénycikk 1. §-a zsidónak minősítette azt, aki maga az vagy legalább egyik szülője vagy két nagyszülője izraelita vallású volt. A gyermekek esetében a kivételeztség határát 1939. január 1-jében rögzítette, illetve részletekbe menően szabályozta, pontosította, egyes esetekben kiterjesztette a kivételezettek korábban meghatározott körét.⁴ Az 1941. évi XV. törvénycikk 9. §-a zsidónak minősítette az izraelita vallásúakat, és azokat, akiknek legalább két nagyszülője izraelita vallású volt. Utóbbiak közül nem számított zsidónak az, akinek szülei házasságkötésük idején keresztény hitfelekezet tagjai voltak, maga is annak született, és nem tért vissza az izraelita vallásra.⁵ Ezzel a szabályozással a kivételezettek köre jelentékenyen szűkült.

¹ Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Összeállította: Vértes Róbert. Polgár Kiadó. Budapest. 1997. 19–32. Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek. A holokauszt Magyarországon európai perspektívában. Szerk.: Molnár Judit. Balassi Kiadó. Budapest. 2005. 141–145. Ságvári Ágnes: Tanulmányok a magyarországi holokauszt történetéből. Napvilág Kiadó. Budapest. 2002. 24.

² Tűzharcosnak tekintették azt, aki az első világháborúban arcvonalbeli, frontszolgálatot teljesített, és a Károly csapatkereszt igazolt tulajdonosa volt. Az első világháború zsidó katonáiról lásd.: A magyar hadviselt zsidók aranyalbuma. Az 1914–1918-as világháború emlékére. Zrínyi Kiadó. Budapest. 2013. Az 1940-ben megjelent eredeti kötet hasonmása.

³ Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Id. mű 25.

⁴ U. o. 44–46.

⁵ U. o. 149.

Arról, hogy 1938-ban a magyarországi lakosságon belül a zsidóság száma és aránya mekkora, pontos adat nem állt rendelkezésre, mivel népszámlálás 1930. december 31-i eszmei időponttal, majd 1941-ben zajlott. Megközelítő adatot több módon is kaphatunk. 1930-ban a magyarországi zsidóság lélekszáma 444 567, akik közül 432 328-an rendelkeztek magyar állampolgársággal, 12 239-en más ország polgárai voltak. A zsidók 97,4%-a magyar, 2,6%-a német, lengyel, szlovák, és más anyanyelvű.⁶ A zsidó vallású lakosság 1938 tavaszi megközelítő létszámát megadhatjuk az 1920–1930 közötti demográfiai adatok továbbszámítása alapján. Eszerint – figyelembe véve, hogy a zsidó lakosok száma az említett évtized során 6,1%-kal, 28 788 fővel csökkent, és ennek mértéke 1930 után nem változott – 1938-ban megközelítőleg 426 ezer zsidóra, az összlakosság kevesebb, mint 5%-ra terjedhetnek ki az 1938. évi XV. törvénycikk előírásai. A másik számítási lehetőség, hogy az 1930. évi népszámlálás eredményéből levonjuk a természetes szaporodást – 1931–1937-ben –9848 – és a vándorlási veszteséget. Utóbbi az 1930. és az 1941. évi népszámlálás között Jehuda Don szerint évi átlagban 1420, azaz 1938-ig 9940. A két adatot összegezve a zsidóság lélekszáma 1937 végén 424 779.⁷ Az 1938. évi XV. törvénycikk vitájában a parlamenti hozzászólók az 1930. évi népszámlálás adataira hivatkoztak. Egyetlen felszólaló – Makkai János – közölt pontosabb létszámot, noha annak forrását nem határozta meg. Szerinte a magyarországi zsidóság lélekszáma 1938 elején 426 ezer.⁸ Az említett adatok alapján úgy véljük, hogy **a magyarországi zsidóság lélekszáma 1938 tavaszán 425–426 ezer lehetett.** A zsidóság demográfiai változásaira pontosabb adatok az 1939. november 18-i népösszeírásból sem vezethetők le, mert az csak a trianoni Magyarország területére vonatkozott, és a lakosság vallási megoszlására nem tartalmazott adatot.⁹ A Felvidék, Kárpátalja, Észak-Erdély és Kelet-Magyarország esetében egykoron Csehszlovákia és Románia

⁶ Fogarasi Zoltán dr.: Magyarország népessége vallásfelekezetek szerint. Magyar Statisztikai Szemle. 1936. 9. 755–771. Thirring Lajos dr.: Magyar és idegen állampolgáraink anyanyelvi és vallási megoszlása 1930-ban. U. o. 1936. 10. 858–860.

⁷ 1930-ban a zsidóság létszáma 444.567, a számított csökkenés 1931–1937 között a korábbi évtized adatai alapján –4,26%, az így kapott adat 425.628. dr. Kovács Lajos: A csonkamagyarországi zsidóság a statisztika tükrében. Kiadja az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga. Budapest. 1938. 58–59. Magyar Statisztikai Évkönyv 1940. Budapest. 1942. 32. Jehuda Don: A magyarországi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete a 19–20. században. MTA Judaisztikai Kutatóközpont – Élet és Irodalom. Budapest. 2006. 38. A témakört összefoglalta: Stark Tamás: Zsidóság a vészorszakban és a felszabadulás után (1939–1955). MTA Történettudományi Intézete. Budapest. 1995.

⁸ Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XVII. köt. Budapest. é. n. 390. Martin Gilbert: The Routledge Atlas of The Holocaust. 3rd Edition. London and New York. 2008. 184.

⁹ Thirring Lajos dr.: Az 1939. november 18-i népösszeírás előzetes eredményei. Magyar Statisztikai Szemle. 1940. 1. 1–18.

1930. évi népszámlálási adatait használták fel. Ezek tartalmazták a lakosság valós megoszlását is.¹⁰

A történeti irodalom általában az 1941. évi népszámlálás adatait tekintette kiindulópontnak a magyarországi zsidóság lélekszám változása bemutatásánál. Az 1941. január 31-i, a Délvidéken október 10-ei eszmei időpontban végrehajtott népszámlálás adatai szerint a trianoni Magyarországon 403 614, a visszacsatolt területeken 321 393, összesen 725 007 ember vallotta magát zsidónak, az össznépesség 4,94%-a (az egykorúan publikált adatok szerint a trianoni Magyarországon 400 980, a visszacsatolt területeken 324 027 zsidót írtak össze). Az összeírás a hatályos jogszabályok alkalmazásával – az 1938. évi XV. és 1939. évi IV. törvénycikk, az 1941. augusztus 8-án kihirdetett 1941. évi XV. törvénycikk 9. §-a kiterjesztő rendelkezését az összeírás során nem vették figyelembe¹¹ –, bevallás alapján történt az eszmei időpontbeli anyakönyvi bejegyzések szerint. Kivétel az a szabályszerű áttérés volt, ahol elmaradt annak anyakönyvi bejegyzése. A zsidónak minősített nem izraelita vallásúak száma az 1941. évi XV. törvénycikk 9. §-a alapján megállapítva 61 548 (az össznépesség 0,42%-a), így együttesen a zsidónak számító lakosság lélekszáma 786 555 (5,36%). A vagyonosodás szempontjából lényeges a városi és a falusi lakosság, illetve a trianoni Magyarországon, valamint a visszacsatolt területeken élők aránya. A 725 007 zsidó közül 439 847 (60,66%) lakott megyei vagy törvényhatósági jogú városban, a kikeresztelkedettek esetében 53 045 (86,18%). Együttesen a 786 555 zsidónak minősített közül 492 852 (62,66%) a városlakó. Az 1941. évi, 1944-ben közreadott adatok szerint a Felvidéken 77 700 (7,32%), Kárpátalján 80 960 (11,67%), Erdélyben 151 125 (5,86%), a Délvidéken 14 242 (1,38%) zsidónak számító személyt írtak össze.¹²

A népszámlálási adatok pontosságát több tényező megkérdőjelezi. Egyrészt nem azonos időpontban zajlott az adatfelvétel, másrészt bevallás alapján történt az összeírás, harmadrészt a zsidónak számító személyek meghatározását az adatok feldolgozása, felvétele közben módosították. Kovács Alajos a kikeresztelkedettek létszámát százezer főre becsülte, és ezt az adatot a történeti irodalom elfogadta. A becslést Kovács Alajos abból a tényből vezette le, hogy 1938 tavaszán álláspontja szerint

¹⁰ Schneider Árpád dr.: A visszafoglalt délvidéki terület. Magyar Statisztikai Szemle. 1941. 11. 772–773. Eszerint 1930-ban a Felvidéken 78.190, Kárpátalján 71.782, Kelet-Magyarországon és Észak-Erdélyben 148.288 zsidót írtak össze. Az 1931. március 31-i jugoszláv népszámlálás a zsidókat az egyéb felekezetek közé sorolta, számukat külön nem mutatta ki.

¹¹ A magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Id. mű. 25., 44–66., 149.

¹² Fogarasi Zoltán dr.: A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságokként 1941-ben. Magyar Statisztikai Szemle. 1944. 1–3. 1–20. Az 1941. évi népszámlálás. 3. Összefoglaló adatok. Budapest. 1978. 88. U. o. 4. Demográfiai és foglalkozási adatok törvényhatóságok szerint. Budapest. 1979. 39–42. A zsidó népesség száma településként (1840–1941). Szerk.: dr. Kepecs József. Budapest. 1993. 22–48.

Magyarországon legalább 80–90 ezer lehetett a kikeresztelkedettek száma, amely a területgyarapodással 1941-re legfeljebb 100–110 ezerre bővíthetett. Ezt a becslést a kikeresztelkedett számáról 1896-ig visszamenően rendelkezésre álló statisztikai adatok, továbbá az izraelita hitfelekezet vesztesége az áttérések révén (beleszámítva a betérteket is) nem támasztották alá.¹³ Az 1941. évi népszámlálást követően a kikeresztelkedettek számának növekedése egyúttal az izraelita vallásúak csökkenését is jelentette, az együttes arányszámot nem módosította. Az adatokban további bizonytalanságot okozott, hogy Észak-Erdély és a Délvidék visszacsatolását követően mintegy 190 ezer, illetve 1500 magyar menekült érkezett a szomszédos Romániából, valamint a németek által megszállt szerb területekről. Az csak további kutatással deríthető fel, ha egyáltalán feltárható, hogy közülük hány embert nem írtak össze a népszámlálás során, illetve az össze nem írtak között mekkora arányt képviseltek a zsidók és a kikeresztelkedettek.¹⁴ **Az említett okok miatt az 1941. évi népszámlálás adatait legfeljebb a tényleges lélekszámot jól megközelítőnek minősíthetjük.** A rendelkezésre álló különböző adatokat egybevetve **a magyarországi zsidóság 1941. évi lélekszáma** – amely az izraelita vallásúak mellett magába foglalta a kikeresztelkedetteket, a zsidó származásúnak minősítetteket is – **legalább 786–787 ezerre, legfeljebb 825–835 ezerre tehető.**¹⁵ **Megítélésünk szerint a kikeresztelkedett számának túlzó becslése miatt az 1941. évi népszámlálás időszakában a magyarországi zsidóság tényleges lélekszáma 786–787 ezer lehetett.**

A történeti irodalom a zsidóság lélekszámának 1941–1944. március 19. közötti csökkenéséről több, egymástól részben eltérő adatot tett közzé. Lévai Jenő az ország német megszállása idején a zsidóság lélekszámát – nem véve figyelembe a veszteségeket – az 1941. évi XV. törvénycikk 9. §-a alapján 850 ezerre tette. Martin Gilbert a Kamenyec-Podolszkij-i deportálás áldozatainak számát 10 ezerre, a délvidéki gyilkosságokét 1000-re, a munkaszolgálatosok veszteségeit 40 ezerre, a lélekszám csökkenését együttesen 51 ezerre becsülte (nála a számítás alapja az 1930. évi népszámlálás).¹⁶ Stark Tamás 15 ezer Kamenyec-Podolszkij-i, 25 ezer munkaszolgálá-

¹³ Hét évtized a hazai zsidóság életében. I. rész. MTA Filozófiai Intézet Kiadása. Budapest. 1990. 194–195. Jánki Gyula dr.: Hitfelekezeti áttérések Magyarországon 1919–1938. években. Magyar Statisztikai Szemle. 1939. 10. 1113–1120. Magyar Statisztikai Évkönyv 1938. Budapest. 1939. 318.

¹⁴ Romsics Ignác: A második bécsi döntés. Népszabadság. 2010. augusztus 21. Hétféje. 3.

¹⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) XIX-J-1-a 1. és 89. doboz, XIX-L-20-o 1706. doboz. A részletes adatokra lásd.: Kovács Alajos: A zsidó vér aránya a magyarországban. Új Magyarország. 1938. június 25., 29., július 1. Magyar Statisztikai Évkönyv 1942. Budapest. 1944. 4. Dolányi (Kovács) Alajos dr.: A keresztény vallású, de zsidó származású népesség a népszámlálás szerint. Magyar Statisztikai Szemle. 1944. 4–5. 95–103.

¹⁶ Lévai Jenő: Fekete könyv a magyar zsidóság szenvedéseiről. Officina. Budapest. 1946. 69. Martin Gilbert id. mű. 184.

tos, 4 ezer bori és mintegy 700–1000 délvidéki áldozatot, együttesen mintegy 45 ezer főt fogadott el veszteséggént, így a zsidónak számító személyek száma 1944 tavaszán az 1941. évi 825 ezres lélekszámból kiindulva 780 ezer. Stark Tamás azonban figyelmen kívül hagyta a természetes népességnövekedés, illetve csökkenés, és az általa minimálisnak tekintett kivándorlás hatását.¹⁷ A keleti fronton a munkaszolgálatosok vesztesége 1941. június 26. és 1942. december 31. között 2149 fő, közülük 1628-an életüket veszítették, 160-an eltűntek. 1943 folyamán a munkaszolgálatosok vesztesége 23 803 fő, ez azonban a sebesülteket és a hadifogságba esetteket is magába foglalta. Amennyiben elfogadjuk, hogy a veszteség belső megoszlása megfelelt a korábbi adatoknak, akkor a halottak és az eltűntek száma 1943-ban 19 754. Rákos Imre és Verő Gábor a Don-kanyarban elhunyt 4101 zsidó munkaszolgálatos adatait tette közzé. Ezen tények alapján a zsidó munkaszolgálatosok vesztesége 1941 nyarától 1944. március 19-ig mintegy 22–23 ezer emberre tehető.¹⁸ A második világháborút követően a Zsidó Világkongresszus Magyarországi Képvisellete Statisztikai Osztálya is közzétette a zsidóság veszteségével kapcsolatos számítását, amelyek alapján, mások mellett Randolph L. Braham, Szabó A. Ferenc és Győri Szabó Róbert a Kamenyec-Podolszkij-i deportálás áldozatainak számát 20 ezerre, a munkaszolgálatosokét 42 ezerre, a bácskai legyilkoltakét ezerre becsülte. Szerintük a magyarországi zsidóság lélekszáma 1944. március 19. után az 1941. évi 825 ezerről a 63 ezer fős veszteség alapján 762 ezerre csökkent. Jehuda Don az 1941. évi népszámlálás, és 1944. március 19. között a zsidóság veszteségét – a természetes szaporodás alacsony volta, a kikeresztelkedettek, az erőszakos halállal elhaltak okán – 76 678 főre tette. Mivel Jehuda Don a 725 007-es létszámot tekintette megalapozottnak, 1944 tavaszán szerinte a zsidóság lélekszáma 649 329.¹⁹ Varga László a Kamenyec-Podolszkij-i áldozatok számát 14–16 ezerre, a munkaszolgálatosok, újvidékiek veszteségével együtt az áldozatok lélekszámát 48 ezerre becsülte, így számítása szerint a zsidóság lélekszáma 777 007. Varga László a Német Birodalom Külügyminisztériumának adatai alapján 16–17 ezerre becsülte az 1941–1944. március 19. közötti zsidó kivándorlók számát. Egy 1946-ban készült statisztika szerint a visszacsatolt területekkel megnövekedett Magyarországon 1944.

¹⁷ Stark Tamás id. mű. 17., 20.

¹⁸ Dr. Stark Tamás, dr. Szabó Péter, dr. Szakály Sándor: A magyar munkaszolgálat. Magyar Nemzet. 1992. február 20. 6. Munkaszolgálat a Don-kanyarban. Válogatta és szerk.: Rákos Imre, Verő Gábor. Ex Libris Kiadó. Budapest. 2008. 193–334.

¹⁹ Randolph L. Braham: A népirtás politikája. 2. bővített és átdolgozott kiadás. Belvárosi Könyvkiadó. Budapest. 1997. 2. köt. 1246. Szabó A. Ferenc: Pusztulás és újjászületés. Valóság. 1988. 11. 61. Győri Szabó Róbert: A kommunista párt és a zsidóság Magyarországon (1945–1956). Windsor Kiadó. Budapest. 1997. 307. Jehuda Don id. mű. 44.

március 19-e után 862 007 zsidó élt, akik közül 243 500 élte túl a vészkorszakot.²⁰ Hasonló adatokat más szerzők munkáiból is idézhetnénk.²¹

A zsidó hitközségek 1944-es összeírása alapján – amely 740 hitközség 1943. december 31-ei adatait tartalmazta, közülük mintegy kéttucat esetben, közte jó néhány nagy létszámú hitközséget illetően is részlegesen vagy egyáltalán nem szerepelt lélekszám – 526 059 főt tartottak nyilván. Ebbe az adatba természetesen nem számították bele a kikeresztelkedetteket, a hitközségi kapcsolattal nem rendelkezőket, azokon a településeken élőket, ahol különböző okok miatt hitközség nem működött, és feltehetőleg a munkaszolgálatra behívottak egy részét.²²

A zsidóság lélekszámát bemutató adatokkal kapcsolatban több probléma vethető fel. Egyrészt – amelyre Varga László hívta fel a figyelmet – a zsidóság lélekszámát a kivándorlás is csökkentette, noha ennek mértékét véleményünk szerint jelentősen túlbecsülte. Karády Viktor kutatásai szerint 1939–1945 között – beleszámítva a háború utáni kiutazásokat is – Palesztinába 3691 magyar zsidó vándorolt ki. A kivándoroltak túlnyomó többsége nyilvánvalóan a második világháború befejezése után érkezett. A más államokba – elsősorban Amerikai Egyesült Államok – irányuló kivándorlás a beutazási korlátozások és a háború következményeként növekvő utazási nehézségek miatt ennél nagyságrendileg kevesebb volt, így együttesen a palesztinai kivándorlással 1941–1944. márciusa között legfeljebb félezerre tehető a távozók száma. 1941-ben 318 zsidó vándorolt ki, 1 vándorolt vissza, 1942-ben 7, illetve 3, későbbi adat nem ismeretes, azonban nyilvánvaló, hogy a világháború csatái közepette a kivándorlás gyakorlatilag lehetetlenné vált.²³ Az újvidéki zsidó áldozatok száma az egykorú jelentés alapján 743. Dr. Babos József, a délvidéki gyilkosságok felelőseinek ügyét tárgyaló bíróság vezetője szerint a zsidó áldozatok száma 500. Alexander Veljics szerb történész 2258 áldozat adatait tette közzé, amelyek elemzése alapján a zsidó áldozatok száma 552. A legújabb kutatás szerint a zsidó áldozatok

²⁰ MNL OL XIX-L-20-r 86. doboz. Varga László: A magyarországi zsidóság megsemmisítése 1944–1945. Évkönyv 1983/84. Szerk.: Scheiber Sándor. Magyar Izraeliták Országos Képviselete. Budapest. 1984. 389–420.

²¹ Az adatok legfrissebb összefoglalását lásd.: Haraszti György: A zsidóság helyzete Magyarországon a német megszállás küszöbén. Rubicon Online. www.rubicononline.hu A letöltés ideje 2014. november 10.

²² Frojimovics Kinga: Zsidó hitközségi szervezet Magyarországon 1944-ben. Tanulmányok a holokausztról. II. köt. Szerk.: Randolph L. Brahm. Balassi Kiadó. Budapest. 2002. 9–52.

²³ Magyar Statisztikai Évkönyv 1941. Budapest. 1943. 42. Magyar Statisztikai Évkönyv 1942. Budapest. 1944. 53. Karády Viktor: A magyar zsidóság helyzete az antiszemita törvények idején. Medve-tánc. 1985. 2–3. 73–74.

száma Újvidéken 556.²⁴ Mindezek alapján a délvidéki – nemcsak újvidéki – gyilkosságok zsidó áldozatainak száma nyilvánvalóan nem több mint 743.

Továbbá az eddigi lélekszám becslések nem vették figyelembe a zsidóság születési és halálozási adatait. A születések száma: 1938-ban 4311, 1939-ben 4375, 1940-ben 6342, 1941-ben 8380, 1942-ben 8413. 1943-ban és 1944 tavaszán a korábbi adatsorokat tovább számolva a születésszám legfeljebb 12–13 ezerre tehető, a vizsgált időszak egészében $16\ 793 + 12\text{--}13\ 000 = 28\ 793\text{--}29\ 793$. A születésszám emelkedésében az ország területének növekedése, és a visszacsatolt részek zsidósága magasabb gyermekvállalási hajlandósága jelent meg. Ugyanezen években – 1941-ben 10 074, 1942-ben 10 787 – az elhunyt zsidók száma 20 861 (az 1941. évi adatban nem szerepelt a Délvidék). Mivel a halálozási adatokban az eltűnteket, a hadifogságba esetteket nem vették figyelembe, és a fronton elhunytak közül csak a ténylegesen holtta nyilvánítottakat vették számba, ezért 1941–1942-ben a Kamenyec-Podolszkij-i, a bácskai és a munkaszolgálatos áldozatok csak részlegesen, illetve egyáltalán nem szerepeltek közöttük. Ennek figyelembe vételével a halálozási szám, a tendencia alapján továbbszámítva 1943-ban és 1944 tavaszán és kora nyarán $20\ 861 + 15\text{--}17\ 000 = 35\ 861\text{--}37\ 861$.²⁵ A zsidóság halálozási lélekszáma ebben az időszakban 7068–9068-al haladta meg a születésszámot. Emellett problematikus a Kamenyec-Podolszkij-i deportálás áldozatainak a beszámítása is. A Magyarországra menekült külföldi zsidóságot az 1941. évi népszámlálás adatgyűjtése csak részlegesen, szigorú feltételek megléte esetén vette számba, és eltekintettek a tartósan külföldön élő magyar zsidók összeírásától is. Ennek megfelelően – az eddigi kutatások eredményeit figyelembe véve – a Kamenyec-Podolszkij-i deportáltak között – akiknek számát Majsai Tamás 17 500–18 000-re becsülte – legfeljebb néhány száz olyan magyar állampolgár lehetett, akiket a népszámlálásnál zsidóként összeírtak.²⁶

A tartósan külföldön élő magyar zsidók közül az egyik forrás szerint bizonyíthatóan 204 ember tért vissza Magyarországra, más adat 400 zsidó család visszautazásáról adott számot. Ezeket az adatokat a magyarországi zsidó lakosság lélekszámánál figyelembe vettük. A munkaszolgálatos veszteség adatoknál tekintetbe kellett venni, hogy az eltűntnek nyilvánítottak mintegy felét a szakirodalom hadifogolynak

²⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban ÁBTL) V 90.546. dosszié. A. Sajti Enikő: Délvidék 1941–1944. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1987. 160. Alexander Veljics: Memorijalni spisak zrtava „novosadske racije” iskorenjene pojodice i pojedinci u januaru 1942. Kézirat. h. n. é. n. Pihurik Judit: Hideg napok Délvidéken, 1941–1944. Rubicon, 2009. 5. 27.

²⁵ Magyar Statisztikai Évkönyv 1940. Budapest. 1942. 32. Magyar Statisztikai Évkönyv 1942. Budapest. 1944. 33.

²⁶ Majsai Tamás: A magyar holocaust első felvonása, 1941. Holocaust emlékkönyv a vidéki zsidóság deportálásának 50. évfordulója alkalmából. Szerk.: Králl Csaba. Teljes Evangéliumi Diák- és Ifjúsági Szövetség. Budapest. 1994. 303–309.

tekintette. (Egyébként a meghalt vagy hadifogságba esett zsidók vagyonára is vonatkoztak a korlátozó rendelkezések, ennek megfelelően 1944. április 16-a után ezeket is zárolták, majd államosították.)²⁷ A különböző tényezőket figyelembe véve megítélésünk szerint 1944 késő tavaszán, a német megszállás napjaiban a magyarországi magyar állampolgárságúnak, honosnak tekintett zsidóság²⁸ lélekszáma az 1941. évi népszámlálás 786 555, illetve 825–835 ezerre tehető adatából kiindulva, a 36 068–38 068 lélekszámú veszteséget elfogadva legalább 748 487–750 487, legfeljebb 788 939–790 939, illetve 798 939–800 939 között lehetett. A lélekszám csökkenésbe beszámítottuk a halálozási többletet (7068–9068), valamint a vándorlási veszteséget, a Kamenyec-Podolszkij-i deportálás során meggyilkolt magyar állampolgárságú zsidókat, a délvidéki gyilkosságok zsidó áldozatait, a munkaszolgálat során elhunytakat, és a Német Birodalom területéről, a megszállt országokból bizonyíthatóan hazatérteket. **Mindezek alapján a magunk részéről helytállónak a 748 487–750 487 fős lélekszámot tartjuk, akik közül a trianoni Magyarország területén 375–377 ezren éltek, mivel a kikeresztelkedett zsidók magasabb száma megítélésünk szerint nem tényleges adatokra, hanem továbbszámolt becslésre alapozódott, és nyilvánvalóan nem volt mentes a kor politikai elvárásától sem.**

A magyarországi zsidóság részvétele, súlya a gazdaságban, a foglalkozási főcsoportokban, az ipari, a mezőgazdasági, és az ingatlan tulajdonban mért arányszáma alapján tárható fel.²⁹ 1930-ban a húsznál több főt foglalkoztató vállalatok adatai azt mutatták, hogy a 81 bánya és kohóvállalat esetében a 33 363 alkalmazott közül 289 zsidó, 0,87% (közülük 219 tisztviselői állást töltött be). Az 1959 iparvállalat esetében a 233 864 alkalmazott közül 17 942 zsidó, 7,67% (közülük 10 751 tisztviselő). A 427 kereskedelmi és hitelvállalat (pénzügyi szervezet) 38 991 alkalmazottjából 11 052

²⁷ MNL OL XIX-J-1-a 12. doboz. Karsai László: Magyar zsidók sorsa Nyugat-Európában 1942–1943. Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára. Szerk.: Fischer Ferenc – Vonyó József. University Press. Pécs. 2000. 365. Vö.: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941–1953). Főszerk.: Varga Éva Mária. ROSSZPEN – MKTTK. Moszkva – Budapest. 2006. Varga Éva Mária: Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956). Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest. 2008.

²⁸ A továbbiakban magyarországi, illetve magyar zsidóság alatt minden esetben az életvitelszerűen Magyarországon élő magyar állampolgárságú vagy azzal azonos státuszú zsidókat, beleértve a kikeresztelkedetteket is, értjük.

²⁹ Ezen a vizsgálati módszeren alapult Katus László részvételi indexe, és Jehuda Don relatív befolyási indexe. Mindkét index oly módon határozható meg, hogy a zsidóság részvételére egy adott gazdasági ágazatban, foglalkozási főcsoportban meglévő adatot elosztjuk a teljes népesség, illetve gazdasági ágazat adatával. A módszer tanulmányozására lásd.: László Katus: The Occupational Structure of Hungary Jewry in the Eighteenth and Twentieth Centuries. Jews in the Hungarian Economy 1760–1945. The Hebrew University. Jerusalem. 1992. Jehuda Don id. mű.

zsidó, 28,34% (közülük 8704 tisztviselő). A 306 218 alkalmazottból 29 283 zsidó, 9,56% (közülük tisztviselő 19 654), ez nagyobb, mint a lakosságon belüli arányszámuk, és az ágazatok közötti megoszlás alapján részvételük magasabb az iparvállalatoknál és kiugróan magas a kereskedelmi, pénzügyi szektorban.³⁰ A foglalkozási adatok szerint a mezőgazdaság, az erdészet, a vadászat területén a több mint másfél millió önálló és alkalmazott közötti 5785 zsidó százalékban alig mérhető, a véderő 41 022 tagja között 154 zsidót (0,38%), a polgári és egyházi közszolgáltatnál és a szabadfoglalkozásoknál a 136 708 személy között 17 354 zsidót (12,69%) írtak össze. Az országosan 2 932 864 önálló és alkalmazott között 213 230 zsidó (7,27%) található, ezzel gazdasági aktivitásuk a lakossági arányszámuknál jelentősen magasabb. Az 1938. évi XV. törvénycikk mellékleteként közzétett foglalkozási adatok szerint 1930-ban a lapszerkesztők és hírlapírók 31,7%-a, a színészek 24,1%-a, az ügyvédek 49,2%-a, a magánmérnökök 30,4%-a, az orvosok 34,4%-a számított zsidónak. A zsidóság részesedése az önállóak és a foglalkoztatottak között egyaránt meghaladta lakossági arányszámukat.³¹ Az 1938. évi budapesti foglalkozási adatok szerint – amelyek jó megközelítéssel tükrözték az országos arányokat – az ipari tisztviselők 43,9%-a, a kereskedelmi tisztviselők 48%-a, a magántisztviselők 40,7%-a, az önálló iparosmesterek 29,8%-a, a kereskedők 57,6%-a számított zsidónak.³²

A vagyoni helyzetet tükrözte, hogy 1930-ban a 444 567 zsidó lakos közül 401 072 nem rendelkezett saját házzal, házrészsel, földtulajdonnal. 1930-ban országosan a lakóházak 3,3%-a (46 754) tulajdonosa számított zsidónak. A lakóházak döntő többsége a községekben található, a városokban a lakások bérlése volt a gyakoribb. 14 121 zsidó rendelkezett földbirtokkal, közülük 6416 földtulajdona nem érte el a 1 kat. holdat, 3287 birtoka nem haladta meg az 5 kat. holdat. 1000 kat. holdnál nagyobb birtokkal összesen 56 zsidó rendelkezett. A szabadforgalmú földbirtokok közül 452 800 kat. hold (a teljes birtokállomány 3,9%-a) volt zsidók tulajdonában. A zsidó földbérlők száma 1420 (az összes földbérlő száma 156 017), azaz 0,9%, akik közül 348-an 5 kat. holdnál kisebb, 113-an 1000 kat. holdnál nagyobb birtokon gazdálkodtak.³³ 1937-ben a 92 bánya- és kohóvállalat tulajdonosai között 18 (19,56%),

³⁰ Az 1930. évi népszámlálás. II. rész. Foglalkozási adatok. Stephaneum Nyomda Részvénytársaság. Budapest. 1934. 74–87.^x

³¹ Az 1930. évi népszámlálás. V. rész. Részletes demográfia. Stephaneum Nyomda Részvénytársaság. Budapest. 1936. 2–25. Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Id. mű 25–30.

³² Budapest Székesfőváros Statisztikai Lexikonja. Szerk.: dr. Molnár Olga. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának kiadása. Budapest. 1940. 233–234., 237–238., 263–266., 347.

³³ Az 1930. évi népszámlálás. V. rész. Id. mű 369. Mazolovszky Sándor dr.: A magánkézben lévő ház- és földbirtok megoszlása a tulajdonosok vallása és anyanyelve szerint. Magyar Statisztikai Szemle. 1933. 2. 65–71. Thirring Lajos dr.: Az 1930. évi első országos háztulajdonstatisztika főbb eredményei. Magyar Statisztikai Szemle. 1936. 3. 189–209.

bérlői között 3 (3,26%) izraelita vallású található. A 3902 ipartelep esetében 1719 tulajdonos (44,05%), 115 bérlője (2,95%) izraelita vallású.³⁴

A zsidóság vagyoni helyzetéről különböző időpontokban, eltérő céllal számos becslés, és az 1920-1930-as évtizedekből származó adatokra támaszkodó számítás készült. Ezek a becslések, számítások a hiteles és pontos adatok hiányában legfeljebb csak tendenciákat jelezhettek, emellett nem vették figyelembe a magyar zsidóság külföldi vagyonát. Az ilyen módon készült számítások közül elsőként megemlítjük a magyarországi zsidóság nevében 1937 novemberében készített összeállítást, amely az 1930. évi népszámlálás adataira hivatkozva hangsúlyozta, hogy a zsidóság 9/10-ed része „teljes nincstelenségben szenved, [...] se házzal, se házrészsel, se földdel, se földbérlettel nem rendelkezik”.³⁵ Az Amerikai Egyesült Államok budapesti követségének jelentése az Új Magyarország 1937. január 23-ai írása alapján a magyar zsidóság évi jövedelmét 750 millió pengőre, az egy főre jutó átlagjövedelmet 2506 pengőre tette (a nem zsidóknál ez az összeg 427 pengő). Kovács Alajos 1939 elején a zsidó lakosság 23%-ának egy főre eső évi jövedelmét 288 pengőre, 77%-ának 1500 pengőre becsülte. A hivatalos magyarországi adat szerint 1938–1939-ben az egy főre eső évi jövedelem 543 pengő, az amerikai Collin Clark számítása alapján 1938-ban 280 \$ (1 \$ = 3,3877 pengő árfolyamon 948,55 pengő).³⁶

A magyarországi zsidóság vagyonát Meizler Károly országgyűlési képviselő 1939. január 25-én az általa számításba vett tételek összegezése alapján 5474,04–5488,30 millió pengőben adta meg. Megítélése szerint a zsidóság 830 ezer kat. hold mezőgazdasági területet birtokolt, értéke kat. holdanként 500 pengővel számolva 420–430 millió pengő (a pontos számítás: 415 millió pengő), bérleti formában 738 ezer kat. holdat műveltek, amelyekre holdanként 80–100 pengő befektetést számítva 74 millió pengőt (a pontos érték: 59,04–73,80 millió pengő) investáltak. A budapesti bérházakból évente 90 millió pengő jövedelemhez jutottak zsidó tulajdonosaik, ez az egykorúan elfogadott 6%-os évi hozammal tőkésítve 1500 millió pengő értékű ingatlan tulajdont jelentett. A zsidó részvénytársasági vagyon névértékben 2000 millió pengő, továbbá az egyéni cégek (vállalatok, gyárak, raktárak, üzletek, stb.) értéke 1500 mil-

³⁴ A m. kir. kormány 1938. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest. 1940. 120., 132. Az adatok a nem jogi személyek tulajdonára vonatkoztak. A korlátolt felelősségű társaságoknál, a szövetkezeteknél és a részvénytársaságoknál az ügyvezető igazgató vallása szerepelt.

³⁵ Szücs László: Kormányzói audiencia az első zsidótörvény előtt (1937. november 11.). Levéltári Közlemények. 1993. 1–2. 159.

³⁶ MNL OL XIX-J-1-a 13. és 89. doboz. Nathaniel Katzburg: Zsidópolitika Magyarországon 1919–1943. Bábel Kiadó. Budapest. 2002. 232.

lió pengő.³⁷ Meizler Károly becslése során a személyes vagyontárgyakat, a pénzügyi megtakarításokat és a hasonló tételeket nem vette figyelembe.

Fellner Frigyes közgazdász az 1920-as évekre vonatkozó nemzeti jövedelem számításai alapján 5,2 milliárdra, Kovács Alajos statisztikus 1938-ban a nemzeti vagyon 20–25%-ra, 7–9 milliárdra, Sütő Gyula országgyűlési képviselő 1940-ben 12 milliárdra, Matolcsy Mátyás közgazdász 1938-ban a nemzeti vagyon 25%-ra, 1941-ben 12 milliárdra, Kósa Miklós közgazdász 1942 végén 7,5 milliárd pengőre becsülte a zsidóság vagyonát. Bosnyák Zoltán zsidókutató Fellner Frigyes nemzeti jövedelem számítása alapján a harmincas évtized vége felé 5185 millió pengőre, a nemzeti vagyon 20,79%-ra értékelte a zsidóság vagyonát. Számítása szerint a zsidóság földbirtok vagyona 1125 millió (az összes földbirtokvagyon 10%-a, a továbbiakban is az adott terület összvagyonából a zsidóság vagyona %-ban), bányavagyona 908 millió (62,19%), budapesti házvagyona 1370 millió (54,58%), vidéki városi ingatlanai 310 millió (20,02%), községi épületei 88 millió (5,57%), adómentes mezőgazdasági épületei 157 millió (10%), adómentes gyárépületei 321 millió (75,18%), állatállománya 153 millió (10%), mezőgazdasági holt leltára 62 millió (11,92%), gabonakészlete 21 millió (10%), a gyárak anyag és árukészlete 446 millió (75,08%), háztartási ingóságai 234 millió pengő (14,98%). Bosnyák Zoltán számításában nem vette figyelembe a kereskedelmi vállalatok és árukészletük, az értékpapírok, és más tételek értékét. A háztartások ingóságait a Fellner Frigyes szerinti 800 pengős országos átlaggal szemben Bosnyák Zoltán a zsidó családoknál 2000 pengővel, és 117 188 háztartással (6%) számolta. Lévai Jenő 1941 végén 6-7 milliárd pengőre tette a zsidó, vagy zsidó eredetű vagyont, amely szerinte 240 ezer család között oszlott meg. Az ország német megszállását követően 1944. április 23-án a szélsőjobboldali Függetlenség 16–20 milliárd pengős zsidó vagyonról cikkezett. Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter ugyanekkor 19 milliárd pengőnyi zsidó vagyonról tudott.³⁸

A történészek közül Randolph L. Braham 7–9 milliárd aranypengőre (a pengő-aranypengő viszonyítással a későbbiekben külön foglalkozunk), Ságvári Ágnes a trianoni Magyarországot illetően 6479–6504 millióra, Kádár Gábor és Vági Zoltán az 1941-es területre vetítve 7–12 milliárd pengőre becsülte a zsidóság teljes vagyonát.

³⁷ Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XXI. köt. Budapest. é. n. 456.

³⁸ MNL OL K 149 220. csomó. Magyarság Útja. 1938. december 4. dr. Kovács Alajos: A csonka-magyarországi zsidóság a statisztika tükrében. Budapest. 1938. 56. Bosnyák Zoltán: Szemben Judeával. II. lényegesen bővített kiadás. Centrum. Budapest. 1943. 258–260. Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon. Második kiadás. Magyar Téka. Budapest. é. n. 59. Kádár Gábor – Vági Zoltán: Hullarablás. A magyar zsidók gazdasági megsemmisítése. Hannah Arendt Egyesület – Jaffa Kiadó. Budapest. 2005. 25–26. Christian Gerlach – Götz Aly: Az utolsó fejezet. A magyar zsidók legyilkolása. Noran. Budapest. 2005. 169.

A Christian Gerlach – Götz Aly szerzőpáros 1944 nyári adatot idézve 30 milliárd pengős becslést fogadott el. Sebes Gábor és Sessler György 2,195–2,205 milliárd \$-ra taksálta az 1941-es területen élő magyar zsidóság összvagyont (ez az általuk használt 5,1 pengős \$ árfolyamon számolva 11,1945–11,2455 milliárd pengővel egyenértékű). A béke-előkészítő munkálatok során a zsidóság háborús kárait – amely nem azonos a teljes vagyoni veszteséggel – 1938. évi értéken 805,1 millió pengőre és 158,7 millió \$-ra (\$ vételi árfolyamon 830 953 200 pengő), együttesen 1 636 053 200 pengőre tették.³⁹ 2010. február 9-én egy Chicagóban benyújtott kártérítési perben az 1944-es magyarországi zsidó vagyont 3 milliárd – egykori – \$-ban határozták meg.⁴⁰

Az említett néhány példa egyértelműen arra utalt, hogy az adatokat a politikusok, közgazdászok, történészek eltérő forrásokból, különböző számítással, becslések alapján adták meg. Ezeknél a vagyonadatoknál mindenképpen figyelembe kell venni, hogy mely időszakra vonatkoztak, hiszen 1938 novembere és 1941 áprilisa között számottevően nőtt Magyarország területe. Az amerikai dollár New-York-i kifizetését utoljára hivatalosan 1941. július 31-én jegyezték, ekkor 1 \$ = 3,456 pengő. A hivatalos jegyzéshez vétel és eladás esetén 51,50–53%-os felár társult, így a tényleges hivatalos árfolyam 5,236–5,288 pengő. A magánforgalmi (feketepiaci) árfolyam ettől jelentősen eltért, 1941. december 31-én 1 \$ 11,50 pengőn cserélt gazdát.⁴¹ Hasonlóképpen fontos az időpont azért is, mert 1937–1938 fordulójától a pengő folyamatosan veszített az értékéből. A pengő inflációja a világháború kirobbanásáig lassú, kismértékű. 1939. augusztus 31. és 1944 novembere között – amikor zömében végbement a zsidóság vagyoni vesztesége – a pengő értéke egyre gyorsuló ütemben romlott. A Magyar Nemzeti Bank számításai szerint az 1939. augusztus 31-ei értékű 100 pengő 1944. november 30-ára – az utolsó hiteles adat időpontjára – 24 pengő 75 fillérre csökkent, azaz értékének 75,25%-át, háromnegyedét elvesztette.⁴²

A pengőben történő elszámolás mellett az 1938–1945 tavasza közötti időszakban folyamatosan használták az aranypengőt is. A betétek, hitelek és követelések zömét aranypengőben határozták meg. Az aranypengőt, mint elszámolási egységet és kvázi fizetőeszközt az 1931. augusztus 15-én kiadott 4560/1931. M. E. számú rendelet teremtette meg azzal a céllal, hogy megerősítse a pengő értékét, lehűtse az inflációs

³⁹ MNL OL XIX-J-1-a 6. doboz. Randolph L. Braham id. mű. 530. Ságvári Ágnes id. mű. 74. Kádár Gábor – Vági Zoltán: Hullarablás. Id. mű. 26., 30. Christian Gerlach – Götz Aly id. mű. 169. A magyar zsidó javak Svájcban 1931–1945. Koordinátor: Sebes Gábor és Sessler György. Kézirat. h. n. é. n. 15.

⁴⁰ Népszabadság. 2010. február 11., 12., 15.

⁴¹ MNL OL XIX-J-1-a 18. doboz, XXIX-L-1-m 37. doboz.

⁴² MNL OL XXIX-L-1-m 37. doboz. A kérdéskört részletesen feldolgozta: Botos János: A korona, pengő és forint inflációja (1900–2006). Szaktudás Kiadó Ház. Budapest. 2006.

várakozásokat. A miniszterelnöki jogszabály kimondta, hogy a rendelkezés megjelenését megelőzően kereskedelmi ügyleten vagy magánjogi címen alapuló pénzkövetelést aranypengőben meghatározottnak kellett tekinteni. A jövőben – és ez jelentkezett 1938-1945 tavasza között is – minden esetben meg kellett határozni, hogy az adott ügylet, szerződés pengőben vagy aranypengőben bonyolódik-e. Egy aranypengőn a jogszabály kiadásakor 0,263315789 gramm finomaranyat kellett érteni. Ezt követően az aranypengő pengő ellenértékét a Magyar Nemzeti Banknak naponta kellett meghatároznia az arany londoni átlagára és a londoni kifizetés budapesti pengőárfolyama alapján. A 4600/1931. M. E. számú rendelet ezt a meghatározást úgy módosította, hogy pengő alatt – ellenkező külön kikötés hiányában – mindig aranypengőt kell érteni. Ennek megfelelően használták a szerződésekben, a banki pénzforgalomban és más helyeken az aranypengőt a világháborús években (1 aranypengőt a későbbiekben azonosnak tekintettek 1 pengővel).⁴³

⁴³ MNL OL XXIX-L-1-p 55. doboz. Magyarországi Rendeletek Tára 1931. I. köt. Budapest. 1932. 1078–1080., 1085–1086. Varga István: Az aranypengő. Közgazdasági Szemle. 1931. 12. 745–759. A pénzügyi válságról és következményeiről lásd.: Botos János: Az önálló jegybank 1924–1948. Presscon Kiadó. Budapest. 1999.

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓSÁG VAGYONÁNAK SORSA A NÉMET MEGSZÁLLÁSIG (1938. MÁJUS 29.–1944. MÁRCIUS 18.)

Az 1938. évi XV. és az 1939. évi IV. törvénycikkek és a végrehajtásukról kiadott rendeletek, határozatok alapvetően a zsidóság gazdasági visszaszorítását – a gyakorta „őrségváltásnak” nevezett keresztényesítést – szolgálták, **az érintettek egzisztenciáját, létfeltételeit közvetlenül érintették, azonban vagyontárgyaikat anyagi ellenszolgáltatás vagy annak kilátásba helyezése nélkül nem vonták el.** Az 1942. évi XV. törvénycikk – amelynek részbeni előzményeként a harmincas évtized végén már összeírták a zsidóság mezőgazdasági birtokait – kimondta a zsidó tulajdonban lévő mező- és erdőgazdasági ingatlanok és tartozékaik átengedésre kötelezését, azaz a tulajdonjogról való lemondást. A törvény 7. §-a úgy rendelkezett, hogy az átengedett ingatlanok és ingóságok ellenértékét 30 éves futamidejű, 3,5%-os, utólagos kamatozású, zárolt pengő kötvényekkel kell kiegyenlíteni (a kötvényeket 1944-ben zárolták, majd államosították). **Ez az előírás jogi értelemben azt jelentette, hogy az átengedésre kötelezett ingatlan és ingó vagyont – az említett 7. § értelmében – anyagi ellenszolgáltatás nélkül nem eltulajdonították, hanem kártalanítással kisajátították.**⁴⁴

Az említett törvények és a hozzájuk kapcsolódó jogszabályok fő célkitűzése az 1938–1944 tavasza közötti időszakban a zsidóság egzisztenciális lehetetlenné tételében, a gazdaság területeiről történő kiszorításukban, a vagyonelemek keresztényesítésében fogalmazódott meg. A kormányzat a gazdaság gondjait, nehézségeit – munkanélküliség, kihasználatlan termelési és értékesítési kapacitások, szociális feszültségek és más hasonló tényezők – gazdaságon kívüli, jogi eszközökkel akarta enyhíteni, orvosolni. Az említett jogszabályok kijátszását szolgálta, hogy a vállalatok, vállalkozások, gazdasági társaságok zsidó tulajdonosai az iparüzési, a kereskedelmi és más hasznot hajtó befektetéseik megőrzése érdekében a tulajdonjogot megbízhatónak tartott keresztények kezére juttatták. A Strohmannel vagy Milotay István megfogalmazásával Aladárnak nevezett keresztények azért vállaltak állást vagy szereztek részesedést, tulajdont zsidónak minősített cégeknél, vállalkozásoknál, hogy alkalmazásuk, részesedésük segítségével biztosított legyen a második zsidó-

⁴⁴ Magyarország zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Id. mű 176–200. A 7. § 190.

törvényben előírt arányszám betartása és a hasznot hajtó tevékenység folytatása.⁴⁵ Természetesen a zsidóság gazdasági, munkavállalói területekről történő kiszorítását követően a megszokott vagy ahhoz közeli életfeltételeik biztosítása azok számára, akik ehhez megfelelő vagyonnal rendelkeztek, csak annak fokozatos felélésével, értékesítésével volt lehetséges. **A zsidósággal szemben az első zsidótörvény elfogadását követően több lépcsőben végrehajtott gazdasági „numerus clausust” 1944. március 19-ét követően felváltotta a gazdasági numerus nullus, a vagyon teljes elvétele.**

Az említett törvények országgyűlési vitájában, és az egykorú publikációkban számos, jórészt becslésen alapuló adat hangozott el a zsidóság adott időszakra vonatkozó foglalkozási struktúrájáról, elhelyezkedéséről, vagyonáról. A statisztikai adatokkal a felszólalók az „örségváltás” fontosságát, a különböző gazdasági érdekeltségek, hasznot hajtó jogosítványok, állások keresztényesítésének szükségességét kívánták igazolni. Ennek megfelelően a statisztikák az esetek jelentős részében erőteljesen eltúloztak. Gürtler Dénes országgyűlési képviselő az 1939. évi IV. törvénycikk javaslatának vitájában zömmel érzékelhetően felfelé kerekített statisztikai adatai szerint a vállalatok 51%-a, az ipari és kereskedelmi alkalmazottak 40%-a, az ügyvédek 52%-a, az orvosok 38,8%-a, a gyógyszerészek 27%-a, a hírlapírók 35%-a, a mérnökök 31,2%-a zsidó. A földbirtokok 25%-ának tulajdonosa vagy bérlője megítélése szerint szintén zsidó.⁴⁶ Fellner Pál arról szólt, hogy az „örségváltás” 60–70 ezer állást fog érinteni, és ennek révén családtagokkal együtt 200 ezer ember fogyasztását korlátozza. Alföldy Béla az állástalan keresztény orvosok magas számára hivatkozva a zsidó orvosokra érvényes foglalkozási korlátozások kiterjesztését javasolta.⁴⁷

Az 1967-ben kártalanítási célból a zsidó keresők számáról és foglalkozási megoszlásáról készült összeállítás szerint 1941-ben 204 857 zsidót foglalkoztattak a legnagyobbodott területű Magyarországon. A foglalkozási adatokból hiányoztak azok a földbirtokosok és földbérlők, akik csak innen származó jövedelemmel rendelkeztek, valamint a tisztán vagyonukból élők (mindkét réteg létszáma a zsidóság esetében elenyésző volt). A foglalkozási struktúra, amely már magán viselte az 1938. XV. és 1939. évi IV. törvénycikk korlátozó előírásainak végrehajtását, a következő adatokat mutatta:

⁴⁵ Új Magyarország. 1940. április 28. Strohmán, német kifejezés, jelentése szalmabáb, átvitt értelemben olyan személy, akit más(ok) irányítanak. A kérdéskört egykoron feldolgozta a Magyar Zsidókérdéskutató Intézet 1. kiadványaként: Dr. Belányi László: Zsidóbújtatás. Strohmán-ság. Jogosulatlan iparüzés. Centrum. Budapest. 1943.

⁴⁶ Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XXII. köt. Athenaeum. Budapest. 1939. 38.

⁴⁷ U. o.. 327., 457–458.

gyártulajdonos, részvénytársasági és szövetkezeti igazgató, cégvezető	6367
bankigazgató és cégvezető	2154
gyógyszertár tulajdonos	450
vezető tisztviselő a gyárparban és a kereskedelemben.	7791
orvos (összes orvos száma 13 274, ebből 49,72%)	6600
állatorvos (összes állatorvos száma 1369, ebből 33,24%)	455
ügyvéd (az összes ügyvéd száma 7084, ebből 49,41%)	3500
magasabb beosztású tisztviselő a gyárparban	6969
magasabb beosztású tisztviselő a kereskedelemben	17 684
önálló kereskedő	55 000
önálló iparos.	17 920
üzletszerző és kereskedelmi képviselő	1191
magasabb jövedelmű alkalmazott és önálló foglalkozású (ide sorolva az újságírókat, a szerkesztőket, a művészeket, a biztosítási tisztviselőket és a hasonló foglalkozásúakat)	40 000
kisebb jövedelmű tisztviselő és alkalmazott a gyárparban	4180
kisebb jövedelmű tisztviselő és alkalmazott a kereskedelemben	19 473
kisebb jövedelmű tisztviselő és alkalmazott a kisiparban.	14 000
házaló és egyéb foglalkozású.	1123 ⁴⁸

A foglalkozási struktúra alapján nyilvánvaló, hogy a korlátozások dacára a zsidóság jelentős pozíciókat megőrzött a gazdasági életben. Soraikban meghatározó szerepet játszottak az önálló foglalkozású személyek, iparosok, kereskedők és mások.

Az 1938. évi XV. törvénycikk kimondta, hogy a sajtó-, a színművészeti és a film-művészeti, az ügyvédi, mérnöki, orvosi kamara tagjainak 20%-a lehet zsidó (kamara-tagtság hiányában a munkavállalás nem volt lehetséges). Azoknál a vállalatoknál (ideértve minden típusú vállalatot, vállalkozást, kereskedelmi egységet, stb.) amelyeknél a tisztviselői, kereskedősegédi és egyéb értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak száma meghaladta a 10 főt, az ilyen munkakört betöltő zsidók száma és a részükre kifizetett bér nem haladhatta meg az összes értelmiségi alkalmazott számának, és a számukra kifizetett bérnek a 20%-át. Az arányszámot 1943. június 30-ig kellett elérni. Azoknál a cégeknél, ahol az értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak száma 10 főnél kevesebb, ott a törvény az 1938. március 1-jén fennálló zsidó és nem zsidó arányszám zsidókra kedvező megváltoztatásának tilalmát írta elő. A törvénycikk gazdasági vonatkozású rendelkezéseinek a végrehajtásáról intézkedtek a 4100/1938. M. E., a 4350/1938. M. E., a 150/1939. M. E., a 340/1939. B. M., és

⁴⁸ MNL OL XIX-L-20-o 1706. doboz. Magyar Statisztikai Évkönyv 1942. Budapest. 1944. 57., 95., 277.

a 23.800/1939. I. M. számú rendeletek, amelyek részletes szabályozást tartalmaztak arról, hogy az előírt arányszámok betartását hogyan szükséges megteremteni.⁴⁹

Az 1939. évi IV. törvénycikk értelmében zsidók nem szerezhettek magyar állampolgárságot. Az 1914. július 1-jét követően állampolgárságot szerzett zsidóktól magyar állampolgárságukat a belügyminiszter visszavonhatta. Zsidó nem alkalmazható állami és közintézményben, a törvényhatóságoknál és a községeknél, nem lehet közjegyző, hites tolmács, bírósági vagy más hivatalos szakértő, becsüs, közjegyző helyettes, szabadalmi ügyvivő, lapkiadó és -szerkesztő. A sajtó-, az ügyvédi, az orvosi, a mérnöki, a színház- és filmművészeti kamara tagjai sorába csak 6%-os részarányig vehetők fel. Zsidók nem vezethettek színházat és mozit, színházi előadások megtartására hatósági engedélyt nem kaphattak. Nem juthattak hozzá állami egyedárusághoz, és hatósági engedélytől függő jogosítványhoz, a korábban kiadott engedélyeket 5 éven belül vissza kellett vonni. A közszállításokból fokozatosan kiszorították a zsidókat, iparigazolványt, iparendedélyt csak 6%-os arányszámig kaphattak, a magánvállalatoknál értelmiségi, tisztviselői munkakörben csak 12%-os arányban alkalmazhatták őket. Az előírt arányszámokat 1942. december 31-ig kellett elérni. Már ennek a törvénycikknek a 16. §-a lehetővé tette, hogy a zsidó tulajdonost kötelezni lehessen arra, hogy mezőgazdasági ingatlanát átengedje kishaszonbérletek kialakításra vagy tulajdonba adásra.⁵⁰ Az 1942. szeptember 6-án kihirdetett 1942. évi XV. törvénycikk⁵¹ a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól rendelkezett, kimondva, hogy mező- és erdőgazdasági ingatlant, községekben egyéb ingatlant nem szerezhettek, a birtokukban lévő ingatlanokat és tartozékaikat korlátozott mértékű, szabadon fel nem használható térítés ellenében kötelesek átengedni.⁵² Hasonlóképpen

⁴⁹ Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Id. mű. 19–32. Magyarországi Rendeletek Tára 1938. II. köt. Budapest. 1939. 845., 872–930. Magyarországi Rendeletek Tára 1939. I. köt. Budapest. 1940. 2., 986–988., 1071–1075.

⁵⁰ Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Id. mű. 44–66. A 16. §. 57.

⁵¹ U. o. 176–200.

⁵² A három törvénycikk végrehajtásáról rendelkező fontosabb jogszabályok: 340/1939. B. M., 23.800/1939. I. M., 7.300/1939. M. E., 7.720/1939. M. E., 120.227/1939. É. M. K., 12.040/1939. T. M., 2.455/1939. P. M. 43.239/1939. K. K. M., 2.600/1939. P. M., 133.500/1939. P. M., 148.600/1939. P. M., 43.300/1939. I. M., 75.133/1939. K. K. M., 9.460/1939. M. E., 10.550/1939. M. E., 347.347/1939. B. M., 11.610/1939. M. E., 12.040/1939. T. M., 8.360/1939. M. E., 9.140/1939. M. E., 12.950/1940. K. K. M., 1.172/1940. V. K. M., 3.350/1940. M. E., 3.800/1940. Ip. M., 4.990/1940. M. E., 219.000/1940. K. K. M., 5760/1940. M. E., 7.330/1940. M. E., 100.502/1940. K. K. M., 1.940/1941. M. E., 2.200/1941. M. E., 34.027/1941. K. K. M., 6.090/1941. M. E., 8.550/1941. M. E., 150/1942. M. E., 1.460/1942. M. E., 2.630/1942. M. E., 1.750/1942. M. E., 210.000/1942. F. M., 5.300/1942. M. E., 6.010/1942. M. E., 550.000/1942. F. M., 557.000/1942. F. M., 1.160/1942. M. E. 3.530/1942. M. E., 4.410/1942. M. E., 140/1943. M. E., 2.890/1943. M. E., 3.600/1943. M. E., 4.070/1943. M. E., lásd.: Magyarországi Rendeletek Tára 1939–1943. Budapest. 1940–1944.

korlátozó módon az 1942. évi IX. törvénycikk, amely az első világháborús hadikölcsönök rendezéséről szólt, 9. §-ában kimondta, hogy zsidónak számító személyeknek csak 5000 pengőig fizethető ki a kötvényekhez kapcsolódó térítés.⁵³

A három törvénycikk végrehajtásával kapcsolatosan közreadott jogszabályok elrendelték a zsidó birtokok átruházási tilalmát, és megtiltották számukra a gazdasági tevékenységgel összefüggő új engedélyek kiadását. Az 1939. évi IV. törvénycikk alapján a hatálybalépéstől – 1939. május 5. – számított 5 év alatt a korábban zsidóknak kiadott gazdasági tevékenységre vonatkozó engedélyek érvénytelenné váltak, kivéve a dohányeladási, városokban és községekben az italmérési, italárusítási engedélyeket, amelyeket 1941. május 5-ig, továbbá a közfogyasztás céljára szolgáló áruk bizományosi értékesítésének jogát 1942. december 31-ig kellett visszavonni. A zsidók számára kiadott iparendedélyek 1943. január 1-vel érvényüket veszítették. A kiadott engedélyek visszavonására érvényes 5 éves határidő – 1944. május 5. – többek között kiterjedt a Budapestre és a törvényhatósági jogú városokra érvényes italmérési, italárusítási, továbbá országosan a szeszgyedárusági, a cukorgyár létesítésére és üzemeltetésére, a benzin, a gyufa, a tűzke értékesítésére, az étolaj palackozására, a közhasznú gépjármű vállalat üzemeltetésére, a lőfegyver tartására, az idegenvezetői és gépjárművezetői igazolványra, a nyilvános zenélésre, a hajózási engedélyre, a mozi üzemvezetői és gépkezelői munkakörre és számos más tevékenységre, foglalkozásra.

Az ország német megszállásáig – mint már jeleztük – a törvénycikkek és más jogszabályok alapján a magyarországi zsidóság gazdasági javaitól, egzisztenciális létfeltételeitől való megfosztása zajlott. Ennek során közvetlen fizikai kényszert velük szemben nem alkalmaztak. Szó szerint véve értékeik elrablása 1944. március 19-ig egyes munkaszolgálatos századok tagjait kivéve nem vált általános gyakorlattá. Emellett a magyar honvédség megjelenése a visszacsatolt területeken jó néhány esetben – túllépve a hatályos jogszabályok kereteit – a helyi zsidó közösségekre kivetett jelentékeny összegű befizetésekkel párosult. Ennek során a legkirívóbb esetek 1938 novemberében az észak-keleti országrészben, 1941 áprilisában Újvidéken történtek.⁵⁴

Keresztények számos esetben panaszt nyújtottak be az „árjásítás” lebonyolításával kapcsolatban, megfogalmazva elvárásukat a zsidóságot korlátozó törvények, rendeletek végrehajtásának a gyorsítására. Erre példaként megemlíthetjük, hogy 1940 februárjában stencilezett körlevelet terjesztettek, amely Kedves Barátom! megszólítással arra kérte az érintetteket, hogy aláírásukkal támogassák a zsidótörvények

⁵³ Magyar Törvénytar. 1942. évi törvénycikkek. Budapest. é. n. 43–49. A 9. § 48.

⁵⁴ ÁBTL V 82.865/1. dosszié. Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. Magvető Kiadó. Budapest. 1978. 378.

mielőbbi végrehajtását, és azt a törekvést, hogy a zsidó tőke további gyarapításáról a kereszteny emberek gondoskodjanak. Államigazgatási területről példaként felidézhetjük, hogy a kereskedelem és közlekedésügyi miniszter 1942. május 9-én levélben kérte a közellátási minisztert „méltóztassék odahatni, hogy [...] a hatóságok, hivatalok, közintézmények, valamint közületek” mondják fel a zsidók üzlethelyiségeinek bérleti szerződését.⁵⁵

Az „örségváltás” társadalmi-gazdasági hatását számos statisztikai adat bizonyítja. 1941. június 30-ig Lévai Jenő szerint 59 450 zsidó kereső veszttette el állását, megélhetését. Ők együttesen 95 131 családot tartottak el. 1942. december 31-ig együttesen 91 468 állást keresztényesítettek, ezzel a megélhetésük anyagi alapjától megfosztott zsidók és családtagjaik száma 221 869-re, a zsidóság több mint negyedére nőtt. Hegedűs István Örségváltás című munkájában 1941. december 31-ig a második zsidótörvény hatásaként mintegy 40 ezer álláshely „felszabadításáról” adott számot, amelyek évi jövedelmi hatását 90–100 millió pengőre becsülte. 1942 végéig megtörtént a törvénycikkekben előírt munkahelyi arányszámok kialakítása, amelynek során nemcsak állásokat „szabadítottak fel” keresztenyek számára, hanem tízezzrel vonták meg a szolgáltatásokban, a nagy- és kiskereskedelemben az engedélyeket, jogosítványokat. Az „örségváltás” lezajlott a pénzüzeteknél is. Így például az Angol–Magyar Bankban az 1939. évi IV. törvénycikk alapján zsidónak számított 2 igazgatósági tag a 15 tagú igazgatóságból, a 24 felső vezető közül 10, a 8 ügyvezetőből 5, a 15 igazgatóból 9, a 22 fiókvezető közül 15 személy. Ezzel szemben 1942. június 10-én a felső- és középszintű vezetésben már csak egy zsidónak minősített személy található.⁵⁶

Az örségváltás tulajdoni hatását a statisztikai adatok is egyértelműen mutatták. Az ipartelepek száma 1938-ban 3990, közülük 1725 tulajdonosa (43,23%) és 121 bérlője (3,03%) zsidó vallású. A bánya- és kohóművek esetében a 84 vállalat közül 14 tulajdonosa (16,66%) és 6 bérlője (7,14%) minősült az 1938. évi XV. törvénycikk értelmében zsidónak. 1938-ban a visszacsatolt Felvidéken a 326 gyári jellegű ipartelep közül 171 tulajdonosa (52,45%) zsidónak számított. Az általuk befektetett állótőke 21 288 ezer pengőt tett ki, amely az összes felvidéki gyáripari állótőke – 88 730 ezer pengő – 23,99%-a. Az adatok arra utaltak, hogy a visszacsatolt felvidéki területen a zsidóság részesedése az iparból a trianoni országgrészhez hasonló. 1941-ben, a terület visszacsatolásokat követően az ipartelepek száma 5066, a tulajdonosok sorában 1633 zsidó (32,23%), a bérlők esetében 110 (2,17%). A bánya- és kohóvállalatok

⁵⁵ MNL OL K 250 8. és 39. csomó, K 269 434. csomó.

⁵⁶ MNL OL Z 96 30. csomó. Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon. Id. mű. 57. Ungváry Krisztián: „Árjásítás” és „modernizáció”. www.szazadveg.hu/kiado/szveg/ungvary.pdf. A letöltés ideje 2009. január 26.

latok adatai: 173 cég, 18 zsidó tulajdonos (10,04%), 3 zsidó bérlő (0,17%). 1942-ben 5822 ipartelep működött, amelyek tulajdonosai között a zsidók száma 1342 (23,05%), a bérlők sorában 50 (0,86%). A bánya- és kohóvállalatok esetében 80 cég közül 5 tulajdonosa (6,25%) és 1 bérlője (1,25%) számított zsidónak. Az adatokból egyértelműen kitűnik, hogy a zsidóság ipari vagyoni részesedése az „örségváltás” eredményeként folyamatosan és számottevően csökkent.⁵⁷

A gyáripar mellett a zsidóság jelentékeny tulajdoni részesedéssel rendelkezett 256 033 kisipari vállalkozásban is (az 1940. év végére vonatkozó adatokat az 1941. évi népszámlálás során rögzítették, és azok már tartalmazták a visszacsatolt délvidéki területet is.). A vállalkozások 400 906 alkalmazottat foglalkoztattak. Az egyes vállalkozások éves termelési értéke 1940-ben szakmától függően 3200 (vasipar) és 32 500 pengő (vegyészeti ipar) között mozgott. Az átlag 7300 pengő, a teljes 1940. évi forgalom 1 866 771 000 pengő. A 256 033 kisipari üzemből 188 218 a trianoni Magyarországon (átlagos évi termelési érték 7800 pengő), 15 249 a Felvidéken (6800 pengő), 3775 Kárpátalján (4100 pengő), 28 719 Kelet-Magyarországon és Észak-Erdélyben (4700 pengő), 2072 a Délvidéken (6800 pengő) működött. A népszámlálással egy időben végrehajtott 1941. évi általános kereskedői statisztika szerint Magyarországon 105 310 természetes személy és 6687 jogi személy tulajdonában lévő üzletet tartottak nyilván (ide sorolva 1843 ügynököt és 22 ügynöki céget is). Az üzletek 187 969 alkalmazottat foglalkoztattak és évi fogalmuk elérte az 5 075 199 000 pengőt. Az összeírt ipari, kereskedelmi vállalkozásoknál 1942. január 1-jével 29 193 zsidó kereskedő és 30 483 iparos, 1943. január 1-jével további 35 920 zsidó kereskedő és 17 465 iparos engedélyét szüntették meg, vonták vissza.⁵⁸ Budapesten 22 269 (20 297 természetes személy, 1972 jogi személy tulajdonában), a trianoni Magyarország vidéki területein 60 933 (57 954, 2979), az egész trianoni területen 83 202 (78 251, 4951), a Felvidéken 6805 (6160, 645), Kárpátalján 3938 (3680, 258), a kelet-magyar-

⁵⁷ MNL OL XIX-J-1-a 6. és 7. doboz. A magyar Felvidék visszacsatolt részének statisztikája. Magyar Statisztikai Szemle. 1938. 11–12. 63–75. A m. kir. kormány 1938. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló statisztikai jelentés és évkönyv. Budapest. 1940. 120., 132. Magyar Statisztikai Évkönyv 1942. Budapest. 1944. 96., 120.

⁵⁸ MNL OL XIX-J-1-a 6. doboz, XIX-L-20-o 1706. doboz. Magyar Statisztikai Évkönyv 1942. Budapest. 1944. 107. Szalay Zoltán: Az 1941. évi népszámlálással kapcsolatban végrehajtott általános iparstatisztika első eredményei. Magyar Statisztikai Szemle. 1943. 5–6. 276. Szalay Zoltán: Az 1941. évi népszámlálással kapcsolatban végrehajtott általános kereskedői statisztika első eredményei. Magyar Statisztikai Szemle. 1943. 9. 482. Fővárosi Közlöny. 1943. május 14. 455. A minisztertanács jegyzőkönyve. 1944. augusztus 10. www.digitarchiv.hu, A letöltés ideje 2009. szeptember 29. A második világháború alatt sérelmet szenvedett zsidó származású magyar állampolgárok kárpótlásának folyamata Magyarországon. Írta és szerk.: dr. Botos János, Csató Mihály, Prof. dr. Harasztai György, Huhák Heléna. Scolar Kiadó. Budapest. 2011. 25–26.

országi és észak-erdélyi részeken 10 447 (9729, 718), a Délvidéken 5740 (5647, 93) üzletet, kereskedelmi egységet tartottak számon. 1942-ben a visszacsatolt területen 6889 keresztény és 6668 zsidó kiskereskedőről álltak rendelkezésre adatok. Az 1967-ben készült statisztika szerint 1941-ben 55 ezer önálló zsidó kereskedő volt a legnagyobb Magyarországon, amely a kereskedelmi egységek több mint felét jelentette.⁵⁹ A zsidó tulajdonú boltok kálváriája, az Aladárok igénybevétele esetenként igen furcsa történeteket produkált. Így például Ganzfreid Zoltán a jogi előírásnak megfelelően 1942-ben átadta üzletét a keresztény dr. Kende Bélánénak, aki az árukészlet egy részét (szöveteket és 8 perzsaszőnyeget) a következő években a lakásán tárolta, majd 1945. január 27-én beszállította a Szociáldemokrata Párt budapesti központjába. Az egykori tulajdonos a második világháborút követően több alkalommal kérte a Szociáldemokrata Párttól – sikertelenül – a szerinte egykor több millió pengőt érő árukészlet visszaadását.⁶⁰

A felvidéki és kárpátaljai területek visszacsatolását követően 34 179 ipari és kereskedelmi jogosítványt vizsgáltak felül. Közülük a zsidótörvények alapján 10 768 tulajdonosát minősítették zsidónak. Az engedélyek közül 6286-ot megvontak, 4482-t érvényesítettek. Ezzel a zsidó tulajdonosok részarányát 31,48%-ról 16,07%-ra csökkentették. Budapesten 1939-ben összeírták a zsidónak tekintett személyek, vállalatok részére kiadott iparigazolványokat és iparengedélyeket. A fővárosban 75 824 iparjogosítványt tartottak számon, az iparűzők száma 64 077. Közülük zsidónak minősítettek 32 945 iparűzőt (51,41%). A kiadott iparjogosítványok közül 38 372 (50,61%) zsidónak minősített személy kezében volt. Ezeket az adatokat 1943. március 11-én jóváhagyta az iparügyi miniszter is.⁶¹ Az 1939. évi IV. törvénycikk végrehajtásáról szóló 7720/1939. M. E. számú rendelet alapján a Budapesti Kereskedelmi és Ipar-kamara – más kamarákhoz hasonlóan – összeírta a zsidónak tekintettek iparjogosítványok számát. Az összeírás többek között azt mutatta, hogy az ipolysági járásban 166, a pomázi járásban 84, a szobi járásban 273, Cegléden 155, Dunaharaszton 14, Kecskeméten 434, Kispesten 391, Pestszenterzsébeten 689, Pestújhelyen 432, Rákoshegyen 44, Rákosszentmihályon 588, Salgótarjánban 264, Sashalmon 72, Soroksáron 41, Újpesten 1656, Vácott 363 zsidó iparjogosítvány tulajdonosa élt. A zsidó ipar-

⁵⁹ MNL OL XIX-J-1-a 6. doboz, XIX-L-20-o 1706. doboz. Szalay Zoltán: Az 1941. évi népszámlálással kapcsolatban végrehajtott általános kereskedői statisztika első eredményei. Magyar Statisztikai Szemle. 1943. 9. 476–492. A minisztertanács jegyzőkönyve 1944. augusztus 10. www.digitarchiv.hu A letöltés ideje 2009. szeptember 29.

⁶⁰ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (a továbbiakban: PIL) 283. fond, 7. csoport, 1. őrzési egység.

⁶¹ Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. III. köt. Budapest. 1940. 267. Fővárosi Közlöny. 1943. május 14. 455–456.

jogosítványok felülvizsgálata évekig elhúzódott, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében még 1941-ben is zajlott. Ekkor döntöttek – többek között – 245 iparjogosítvány ügyében (Akasztó 2, Császártöltés 6, Kecel 38, Kiskőrös 120, Soltvadkert 79 db).⁶²

A kis- és nagykereskedelem egyik meghatározó ágazatában – textilkereskedelem – jelentős zsidó tulajdoni részesedés volt. Az elosztás szempontjából fontos textil-nagykereskedelem keresztényesítése 1941 nyarán vett igazi lendületet. Ekkor az országban textil-nagykereskedő körzeteket hoztak létre, ahol a zsidó nagykereskedőket keresztényekre cserélték. A kiszorított zsidó nagykereskedők raktárkészletét 1941. augusztus 11-én pontos érték meghatározással leltározták, a honvédség számára felhasználásra alkalmasnak minősített készleteket zárolták. A leltározott és elvont készletekért megváltás járt. Budapesten 204 zsidónak tekintett magánszemélynél és cégnél leltároztak. Közülük 16 zsidó nagykereskedőnél 149 171,25 pengő honvédségi felhasználásra alkalmas anyagot zároltak. A zárolás és leltározás kiterjedt minden olyan nagykereskedőre, akinek üzletében bármilyen textiláru található. Ezt igazolta, hogy pl. a fővárosi Groszberg és Roth kézműáru nagykereskedés 7158,4 méter zárolt pamut méterárut jelentett be.⁶³ Hasonló folyamat zajlott le a nagykereskedelem más területein is.

Az „ör ségváltás” másik fontos területe a mező- és erdőgazdasági ingatlanok, bérlemények keresztényesítése. Az 1942. évi XV. törvénycikk indoklása szerint a zsidó tulajdonú mezőgazdasági ingatlanok bejelentése során a megnövekedett területű országban 1941 végéig 700 ezer kat. hold birtokot írtak össze, amely egyenlő 402 825,5 hektárral (a továbbiakban: ha), a 13 577 232 ha mezőgazdasági földterület 2,97%-ával. Emellett 500 ezer kat. hold (287 732,5 ha) erdőterületet regisztráltak. Utóbbi az 1941-es határok közötti 3 578 224 ha erdőterület 8,04%-a.⁶⁴ A földbirtokok területi megoszlása a törvénycikk indoklása szerint a következő: a trianoni Magyarországon 600 ezer, a Felvidéken és Kárpátalján 20 ezer, Kelet-Magyarországon és Észak-Erdélyben 55 ezer, a Délvidéken 25 ezer kat. hold. A köztudatba az ment át, hogy a megnagyobbodott Magyarországon 700 ezer kat. hold zsidó tulajdonnak számító mezőgazdasági ingatlan található. Ezt az adatot azonban a rendelkezésre álló felmérések nem támasztották alá.

⁶² MNL OL Z 199 30. és 31. csomó. Magyarországi Rendeletek Tára 1939. Budapest. 1940. II. köt. 1173–1225. Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Iratok a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei levéltárból. Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ. Budapest. 1994. 32–38.

⁶³ MNL OL K 250 34. csomó, Z 205 74. és 79. csomó.

⁶⁴ Az 1939. évi június hó 10-ére összehívott országgyűlés képviselőháza irományai. VIII. köt. Budapest. 1943. 148–150. A leghosszabb fél évszázad. Erdészetünk a kormányjelentések tükrében 1899–1941. Szerk.: Kollega Tarsoly István. Tarsoly Kiadó. Budapest. 2004. 526. Itt és a későbbiekben egy négyzetkilométer (100 ha) = 173,7726 kat. hold, 1 ha = 1,737726 kat. hold, 1 kat. h. = 0,575465 ha.

Az 1939. évi IV. törvénycikk földbirtokpolitikai rendelkezéseit ismertető, magyarázó kötet szerint a zsidók tulajdonában levő mezőgazdasági ingatlanok területe a trianoni országrészben 485 024 kat. holdra, a felvidéki és kárpátaljai területeken 57 024 kat. holdra, együttesen 542 048 holdra rúgtak. Az összegezés a trianoni ország területen 1112 50 kat. holdnál nagyobb zsidó tulajdonnak számító mezőgazdasági birtokról tudott 405 896 kat. hold területtel. Ezzel szemben az 1938–1939-ben készült három egyéni statisztika a zsidó birtokok nagyságáról ettől eltérő adatokat adott közre. Némethy Béla 395 ezer kat. hold, dr. Hajdú István csak az 50 kat. holdnál nagyobb birtokokat összegezve 405 896 kat. hold, dr. Móricz Mihály 488 400 kat. hold zsidó mezőgazdasági birtokról közölt adatot. Nagy László közel két évtizeddel később 820 ezer kat. hold zsidó tulajdonú mezőgazdasági birtokról tudott, amelyből még az igénybevétel előtt 75 ezer kat. holdat adás-vétel útján keresztényesítettek.⁶⁵

A zsidó közösségi földbirtokokról az utolsó pontos, hiteles adatok az 1935. évi földbirtok statisztikából olvashatók ki. A zsidó közösségi földbirtokok között 100 kat. holdnál nagyobb nem volt. A 406 zsidó hitközségi és iskolai földbirtok együttes területe a trianoni Magyarországon 1194 kat. hold, egy birtok átlagos területe 2,94 kat. hold. A zsidó közösségi földbirtokok szétaprózottságát az is bizonyította, hogy 372 birtok területe nem haladta meg az 5 kat. holdat, és csupán 3 birtok volt 50 kat. holdnál nagyobb területű, együttesen 224 kat. hold nagyságban. Ez utóbbi birtokok még 1943-ban is 218 kat. hold földterülettel zsidó közösségi tulajdonban voltak.⁶⁶

Az 1939. évi IV. törvénycikk értelmében a zsidóságnak a 8360/1939. M. E. számú rendelet alapján mezőgazdasági birtokaikról bejelentési kötelezettségük volt. Amennyiben ennek nem tettek eleget, akkor a helyi önkormányzat pótolta az adatokat. A bejelentett mezőgazdasági birtokokat a területileg illetékes önkormányzat – megadva a tulajdonosok nevét – településenként összesítve elküldte a Földművelésügyi Minisztériumnak, ahol az adatokat összegezték. Az összeírás a trianoni Magyarország mellett kiterjedt a Felvidékre és Kárpátaljára, de nem tartalmazta – mint már jeleztük – a kelet-magyarországi és észak-erdélyi (56 ezer kat. holdra tett) és a Délvidéki (24 ezer kat. holdra becsült) zsidó birtokokat. Az összegezés Magyarországon 28 624 zsidó birtokot regisztrált 460 261 kat. hold területtel, amely a 16 081 844 kat. hold mezőgazdasági terület 2,86%-át tette ki. A birtokok közül 23 356 5 kat. holdnál

⁶⁵ Dr. Hajdú István, dr. Szabó Jenő: A második zsidótörvény földbirtokpolitikai rendelkezései. Második (átdolgozott) kiadás. TÉBE Kiadóvállalat M. SZ. Budapest. [1941.] 6–7. Katona Béla: Magyarország közigazdasága. Közigazdasági évkönyv 1939 évről. Gergely. Budapest. [1940.] 430. Nagy László: Mezőgazdasági földbirtok-viszonyok a Horthy-korszakban. Tanulmányok a Horthy-korszak államáról és jogáról. Közigazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1958. 156.

⁶⁶ Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Budapest. 1937. II. köt. 197. Magyar Statisztikai Évkönyv. 1943., 1944., 1945., 1946. Budapest. 1948. 71.

kisebb területű törpebirtok (együttesen 16 721 kat. hold), 3907 5–50 kat. holdon gazdálkodó kisparaszti birtok (62 407 kat. hold), 492 50–100 kat. holdon termelő nagyparaszti birtok (34 480 kat. hold), 812 100–1000 kat. holdat művelő középbirtok (257 598 kat. hold), és 57 1000 kat. holdnál nagyobb nagybirtok (89 055 kat. hold) volt. A pótlásokkal együtt 1939 derekán a földművelésügyi tárca 515 ezer kat. hold zsidó birtokot tartott nyilván. Az összegezésben nem szereplő vármegyék a következők voltak: Bars és Hont vármegye 20 676 kat. hold, Bereg vármegye, valamint a Beregi és Ungi Közigazgatási Kirendeltség 37 048 kat. hold, Esztergom vármegye 1889 kat. hold, Gömör-Kishont vármegye 8580 kat. hold, Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség 11 036 kat. hold, Nyitra-Pozsony vármegye 14 066 kat. hold, Ung vármegye 13 173 kat. hold, és Ugocsa vármegye 4084 kat. hold, összesen 110 552 kat. hold. A trianoni, a felvidéki és kárpátaljai országrészben együttesen 570 813 kat. hold zsidó birtokot irtak össze, amelyhez még hozzá kellett adni a Kelet-Magyarországon és Észak-Erdélyben 56 ezer kat. holdra, a Délvidéken 24 ezer kat. holdra becsült zsidó birtokokat. Utóbbiakkal együtt a zsidó mezőgazdasági birtokok nagysága 651 ezer kat. holdra tehető, ez a 700 ezerre becsült zsidó mezőgazdasági birtok nagyságánál 49 ezer kat. holddal kevesebb. Az 1942. évi XV. törvénycikk hatályba lépését követően az Országos Mezőgazdasági Kamara a bejelentett zsidó mezőgazdasági birtokok területét a korábbi adatoknál jelentékenyebben nagyobbra, mintegy 800 ezer kat. holdra tette (ezt az adatot más forrás nem támasztotta alá).⁶⁷ Az átengedésre kötelezett ingatlanokért – mint már korábban jeleztük – az 1942. évi XV. törvénycikk IV. fejezete alapján megállapított korlátozott térítést 30 éves futamidejű, utólagosan 3,50%-kal kamatozó, zárolt kötvényekkel egyenlítették ki. A zsidók mező- és erdőgazdasági birtokait az említett törvénycikk elfogadását megelőzően az 1750/1942. M. E. számú rendelettel zár alá vették, kezelésükre a 210.000/1942. F. M. rendelet alapján zárgondnokokat rendeltek ki.⁶⁸

Az összeírt zsidó mezőgazdasági birtokok közül 1942. február 28-ig a Földművelésügyi Minisztérium 4994 zsidó tulajdonost kötelezett 434 447 kat. hold átengedésére. Ezen belül a 100 kat. holdnál nagyobb zsidó földbirtokok közül 209 településen 277 ingatlant keresztényesítettek 122 158 kat. hold területtel.⁶⁹ Az 1939. évi IV.

⁶⁷ MNL OL K 184 5211. csomó, a számítás alapját jelentő összeíró és nyilvántartó lapokat, táblázatokot lásd.: K 184 8671–8676. csomó. Magyarországi Rendeleték Tára 1939. Budapest. 1940. II. köt. 1372–1377. Hegedűs István: Őrségváltás. A szerző kiadása. [Budapest. 1942.] 297. Katona Béla: Magyarország közgazdasága. Közgazdasági évkönyv 1940 évről. Gergely. [1941.] 343. Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése az 1942. évről. Pátria Nyomda. Budapest. 1943. 189.

⁶⁸ Magyarországi Rendeleték Tára 1942. Budapest. 1943. I. köt. 657., II. köt. 1808–1815. Belügyi Közlöny. 1942. szeptember 6. 73–83.

⁶⁹ Hegedűs István id. mű 297., 336.

törvénycikk alapján abban az évben 17 ezer kat. hold zsidó birtokot köteleztek átengedésre. A következő esztendőekben a kishaszonbérletek alakításáról és egyéb földbirtokpolitikai intézkedésekről szóló 1940. évi IV. törvénycikk alapján az 1939. évi IV. törvénycikkkel kombinálva folytatódott a zsidó mezőgazdasági birtokok átengedésre kötelezése.⁷⁰ Ez 1940-ben 962 zsidó tulajdonos 145 502 kat. hold területű birtokát érintette. A következő esztendőben 3844 zsidó tulajdonosnak 276 100 kat. hold mezőgazdasági területet kellett átengednie. 1942-ben a bejelentett zsidó mezőgazdasági ingatlanok közül az 1942. évi XV. törvénycikk alapján 457 797 kat. hold területre adtak ki tulajdoni átengedésre kötelező véghatározatot, amit a telekkönyvekben azonnal át is vezettek. Az intézkedések végrehajtásával együttesen 1940–1943-ban 364 ezer kat. hold zsidó mezőgazdasági ingatlant juttattak véglegesen a hozzátartozó házakkal, mezőgazdasági épületekkel együtt keresztény kézbe. Emellett 1943 végéig 537 ezer kat. hold zsidó tulajdonú mezőgazdasági és 214 ezer kat. hold erdőterületre adtak ki tulajdoni átadásra kötelező véghatározatot. Az erdőkre vonatkozóan a leginkább elfogadott 500 ezer kat. hold nagyságú becslés magába foglalta a bérleteket is.

A mezőgazdasági birtokoknál és a haszonbérleteknél a tulajdonos, bérlő által befektetett tőkét – amely gazdasági épületekben, állatokban, terményben, gépekben és más felszerelésekben jelent meg – a gazdaságtörténeti kutatások általában a földterület értékének 17%-ban határozták meg. Ennek a megállapításnak a tényszerűségét alátámasztja az a három, véletlenszerűen kiválasztott, 1944. május 6–8-án készült bérgazdasági leltár, amelyet példaként bemutatunk. Weisz Jenő és Weisz József nyárfásmajori birtokának földterülete 137,75 kat. hold, amelynek értéke a korabeli 1162 pengő/kat. hold átlagáron számolva 160 065,50 pengő, a termények, állatok, technikai eszközök és készpénz értéke 127 296,63 pengő, a befektetett tőke és a földbirtok értékének aránya 79,52%. Kosdi György és dr. Vass Géza gödreszentmártonpusztai haszonbérletének a területe 780 kat. hold, értéke 906 360 pengő. Az állatok, a termény és a felszerelések értéke 585 127 pengő, a földbirtok értéke és a befektetett tőke aránya 64,67%. Dr. Stark Jenő szilaspusztai és alsó-legencsepusztai bérlete 718 kat. hold földet foglalt magába 834 316 pengő értékben. Az állatok, a termények, a gépek és felszerelések értéke 171 259 pengő. A földbirtok értéke és a befektetett eszközök aránya ebben az esetben 20,31%.⁷¹

Az ország élelmiszeriparában meghatározó jelentőséget töltöttek be a malmok, amelyek közül mintegy 200 tulajdonosa számított zsidónak. Az 5430/1940. M. E. számú rendelet a gabona felvásárlására szóló engedélyek kiadását az Iparügyi Mi-

⁷⁰ www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8118. A letöltés ideje 2014. november 7.

⁷¹ MNL OL K 498 3. csomó.

nisztériumra ruházta.⁷² A tárca illetékes osztálya a miniszter egyetértésével arra törekedett, hogy a felvásárlási engedélyek „célirányos” kiadásával a malomipar „magyarrá és kereszténnyé” tételét segítse elő. A jogszabály lassúnak tűnő végrehajtásáról 1941. január 27-én gr. Pálffy József interpellációt nyújtott be az országgyűlésben. Az interpelláció nyomán 1941. február 20-án az iparügyi tárca irányítójánál megbeszélést tartottak a további lépésekről. A megbeszélést követően 1941. február 24-én Guothfalvy Dorner Zoltán osztályvezető összeállítást készített a keresztényesítés állásáról. Az összeállítás hangsúlyozta, hogy a zsidó tulajdonú malmok kikapcsolása a gabona feldolgozásából „a közellátásban semminemű zavart nem idézhet elő”, mert a keresztény tulajdonú malmok is csak kapacitásuk egy részét használták ki. Rámutatott, hogy felkészültek egy racionalizálás végrehajtására, értsd: a zsidó tulajdonú malmok munkájának pótlására. 1941 szeptemberében elkészült egy „szigorúan bizalmas belső használatra” minősítésű tervezet, amely a felvásárlási engedélyek kiadásának leállításával akarta a zsidó malmokat kiszorítani a piacról. Ekkor a gabonavásárlási engedély kiadásának feltételül szabták, hogy a cég igazgatósága, felügyelő bizottsága, ügyvezetősége, alkalmazottai csak keresztények lehetnek és tőkéje legalább 2/3-ad részben keresztény kézben legyen. Azoknak a malmoknak, amelyek a feltételeknek nem feleltek meg 1941. december végéig adtak haladékat azok teljesítésére, azaz a vezetés, az alkalmazottak, a tőke keresztényesítésére. A javaslat megvalósítása ezúttal is vontatottan haladhatott, mert 1942. május 5-én a keresztény malombérlők megbízásából Koródi Katona János felvetette az új keresztény malombérlők támogatását, a zsidó tulajdonú malmok kisajátítását, illetve azok eltiltását mindenfajta örléstől. A keresztényesítés ezen az élelmiszeripari területen – más ágazatokhoz hasonlóan – csak 1944 kora nyarára teljesedett ki.⁷³

Az 1944. március 19-e előtti zsidónak minősített vagyon elvonása, zárolása minőségileg különbözött az ezt követő néhány hónap mindennapos gyakorlatától. Az 1938. május 29. és 1944 tavasza közötti időben a zsidóság gazdasági kiszorítása, vagyonvesztése nem párosult fizikai erőszakkal.

⁷² Magyarországi Rendeleték Tára 1940. Budapest. 1941. II. köt. 1808–1818.

⁷³ MNL OL K 250 1. és 5. csomó, K 269 434. csomó.

A ZSIDÓSÁG VAGYONVESZTÉSÉNEK KITELJESEDÉSE

1944. március 19-én a német hadsereg megszállta Magyarországot. A megszállás és következményei alapvetően megváltoztatták a zsidóság helyzetét. Teljessé vált vagyronvesztésük, gettóba tömörítésük, majd deportálásuk – a fővárosi zsidóság és néhány tízezer „szerencsés” kivételével – Auschwitz-Birkenaubá.⁷⁴ Gerhardt Feine, a budapesti német követség tanácsosa már 1944. március 20-án azt követelte Czizik Béla pénzügyminisztériumi államtitkártól, hogy korlátozzák a bankokból a zsidóság készpénz felvételét, zárolják a széfjeiket (korabeli kifejezéssel: páncélrekeszeket). Másnap Gerhardt Feine a követelést kiegészítette a zsidó értékek teljes zárolására irányuló „kívánsággal”. Ez utóbbi igényét azonban még aznap délután visszavonta. Ennek ellenére a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete saját hatáskörében március 21-én elrendelte a székek zárva tartását és az 1000 pengőt meghaladó pénztári kifizetések korlátozását.⁷⁵

A megszállókkal együtt érkező Gestapo 1944. március 20-án elrendelte, hogy a hitközségek adják meg felépítésüket, családjaik lélekszámát, vagyonukat, tisztségviselőik nevét. Ennek teljesítésére 1944. április 7-én a Magyar Zsidók Központi Tanácsa a hitközségeknek 2-2 kérdőívet küldött és kérte annak 24 órán belüli kitöltését az 1943. december 31-ei állapotnak megfelelően. A részben vagy teljesen kitöltve visszaérkezett 740 kérdőív képet nyújtott a hitközségek vagyoni helyzetéről egy olyan időpontban – 1943. december 31. –, amikor teljes vagyonukkal még szabadon rendelkezhettek. A beérkezett adatok szerint a zsidó hitközségek 726 434 pengő készpénzzel, 125 569 pengő névértékű részvénnyel (összesen 852 003 pengő mobil vagyon) rendelkeztek, tiszta vagyonuk – az ingatlanokat és a hitéleti tevékenységhez szükséges tárgyakat nem számítva – 7 719 012,32 pengőt tett ki. A zsidó egyesületek vagyona – az ingatlanok értékét nem számítva – 6 260 823,40, az intézményeké 136 903,31, az imaegyesületeké 31 949,67, a nőegyleteké 509 390,44, az alapítványoké

⁷⁴ A német megszállás következményeivel foglalkozó gazdag történeti irodalomból lásd.: Randolph L. Brahm id. mű. Karsai László: *Holokauszt. Pannonica*. Budapest. 2001. Kádár Gábor – Vági Zoltán: *Hullarablás*. Id. mű. Szita Szabolcs: *Magyarok az SS ausztriai lágerbirodalmában*. Magyarországi Zsidó Kulturális Örökség Közalapítvány. Budapest. 2000. Szita Szabolcs: *A Gestapo tevékenysége Magyarországon 1939–1945*. Corvina. Budapest. 2014. Varga László: *A magyar zsidóság útja és Lévai Jenő könyve*. Lévai Jenő: *A pesti gettó története 1944–2014*. Budapest Főváros VII. kerület Erzsébetváros önkormányzata. [Budapest.] 2014. 222–277.

⁷⁵ Varga László: *A magyar zsidóság útja és Lévai Jenő könyve*. Id. mű. 232.

3 908 890,39 pengőre rúgott, együttesen 10 847 957,21 pengő (a két adatsor összesen 19 418 972,53 pengő).⁷⁶

A Sztójay Döme vezette új, kollaboráns kormány két irányban kezdett hozzá a zsidóság vagyonának teljes elvételéhez. Egyrészt az 1944. március 29-ei minisztertanácsi ülésen elfogadták az első rendeleteket a zsidóság teljes kisémmizéséről – „a zsidó házvagyon, részvénytőke és egyéb vagyonok” elvételéről –, amelyeket sorozatban követett a többi a következő hónapokban. Másrészt a Belügyminisztériumban Adolf Eichmann és a vezetésével Budapestre érkező Sondereinsatzkommando tagjainak támogatásával, segítségével megkezdődött a zsidóság gyűjtőtáborba szállításának, gettósításának, majd deportálásának az előkészítése és ennek keretében a zsidó vagyontárgyak elvétele lebonyolításának a szabályozása.

A minisztertanácsi rendeletfolyam néhány hét alatt többek között kimondta a zsidók közszolgálatának, közmegbízatásának, ügyvédi, sajtó-, színművészeti és filmművészeti és más kamarai tagságának, hasznot hajtó jogosítványainak megszüntetését, korlátozta utazásukat, elrendelte a sárga csillag viselését, vagyontárgyaik bejelentését és zár alá vételét, lakásaik igénybevételét, lakhelyük kijelölését, hogy csak a legpusztítóbb következményű jogszabályokra utaljunk. Baky László belügyminisztériumi államtitkár 1944. április 5-én az Államvédelmi Központ ügyészi nyomozó osztályát kirendelte Kárpátaljára, hogy a „zsidókérdés megoldásánál később esetleg felmerülő vádaskodásoknak és esetleges visszaéléseknek eleje vételessék”. Másnap belügyi rendelet intézkedett arról, hogy a hatóságok akadályozzák meg, hogy zsidók nem zsidóknak aranytárgyakat, ékszereket, drágaságokat adjanak át megőrzésre vagy értékesítésre. Április 7-én a zsidók lakhelyének kijelöléséről kibocsátott 6163/1944. B. M. VII. res. számú bizalmas rendelet intézkedett vagyontárgyaik összegyűjtéséről is. A rendelet kimondta, hogy a „zsidók összegyűjtésével és elszállításával egyidejűleg a helyi hatóságok bizottságokat jelölnek ki, melyek a zsidók lakásait és üzleteit az eljáró rendőri és csendőri közegekkel együtt lezáratják és külön-külön azonnal lepecsételik. A kulcsokat a zsidó nevével és pontos lakcímével ellátott és lepecsételt borítékban az eljáró közegek a gyűjtőtábor parancsnokságának adják át. Azokat a romlandó tárgyakat és azokat az élő állatokat, amelyek termelési célokat nem szolgálnak, a városi hatóságok és községi előljáróságok vegyék át.

⁷⁶ ÁBTL A 643/3. dosszié. MNL OL XIX-L-20-o 1712. doboz. Az adatok a szerző számításai a Magyarországi zsidó hitközségek. 1944. április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán. Szerk.: Schweitzer József. I–II. rész. MTA Judaisztikai Kutatócsoport. Budapest 1994. alapján. Az összeírás időpontjában mintegy 2000 hitközség és más zsidó szervezet működött Magyarországon. Magyar zsidó javak Svájcban 1931–1945. Id. mű 12. A minisztertanács jegyzőkönyve. 1944. március 29. www.digitarchiv.hu, A letöltés ideje 2009. szeptember 29.

Ezeket elsősorban a honvédség és közbiztonsági szervek, másodsorban helyi közelítés céljaira kell igénybevenni. [...] Az elszállítandó zsidók csak a rajtuk lévő ruházatot, legfeljebb két váltás fehérneműt, és fejenként legalább 14 napi élelmet, továbbá legfeljebb 50 kg-os podgyászt, melyben ágyneműk, takarók, matracok súlya is bentfoglaltatnak, vihetnek magukkal. **Pénzt, ékszereket, arany és más értéktárgyat nem.** (Kiemelés tőlem – B. J.)⁷⁷ Április 21-én a Belügyminisztérium arra hívta fel a hatóságok figyelmét, akadályozzák meg, hogy a zsidók értékmegőrző óvóhelyeken helyezték el vagyonukat. Május 15-én Endre László belügyminisztériumi államtitkár részletesen szabályozta a gyűjtő- és elkülönítő táborokba szállított zsidók értéktárgyainak átvételét, raktározását és szállítását. Az említett néhány belügyi jogszabály alapján is nyilvánvaló, hogy a cél a zsidóság teljes kisémmizése, magán- és közösségi vagyonának az állami, a közigazgatási és a rendvédelmi szervezetek közreműködésével történő összegyűjtése volt.⁷⁸ A belügyi rendelkezések részben megelőzték, részben túllépték a miniszterelnöki, miniszteri jogszabályok intézkedéseit.

1944. március 31-én megjelent az 1210/1944. M. E. számú rendelet, amely – többek között – megszüntette a zsidó ügyvédek működését. A következő hetekben a Budapesti Közlöny közzétette annak a 3440 ügyvédnek a nevét, akinek irodáját, berendezését és ügyfeleit keresztény ügyvédekre ruházták át.⁷⁹ A zsidó orvosokkal kapcsolatos eljárás a honvédség igényei és az általános orvoshiány miatt részben más jellegű volt. Működésüket csak olyan mértékben korlátozták, hogy az az egészségügyi ellátás színvonalát jelentősen ne veszélyeztesse. Ugyanakkor felszerelésüket összeírták, központilag hasznosították. 1942-ben 6600 orvos és 455 állatorvos működött Magyarországon. Az orvosok rendelőinek felszereltségére az 1930-ban felvett adatok álltak rendelkezésre, amelyek szerint az 1059 budapesti orvos közül 708 rendelkezett felszereléssel (66,86%). Emellett a műszerezettségéről, felszerelések mértékéről képet kaphatunk a fennmaradt mintegy másfélezer budapesti zsidó orvos berendezésének leltárából. Így például Dr. Schwarz Sári orvosi laboratóriumában 46 féle, dr. Szedő Imre rendelőjében 49 fajta orvosi műszert és 10 különböző kozmetikai eszközt írt össze. Dr. Sándor Ferenc rendelőjében 94 féle, dr. Révai Izidornál

⁷⁷ MNL OL K 149 175. doboz. Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Id. mű 326. Vádirat a nácizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez. I. köt. Szerk.: Benoschofsky Ilona – Karsai Elek. Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete. Budapest. 1958. 50–79., 120–131.

⁷⁸ ÁBTL V 79.802/4-a dosszié. MNL OL K 149 175. doboz. PIL 941. fond 2. őrzési egység. Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Id. mű. 284–293., 324–358.

⁷⁹ Magyarországi Rendeletek Tára 1944. Budapest. 1944. I. köt. 257–260. A névsort közzétette: Dr. Gavriel Bar-Shaked, dr. Julia Bock, Yosef Stern: Miscarriage of Justice. The Elimination of Jewish Attorneys in Hungary During the Holocaust. The International Association of Jewish Lawyers and Jurists. Tel Aviv. 2006. 17–92.

a műszerszekrényben és a műszerállványon 44 fajta műszert, dr. Bárdos János nő- és gyermekgyógyásznál 44 orvosi könyvet és 133 különböző eszközt leltároztak. Dr. Hirsch Ernő fogorvos 40 fajta, dr. Nagy Gyula fogorvos 436 féle orvosi műszert jelentett be.⁸⁰ Az 1944. április 14-én napvilágot látott 1370/1944. M. E. számú rendelet kimondta a zsidó tulajdonú gyógyszerertári jogosítványokat visszavonását. A működési jogosítványokat a belügyminiszter május 4-ei hatállyal vonta vissza, azokat keresztényeknek átadva. 1942-ben 450 zsidó gyógyszerészt, gyógyszerertár tulajdonost tartottak nyilván. 1943. december 31-én a megnagyobbodott országban működő 1963 gyógyszerertár közül 302 tulajdonosa volt zsidó (15,38%). Budapesten 189 gyógyszerertár közül 51 tulajdonosa számított zsidónak, 27%. 1944-ben a nyár folyamán a belügyminiszter mind a 302 gyógyszerertár keresztényesítéséről döntött.⁸¹

1944. április 16-án Kárpátalján és Északkelet-Magyarországon megkezdődött a zsidók gettósítása, majd az április végi „próbaszerelvényeket” követően május 14-én elindultak az első deportáló vonatok Auschwitz-Birkenau felé. A deportáló vonatok – 147 szerelvény – három útvonalon közel 427 ezer embert szállítottak Auschwitz-Birkenauba, mellettük további 5 szerelvényel 15 011 zsidó érkezett Strasshof an der Nordbahn vasútállomásra. Emellett július 24-én és augusztus 4-én további mintegy 3000 internáltat szállítottak el Sárvárról. Augusztus és szeptember folyamán a német megszállók kisebb – néhány fős – csoportokban további deportáltakat vittek Auschwitz-Birkenauba.⁸²

A gettósítás, a deportálás folyamatát, a kifosztás eszköztárát, a rendvédelmi szervezetek tagjai egy részének a hatályos jogszabályok keretei túllépő fizikai erőszakát, brutalitását a történeti irodalom sokoldalúan feldolgozta.⁸³ **A történeti munkák alapján nyilvánvaló, hogy a gettósítás folyamata egyúttal a zsidóság módszeres**

⁸⁰ MNL OL K 150 4317. csomó. Dr. Illyefalvi I. Lajos: Az ügyvédek, orvosok és mérnökök szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. Statisztikai Közlemények. 83. köt. Budapest. é. n. 44.

⁸¹ Magyarországi Rendeleték Tára 1944. Budapest. 1944. I. köt. 424–428. Belügyi Közlöny. 1944. július 23. 1213–1215. Szmodits László – Dobson Szabolcs: A magyar zsidóság és a gyógyszerészet 1945-ig. Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság. Budapest. 2014. 23. A zsidó gyógyszerertár tulajdonosok listáját lásd. u. o. 98–105. www.pharmaonline/.../letoltheto_a_magyar_zsidóság_és_a_gyógyszerészet_1945-ig. A letöltés ideje 2014 november 14.

⁸² Jogfosztástól népi társaság. A kiállításvezetőt írták: Karsai László, Kádár Gábor, Vági Zoltán. Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest. 2006. 28–29. Friedrich Born magyarországi delegátus jelentése a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának Genfben 1945. június. A bevezető szöveget írta, a jelentést magyarázó jegyzetekkel ellátta: Szita Szabolcs. Velcsov Tudományos Kutatói BT. Budapest. é. n. 59. www.deportati.it/librionline/Kalendarium.html. A letöltés ideje 2014. augusztus 19.

⁸³ Lásd. Randolph L. Braham id. mű. Kádár Gábor – Vági Zoltán: Hullarablás. Id. mű. A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája. Szerk.: Randolph L. Braham Tibori Szabó Zoltán közreműködésével. 1–3. köt. Park Könyvkiadó. Budapest. 2007. Molnár Judit: Zsidósors 1944-ben az V. (szegedi) csendőrkörületben. Cserépfalvi. Budapest. 1995.

kifosztásának folyamatát is jelentette. A gyűjtőtáborokba, majd a bevagonírozási helyekre szállítást megelőzően, a gettósítás napjaiban, a vagonokba terelés, a megsemmisítő, illetve kényszermunka táborokba vezető út során folyamatosan és szisztematikusan zajlott az érintett zsidók kifosztása. Ebben a folyamatban az állami és a közigazgatási tisztviselők, a rendvédelmi szervezetek tagjai kulcsszerepet játszottak.

A hatályos jogszabályok alapján lefoglalt, a gettóban, gyűjtőtáborokban ezen túlmenően ún. bűnjelként⁸⁴ összegyűjtött vagyont általában pontosan dokumentálták. Erre példaként megemlíthetjük, hogy 1944. május 1-én Zemplén vármegye alispánja jelentette, hogy a szerencsi járásban 1 025 000, a bodrogközi járásban 2 527 000, a tokaji járásban 317 ezer pengő készpénzt és más értékeket vettek el a zsidóktól. A Baranya vármegyei gettóban a zsidóktól 3 415 021,69 pengőt vettek „örizetbe”, továbbá az elkobzott egyéb értékeket bruttó 862,2 kg-ot kitevő 35 zsákban és 1 bőröndben küldték fel a Magyar királyi Postatakarékpénztárhoz tartozó Állami Zálogház budapesti központjába. A szombathelyi csendőrkerületben 2675 zsidótól mintegy 1,7 millió pengő készpénzt és több millió pengő értékű ékszer gyűjtöttek össze. A pécsi csendőrkerületben 1580 zsidótól 1,5 millió pengő készpénzt és mintegy 4 millió pengő értékű ékszer vettek „örizetbe”. A szegedi csendőrkerületben 5275 zsidótól több mint 2,5 millió pengő készpénzt, 10 millió pengő egyéb értéket foglaltak le. A nagyváradai gettóban a csendőrség 1 millió pengő készpénzt, 8–10 kg. briliánst és tört aranyat (valójában ékszer, nemesfém tárgyat), 1 mázsa ezüstöt, jelentékeny értékű valutát és katonai felhasználásra alkalmas tárgyakat gyűjtött össze és adott át az illetékes Pénzügyigazgatóságnak. Sopronban 705 beérkezett vagyonbejelentés alapján 1944. május elején 21 millió pengőben határozták meg a zsidó vagyontárgyak értékét, amely a későbbiekben néhány nagyobb tétellel több, mint 1 millió pengővel bővült. Sopron vármegyében további 14 millió pengőt kitevő vagyont foglaltak le.⁸⁵ Hasonló példákat más településekről, vármegyéből is hozhatunk.

A gettósítás első szakasza a VIII. (kassai) csendőrkerületben – az ország szegényebb vidékén – zajlott, ahol az elvételeket rögzítő jegyzékek, az ún. bűnjeljegyzékek

⁸⁴ A bűnjeljegyzékekben szereplő vagyontárgyak azok voltak, amelyeket a hatályos jogszabályokat túllépve az érintett zsidó magánál tartott, és nála megtalálták. A bűnjelként lefoglalt tárgyakat – amennyiben a későbbiekben beigazolódott, hogy tulajdonosa nem sértett jogszabályt – a tulajdonos vagy örököse/i/ visszakapták. Ennek megfelelően a második világháború után a vagyontárgyak elvonására vonatkozó jogszabályok hatálytalanítását követően a bűnjelként zsidóktól lefoglalt értéktárgyakat a tulajdonosnak vagy örökösenek, örököseinek vissza kellett volna szolgáltatni.

⁸⁵ ÁBTL V 20.283. dosszié. Az Endre – Baky – Jaross per. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a jegyzeteket írta Karsai László és Molnár Judit. Budapest. 1994. 490–491. Csekő Ernő: Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről (1944. március 19. – 1944. október 16.). Soproni Szemle. 2005. 1. 31–32. Lichtl Iván: Az 1939–1944. évek zsidótörvényeinek és rendeleteinek hatása a gazdasági életre Sopronban. PhD disszertáció. Sopron. 2011. 34.

fennmaradtak. Pontos jegyzékek készültek a szülésznői motozásokról is, felsorolva „az őrizetbe vett tárgyakat”, azok tulajdonosainak nevét. Alsókalocsán 1944. április 16-án – a gettósítás első napja – készült szülésznői motozási jegyzék 17 zsidó férfi és nő nevét tartalmazta, akiktől 24 darab/pár arany, ezüst, arannyal futtatott, nikkel ékszert, értéktárgyat (melldísz, fülbevalót, gyűrűt, órát, óraláncot) foglaltak le. A lefoglalt értékeket másnap átadták a helyi közigazgatási kirendeltségnek.⁸⁶

A perecsenyi körjegyzőség a Kárpátaljai Terület Kormányzói Biztosa 1944. április 12-ei 162/1944. bizalmas számú rendeletére hivatkozva gyűjtötte össze a zsidóktól az arany, ezüst értéktárgyakat, a készpénzt és a készpénz-helyettesítőket. A jegyzék szerint 18 helybéli zsidótól 49 010 pengőt, ékszereket, cseh ezüst koronásokat, bőrtárcát, órákat, részvényeket, poharakat foglaltak le. A készpénzből a községi pénztáros útiköltségét és napidíját (20 pengő) levonták. A nagybereznai körjegyzőség a Nagyberezna, Zábroy és Oroszmocsár községekben „őrizetbe vett zsidók pénz és értékeiről”, továbbá a csendőrök által a nagybereznai zsinagógában talált értéktárgyakról készített jegyzéket. A jegyzék név szerint pontosan felsorolta a 235 zsidótól 1944. április 18-án lefoglalt készpénzt – 226 832,66 pengő, 80 \$, 100 svájci frank –, a nemesfém és más értéktárgyakat, köztük órákat, gyertyatartókat, ékszereket (gyűrűk, karikagyűrűk, fülbevalók, brossok), étkészleteket, ivópoharakat, fényképezőgépeket, púder szelencéket, sétabot fogantyút, kivehető aranyfogakat, fogaranyat, biztosítási kötvényeket, takarékbetétkönyveket, váltókat, készpénz nyugtákat, kötvényeket, aranyhegyű töltőtollakat, fésűt, utalványokat, lámpát, üvegágót, fényképtartót, marhaleveleket, birtoklapokat, 1270 gramm régi pénzermét, és másokat.

Nyírmeggyes községnél az elkobzott értékekről szóló jegyzékhez csatolták a csendőrségi bűnjeljegyzéseket. Itt 24 zsidótól 6074 pengőt, és értéktárgyakat vettek el. A mátyóci körjegyzőség 5 községében az értéktárgyak mellett 27 710,18 pengőt gyűjtöttek össze. Magyarkomját, Ilonakújfalu és Nagycsongova községekben 42 809,40 pengő gyűlt össze, az elkobzott értéktárgyakat bruttó 17,6 kg-t kitevő ládában továbbították. Ezzel szemben Kiscsongován pénzt és értéktárgyakat nem találtak. Rahón „őrizetbe vettek” 210 zsidótól 111 136,16 pengőt, amelyből levonták a szállításuk költségét, 8026,16 pengőt. Ramocsafalván 1 zsidótól 95,88 pengőt és 4 arany fülbevalót, Sárospolyánkán 1 zsidótól 742,50 pengőt és 1 nikkel karórárt koboztak el. Füzérradványban 1 zsidó család 13 857,84 pengőt, 20 pengőnyi takarékbetétkönyveket és értéktárgyakat „beszolgáltattott”. Kislubókán a nem zsidók 1944. április 25-én „önként” beszolgáltattak a csendőrörsön 400 pengőt, és több mint két-tucatnyi értéktárgyat, amelyek korábban zsidók tulajdonában voltak. Pátroha községében a jegyzék nemcsak 19 zsidó lefoglalt készpénzét (27 217,17 pengő), értéktárgyait

⁸⁶ MNL OL 936 9. doboz.

tartalmazta, hanem az ingóságaik helyszíni árveréséből befolyt 30.135 pengőt is. Lekárdon 1944. április 24-én elárverezték a gyűjtőtáborba szállított zsidók élő állatait, mezőgazdasági terményeit, berendezéseit. A 6 zsidó gazdaság értékeinek árveréséből 8302 pengő gyűlt össze. Mészposton a csendőrség egy zsidótól nemcsak készpénzét (98,27 pengő), hanem aznap kötött állateladási szerződését (3000 pengőről szólt) is lefoglalta 1944. április 18-án.

Fennmaradt jegyzék arról, hogy a munkácsi 2. számú gyűjtőtáborban a csendőrök 1944. április 19–25. között 481 arany és ezüst tárgyat, köztük 15 kivehető arany fogkoronát „gyűjtöttek össze”. Ilyen jegyzékek 1944. július 5-éről megtalálhatók a debreceni csendőrkerület iratai között a budakalászi gyűjtőtáborból is. Ezek szintén készpénzről és különféle értéktárgyak „beszolgáltatásáról” szólnak. Külön érdekesség az a csendőri jelentés, amely szerint a kerületi ügyész utasítására a csendőr „alkalmat adott” a zsidóknak a megvesztegetésre, és ennek során 1944. április 21–24. között a nyomozók 8159,52 pengőt és 2 karórát foglaltak le. Az elkobzott értéktárgyak kezelése körüli visszasságokra mutatott rá az az összeállítás, amely a Munkácsról beszállított értéktárgyakról készített több mint tízezer jegyzék közül azt a több ezret sorolta fel, ahol többletet vagy hiányt találtak a tárgyak átvételekor. A példák azt mutatták, hogy a gettókba összegyűjtött, majd deportált zsidóktól, néhány pengőtől kezdve akár több ezer pengőig is terjedhetett a személyenként lefoglalt készpénz, valamint hasonló nagyságrendben az ékszerek, és az egyedi értéktárgyak.⁸⁷

A gettók kiürítése után a továbbszállított, deportált zsidók visszamaradt fehér-, ruha- és ágyneműit, cipőit, és más használati tárgyaikat összegyűjtötték és értékesítették. Ezt a feladatot pl. Debrecenben a Városi Közjóléti Szövetkezet végezte, amely az értékesítésből befolyt 42 878,84 pengőből 30 ezer pengőt átutalt a Magyar királyi Postatakarékpénztár 157.880 számú számlájára. Debrecenben ez a szövetkezet gondozta a zsidó gazdáknál lefoglalt állatokat is.⁸⁸ Gyakorta történetek lopások a zsidó lakások leltározása során. Így pl. Újpesten a hatósági tanúként jelen lévő csendőr az egyik lakásból ellopott 1 női ruhát, 1 tányért, 1 csészét, 2 tojás poharat és 8–10 csipkét. Egy másik civil hatósági tanú az újpesti zsidók motozásakor ellopott 3 aranygyűrűt és 1 svájci órát.⁸⁹

A motozások, elkobzások ez időben rendszeresek voltak a zsidó munkaszolgálatos századoknál is. Így pl. a Debrecen melletti Sárga-tanyán 1944 nyarán a 106/303. számú munkásszázadnál a motozás során a munkaszolgálatosoktól jegyzőkönyv

⁸⁷ MNL OL Z 936 9–24. doboz. Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Iratok a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltárból. Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ. Budapest. 1994. 53–55.

⁸⁸ ÁBTL V 60.421. dosszié.

⁸⁹ ÁBTL V 60.614., 60.620. dosszié.

nélkül elkoboztak 40–60 ezer pengő készpénzt és más értéktárgyakat. Mohácson a 104/7. számú munkaszolgálatos századnál az 1944. június 22-én tartott „pénz- és értéktárgykutatás” során 243 zsidótól elvettek 35 641,70 pengő készpénzt, 10 német Birodalmi Márkát (RM), 25 db. ezüst, és 4 db. arany pénzérmét, 1 arany- és 9 ezüst-órát, 16 cigarettatárcát, 5 arany és 5 ezüst gyűrűt, 4 arany és 24 ezüstláncot, továbbá 11 más értéktárgyat (arany tollhegyet, töltőtollakat, kivehető arany fogkoronát, óras nagyítót, ezüst ceruzát, és más hasonló tárgyakat).⁹⁰

Az említett néhány példa – amelyet hasonló esetek sorával egészíthetnénk ki – azt mutatta, hogy az állami és közigazgatási hatóságok, a rendvédelmi szervezetek tagjai módszeres kutatásokkal, motozásokkal, gyakorta fizikai erőszakkal a zsidóság teljes vagyonának elvételére törekedett. A vagyontárgyak összegyűjtésében, leltározásában, értékesítésében közreműködtek a területi Pénzügyigazgatóságok is. Utóbbiak közvetítésével a nemesfém tárgyakat, ékszereket, készpénzt és más hasonló értékeket általában közvetlenül Budapestre szállították. A községekben a könnyen nem szállítható állatokat, terményeket, mezőgazdasági eszközöket ún. „szóbeli” árverésen azonnal értékesítették. Miután a jegyzékek a nemesfém tárgyak sorában karikagyűrűk, kivehető aranyfogak és fogarany elkobzásáról is tudósítanak, és nincs okunk feltételezni, hogy a többi csendőrkörületben felületesebben végezték a motozásokat, érdemes elgondolkodni azon, hogy a megsemmisítő és kényszermunka táborokban milyen mértékben tudtak elkobozni további értéktárgyakat a deportáltaktól. A dokumentumok alapján úgy véljük, hogy a megsemmisítő és kényszermunka táborokban a ruhákba bevarrt, a bőröndök, csomagok rejtekhelyein eldugott értéktárgyakat, a fogsorba beragasztott, nem kivehető aranyfogakat, a személyes fényképeket, iratokat kobozhatták el. Arra, hogy mi maradhatott a deportáltaknál a több lépcsőben zajló kifosztást követően, egy, a buchenwaldi lágerből a második világháború után visszaérkezett csomag tartalma adhatott képet. A csomagban 81 deportált férfi értékei voltak megtalálhatók, köztük 5 személy különféle hivatalos iratai, 77 gyűrű (jegygyűrű, köves gyűrű), 2-2 kivehető arany fogkorona és nemesfém lánc, 3 óra, 4 nemesfém érme (fizetőeszköz), 1 töltőtoll.⁹¹

1944. április 16-án hatályba lépett az 1600/1944. M. E. számú kormányrendelet a zsidók vagyonának bejelentéséről és zár alá vételéről. A rendelet kimondta, hogy az „[...] ország területén lakó minden zsidó köteles a jelen rendelet hatálybalépésekor meglévő vagyonát az 1944. évi április hó 30. napjáig bejelenteni a lakóhely szerint illetékes pénzügyigazgatóságnál, több lakóhely esetében annál a pénzügy-

⁹⁰ ÁBTL V 5480., 60.421. dosszié. Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Iratok a Baranya megyei levéltárból. Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ. Budapest. 1944. 57–59.

⁹¹ MNL OL XXIX-L-1-d 18. doboz.

igazgatóságnál, amelynek területén a jövedelem- és vagyoadóját kivetették vagy ki kellene vetni. [...] A bejelentésben a vagyontárgyaknak a jelen rendelet hatálybalépésekor volt közönséges forgalmi értékét is meg kell jelölni. A bejelentést a községi előljárásnál (városokban a polgármesternél, Budapesten a kerületi előljárásnál) beszerezhető hivatalos nyomtatványon kell megtenni.”⁹² Ez a bejelentőlap a vagyontárgyak részletes leírását, leltárát tartalmazta. A rendelet hatálya kiterjedt mindazokra, akik az 1941. évi XV. törvénycikk alapján zsidónak számítottak, kivéve az első világháború kitüntetettjeit, 75%-os hadirokkantjait, a második világháború hadiözvegyeit és hadiárvaikat, és megfelelő államközi szerződés megléte esetén a külföldi állampolgárságú zsidókat. A korlátozó rendelkezés hatálya alá nem tartozó zsidók köréről – az ún. mentesítettekről – 1944. május 10-ei keltezéssel kiadták az 1730/1944. M. E. rendeletet, amely pontosította a jogszabály és más rendelkezések hatálya alól kivont zsidók körét.⁹³ Mester Miklós – a vallás- és közoktatásügyi minisztérium államtitkára – szerint a személyekre vonatkozó mentesítést megkísérelték kiterjeszteni a vagyontárgyakra is, és ennek érdekében Stern Samu, a Zsidó Tanács elnöke, valamint Pető Ernő, és Wilhelm Károly, a Zsidó Tanács tagjai vagyoni mentesítést kérve kérvényt nyújtottak be a kormányzóhoz. A precedens értékű kedvező döntés azonban váratott magára, és végül az október 15-ei események idejét múlttá tették.⁹⁴

Az 1600/1944. M. E. számú rendelet értelmében bejelentés alá tartozott a zsidóság teljes vagyona, kivéve a személyes használatra szolgáló tárgyakat. Ezek együttes értéke nem haladhatta meg családonként a 10 ezer pengőt, amely a hozzátartozók esetében személyenként további 3000-3000 pengőnyi értékű használati tárggyal növekedhetett. Ebbe az értékhatárba azonban nem lehetett besorolni a műtárgyakat, a szőnyeget, az ezüsttárgyakat és általában a „fényűzési” cikkek. A bejelentési kötelezettség kiterjedt mindazokra is, akik megbízásból zsidó tulajdonú értéktárgyakat őriztek, és érvénytelenített minden olyan 1944. március 22.-e után kötött szerződést, amely a bejelentési kötelezettség alá eső vagyontárgy elidegenítéséről szólt. A bejelentési kötelezettség a rendeletnek megfelelően kiterjedt az ingatlanokra, az értékpapírokra, részvényekre, szövetkezeti üzletrészekre, bányá részjegyekre. Az értékpapírokat egyúttal letétbe kellett helyezni. Bejelentési és letétbe helyezési kötelezettség alá esett az arany és platina, továbbá a belőlük készült tárgyak, ékszerek, a drágakövek és igazgyöngyök. Kivételt azok a jegygyűrűk jelentettek, amelyek nem tartalmaztak drágakövet vagy igazgyöngyöt. Zár alá vették a bejelentéssel egy idő-

⁹² Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1944. Id. mű 284–293. Az idézetet lásd. 284.

⁹³ U. o. 293–295.

⁹⁴ Mester Miklós: A zsidókérdés Magyarországon, 1944. Új Látóhatár. 1985. 3. 381.

ben a takarékbetétkönyvben, folyószámlán vagy postatakarékpénztári csekkszámlán fennálló követelést. A zárolt követelésből a zsidó tulajdonosnak magáncélra havonta csak 1000 pengőt lehetett kifizetni. A készpénzt illetően a 3000 pengőt meghaladó összeget, illetve az üzleti vállalkozások esetében az előző évi forgalom 5%-t meghaladó készpénzt pénzügyi számlára, takarékbetétkönyvre be kellett fizetni. Be kellett jelenteni a széfeket – megjelölve tartalmukat – amelyeket egyúttal zár alá vettek. A bejelentési kötelezettség kiterjedt a kereskedelmi és ipari vállalatokra (üzletekre, üzemekre, raktárakra, stb.), és azok berendezésének, készleteinek, stb. leltározására is. Bejelentési és leltározási kötelezettség terhelte a zsidótól bérelt mezőgazdasági, erdőgazdasági birtok bérlőjét, illetve azt a zsidót, aki mezőgazdasági, erdőgazdasági bérlettel rendelkezett. A jogszabály felhatalmazta a pénzügy, a kereskedelmi és közlekedésügyi és az iparügyi minisztert, a Pénzügyigazgatóságokat, hogy további rendeletekkel gondoskodjanak a vagyontárgyak megőrzéséről, illetve a termeléssel, kereskedelemmel foglalkozó üzletek, üzemek folyamatos működtetéséről, és ezzel összefüggésben üzletvezetők, vállalatvezetők, zárgondnokok kinevezéséről. **Az 1600/1944. M. E. számú rendelettel a zsidónak minősített magyar állampolgárok vagyona zár alá, de facto állami tulajdonba került.**

A jogszabályban meghatározott 10 ezer pengős értékhatár – illetve az egyéb értékhatárok – a pengő gyorsuló inflációja ellenére még mindig jelentékeny összegnek számítottak. A hivatalos kiskereskedelmi havi átlagárak szerint 1944 áprilisában egy kg. élő tyúkot 5,60, egy kg. ún. egységes kenyeret 0,60, egy db. zsemlyét 0,10, egy db. tojást 0,30, egy kg. Ella burgonyát 0,30, egy kg. finom kristálycukrot 2,08, egy kg. búzalisztet 1,34, egy gyári (konfekció) férfiruhát 250, egy gyári női (konfekció) ruhát 135, egy mázsa porosz fűtőszént 15,08 pengőért árultak. A szabad piaci, illetve feketepiaci árak – az állami árszabályozás és a jegyrendszer miatt – ennél magasabbak voltak. Ugyanakkor a zsidóságtól lefoglalt árukészletek piacra dobása nyomán, 1944 nyarán mérséklődött az infláció térnyerése⁹⁵

Az 1600/1944. M. E. rendelet alapján a zsidóság értékeinek zárolása kiterjedt a pénzügyi intézetek zárt letéteire is. A széfek tartalmát az 1944. május 28-án megjelent 1290/1944. P. M. számú rendelet alapján az erre a feladatra felállított bizottságnak kellett leltározni, majd az értékeket a tulajdonos nevével, a letét pontos leírásával, becsértéke megadásával át kellett adni az illetékes Pénzügyigazgatóságnak (az átadás az esetek egy részében nem történt meg).⁹⁶ A leltározásról készült jegyzékek töredékesen maradtak fenn. Példaként megemlíthetjük, hogy a Pécsi Takarékpénztár

⁹⁵ Dr. Mártonfi Tibor: Áralakulás a két világháború között. Ipari termékek ára. Számok és történelem 2. Budapest. 1973. 361. dr. Hajpál Gyula: Áralakulás a két világháború között. Mezőgazdasági termékek ára. Számok és történelem 3. Budapest. 1973. 656.

⁹⁶ Magyarországi Rendeletek Tára 1944. II. köt. Budapest. 1944. 1017–1019.

1944. november 8-án – a zsidó vagyonok államosítását követően – adta át az értékeket 229 tétel alatt felsorolva. A letétek között található 27,40 pengőt érő női gyűrű, de 8000 pengőt kitevő ékszer és érmekollekció is. A Hazai Bank széfjeiben Herzfeld Pálnál 100 pengőt, Herzfeld Jenőnél 60 pengőt kitevő értéktárgyat találtak. Forrai József ékszerei mintegy 80 ezer, dr. Forrai Lászlóné nemesfém tárgyai kb. 20 ezer pengőt érhettek, ugyanakkor Rochlitz Márton széfje az ékszerek mellett gyógyszereket, gyógyszer alapanyagokat, köztük morfiumot, heroint, luminált és kodeint tartalmazott.⁹⁷

Emellett a bankok érintettek lettek a zárolt zsidó értéktárgyak őrzésében is, mivel a lefoglalt értéktárgyakat vagy azok egy részét nem adták át közvetlenül az illetékes Pénzügyigazgatóságnak, hanem a helyi pénzügyintézetbe, bankfiókba szállították be. A Magyar Nemzeti Bank ezzel a gyakorlattal belső utasításában szembefordult, noha a Sztójay kormány bizalmas rendelkezése előírta a zsidó értéktárgyak átvételi kötelezettségét. A jegybanki belső utasítást a Magyar Nemzeti Bank fiókjai egy-egy kivételes esettől eltekintve végrehajtották. A többi pénzügyintézet azonban nem rendelkezett ekkora befolyással, és így kénytelen volt átvenni a zsidóktól elkobzott értékeket. Ezt azonban közjegyzői pecséttel lezárt formában tették meg, és esetenként így adták tovább az illetékes Pénzügyigazgatóságnak. Ez történt többek között a Marosvásárhelyi Takarékpénztár, az Udvarhelymegyei Takarékpénztár és a Nagyszebeni Takarékpénztár esetében. Ugyanakkor a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank szatmárnémeti fiókjánál egy közjegyzőileg lepecsételt vaskazettában mintegy 40 zsidó helyezett el letétet (a tulajdonosok szerint ékszereket), amelyet zárt letét formában a budapesti központba szállítottak. A letétek tulajdonosait – kevés kivételtől eltekintve – elnyelték a megsemmisítő táborok.⁹⁸

Az 1930-as évtized vége felé egy korabeli adat szerint a zsidóság Budapesten 9360 lakóingatlan birtokolt. Ennek a túlzó becslésen alapuló adatnak ellentmondott, hogy az 1935-ben készült budapesti lakásstatistika 6362 zsidó tulajdonban lévő lakóházat, az összes lakóházak 25,3%-t írta össze, amelyekben együttesen 80 886 lakás volt. Zsidók 57 388 lakásban laktak, a lakások 22,3%-ban. A zsidóság lélekszámának csökkenésével párhuzamosan az általuk lakott lakások száma is mérséklődött. 1941-ben 53 505 fővárosi lakásban éltek zsidók (17,95%). Jehuda Don és Varga László adatai szerint 1943 végén a trianoni Magyarország vármegyéiben a zsidóság 43 127 házigatlanul rendelkezett. Más források alapján megadható a zsidó tulajdonú és bérelt ingatlanok, lakások száma, amelyet a gettósítás, a deportálás során kisajátítottak

⁹⁷ MNL OL Z 100 1. csomó.

⁹⁸ MNL OL XXIX-L-1-d 10., 15. és 25. doboz, Z 10 231. csomó.

(Budapestre ez csak részben igaz).⁹⁹ Az 1941-es népszámlálás adatai szerint a megnagyobbodott Magyarországon 2 811 282 a lakóházak száma (Budapesten 46 845 lakóház, 297 985 lakás, a városokban 558 954, illetve 1 128 249, a községekben 2 206 183, illetve 2 356 835), amelyben 3 783 069 magánlakás található. 1942-ben Budapesten 2447-el, a városokban 1907-el, a községekben 12 064-el nőtt a lakóházak, 8205-el, 2414-el, és 12 790-el a lakások száma. Ezt figyelembe véve – és beleszámolva az 1943. évi és a 1944 tavaszi bővülést – a lakások száma Budapesten elérhette a 317–320 ezret, a városokban az 1135–1140 ezret, a községekben a 2390–2395 ezret. A lakóházak száma Budapesten félszázezerre, a városokban 562–563 ezerre, a községekben 2235–2240 ezerre tehető.¹⁰⁰

Az 1941. évi népszámlálás keretében összeírták a zsidóság, és a nem izraelita vallású (kikeresztelkedett) zsidók tulajdonában lévő lakóházak számát. A települési összeíró lapok – kisebb hiányokkal – fennmaradtak, összesítésüket egykoron és azóta sem végezték el. A települési összeíró lapok adatai a későbbi évek vonatkozásában is érvényesnek tekinthetők, mivel a zsidóság gazdasági korlátozásáról kiadott rendelkezések közepette alig-alig nőtt a tulajdonukban lévő ingatlanok száma.

A települési összeíró lapok összegezése alapján a zsidóság lakóház ingatlan tulajdonáról a következő adatokat kaptuk. Budapesten 5061 zsidó tulajdonos 5755 lakóházat, saját lakást birtokolt. Abaúj-Torna vármegyében 1285 zsidó, és 30 kikeresztelkedett lakóház tulajdon (a vármegye területén lévő városokkal együtt), Bács-Bodrog vármegyében 557 és 5, Baranya vármegyéből csak Pécs, 569 és 13, Bars és Hont, valamint Békés vármegyéről nincs adat. Bereg vármegyéből Beregszász, 997, Beregi Közigazgatási Kirendeltségről nincs adat. Beszterce-Naszód vármegye 636 és 5, Bihar vármegyéből a városok adata 2422 és 32, Borsod vármegyéből Diósgyőr 66 és 1. Csanád vármegye 442 és 7, Csík vármegyéből Csíkszereda és Gyergyószentmiklós 83 és 1, Csongrád vármegyéből Szeged és Makó 832, Esztergom vármegyéből nincs adat. Fejér vármegye 615 és 32, Gömör-Kishont vármegyéből Rimaszombat és Rozsnyó 206 és 1, Győr vármegye 1653 és 43, Hajdú vármegye 348 és 3, Háromszék

⁹⁹ Budapest épület- és lakásviszonyai az 1935. évben. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. 1940. I. köt. 106., 108–109. II. köt. 134. Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyv 1943. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. 1943. 23. Yehuda Don – László Varga: Private Jewish real estate in Hungary in 1944, before deportation. Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Braham 80. születésnapjára. Szerk.: Karsai László és Molnár Judit. MAZSIHISZ. Budapest. 2002. 140–142. Ungváry Krisztián: „Nagy jelentőségű szociálpolitikai akció”. www.mhtml:file://E:\Nagy%20jelentőségű%20szociálpolitikai%20akció.mht. A letöltés ideje 2008. szeptember 5.

¹⁰⁰ Thirring Lajos dr.: A délvidéki népszámlálás előzetes eredményei. Magyar Statisztikai Szemle. 1942. 1. 14. Magyar Statisztikai Évkönyv 1942. Budapest. 1944. 84–85. Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyv 1943. Id. mű 23.

vármegye 87 és 1, Heves vármegye 2017 és 55, Jász-, Nagykun-, Szolnok vármegyéből nincs adat. Kolozs vármegye 1484 és 53, Komárom vármegye 515 és 10, Máramaros vármegye 6453 és 22, Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség 6477 és 36, Maros-Torda vármegyéből Szászrégen és Marosvásárhely 691 és 17. Nógrád vármegye 725 és 5, Nyitra és Pozsony vármegye 665 és 26, Pest-, Pilis-, Solt-, Kiskun vármegye 3346 és 99, Somogy és Sopron vármegyéből nincs adat (Sopronban 1944-ben 199 zsidó tulajdonú lakóház). Szabolcs vármegye 7330 és 672, Szatmár vármegye 4371 és 92, Szilágy vármegye 1120 és 10, Szolnok-Doboka vármegye 883 és 12, Tolna vármegye 997 és 50. Udvarhely vármegye 90 és 5, Ugocsa vármegyéből nincs adat, Ung vármegye 1303 és 8, Ungi Közigazgatási Kirendeltség 1297 és 7. Vas vármegye 824 és 17, Veszprém vármegye 1514 és 62, Zala vármegye 1248 és 31, Zemplén vármegyéből Sátoraljaújhely 465 és 14.

Az ország 44 vármegyéje és közigazgatási kirendeltsége közül 7 adata teljesen, néhány részlegesen hiányzik. A rendelkezésre álló adatok 60 570 zsidó és 1477 kikeresztelkedett lakóház tulajdont, együttes 62 047 ingatlant rögzítettek.¹⁰¹ Mivel a lakástulajdon adatai kisebb részben a nem törvényhatósági jogú városokból, továbbá zömmel a községekből hiányoztak, ahol elsősorban a saját ingatlan és kevésbé a bérlet volt a jellemző, a zsidók és kikeresztelkedettek lakóingatlanainak a száma a megnagyobbodott területű Magyarországon 1941-ben túllépte a 80 ezret.

A statisztikai adatok továbbszámolása alapján 1944 kora nyarán a fővárosban, mivel a zsidóság létszáma 1941-hez képest csökkent, legfeljebb mintegy 53 ezer lakásban élhettek zsidók (az átlagos lakószám megközelítette a 4,16 főt). 1944 kora nyarán Bősön 14, Dunaszerdahelyen 365, Kisbéren 48, Mohácson 72, Nagyváradon mintegy 20 ezer, Pozsonyeperjesen 3, Sopronban 199, Székesfehérvárott 51, Tatán 161 zsidó tulajdonú ingatlant írtak össze. A trianoni Magyarország vidéki városai-ban és községeiben, feltételezve, hogy az átlagos lakószám jelentősen nem haladta meg a 4,16 főt, a zsidóság félszázezer, a fővárossal együttesen mintegy százezer lakásban lakhatott. A visszacsatolt területekre alkalmazva a számítást, ahol a családok átlagos létszáma magasabb volt, a zsidóság megközelítőleg 80 ezer lakásban lakhatott. Ezzel a megnagyobbodott országban a zsidó háztulajdon, lakástulajdon 1944 tavaszán elérhette a 85 ezret, míg a zsidóság lakta lakások száma mintegy 180 ezerre tehető. Az adatokat alátámasztotta az, hogy Matolcsy Mátyás közigazdász a zsidó családok számát Budapesten 50 ezerre, országosan 180 ezerre tette.¹⁰²

¹⁰¹ MNL OL XXXII-23-h 530–534., 561–563., 579. és 582. dobozok adatlapjai alapján a szerző számítása.

¹⁰² ÁBTL V 117.742. dosszié, MNL OL K 643 X szekció I sorozat 143. tegercs. Magyar Statisztikai Évkönyv 1942. Budapest. 1944. 24. Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Id. sorozat. Iratok a Baranya megyei levéltárból. Budapest. 1994. 50–51. Iratok a Fejér megyei levéltárból. Budapest. 1994. 32–36. Iratok a Komárom-Esztergom megyei levéltárból. Budapest. 1994.

1944. április derekát követően a zárolások erre az ingatlan tulajdonra, lakás állományra terjedtek ki.

A zsidók anyagi és vagyoni kérdéseinek megoldására kinevezett kormánybiztos augusztus 21-ei 3.900/1944. számú utasítása 49 kategóriába sorolta a zsidók „rendelkezése alól kikerült” ruhanemüket és cipőket, megszabva azok átlagos árát, 2 pengő (férfi, női harisnya, nyakkendő) és 200 pengő (férfi szövetruha, bunda) között. Egyúttal rendelkezett az elkobzott zsidó ruhanemük és cipők miniszteri tárcák közötti felosztásának arányáról is. A 2.650/1944. M. E. számú rendelettel a zsidók anyagi és vagyoni kérdéseinek megoldására felállított kormánybiztosság számos településen összegyűjtötte a házingatlanok éves nyers bérjövödelmét. Az éves bérjövödelmet az ingatlan értéke 6%-ának tekintették, és ezt 100 %-ra felszorozva adták meg a forgalmi értékét. Ezek az értékek a főváros kivételével (innen nem maradt fenn adat) 40 pengő (Nagysalló) és 28 714 pengő (Nagyvárad) között mozogtak, az ingatlan területi fekvésétől, nagyságától, állapotától függően. A kormánybiztosság a hiányosan fennmaradt iratok tanúsága szerint csoportosítva gyűjtötte a különféle biztosításokat, értékpapírokat, részvényeket, kötvényeket, takaréket, könyveket, zálogleveleket, váltókat, megkülönböztetve a névre és a bemutatóra szólókat. Emellett a kormánybiztosság közvetítésével a Magyar királyi Postatakarékpénztár külön e célra nyitott számláira befizették a településekről a zsidók „eltávolításakor” összegyűjtött készpénzt.¹⁰³ A töredékesen fennmaradt adatok szerint ez 32 kisebb településről 919 220,13 pengőt, Nyíregyházáról 841 433,38 pengőt, ismeretlen helyről 43 390,55 pengőt, a letéti napló alapján további 400 527,06 pengőt tett ki. Az utolsó fellelhető befizetés kelte 1945. február 9. Ekkor a Nyilaskeresztes Párt győri szervezetétől a zsidó üzletek eladásából befolyt összeget utalták tovább.¹⁰⁴

A beszolgáltatott értékpapírokról teljes lista nem maradt fenn. Az azonban tény, hogy a Pénzügyi Központból 1945. január 23-án a szovjet csapatok elvittek 108 különböző fajtájú fix kamatozású értékpapírt 425 399 420 pengő névértékben, továbbá 412 982 darab, 239 féle részvényt. A magyarországi lajstromozott részvények száma 1941-ben 15 759 547, névértéke 684 772 ezer pengőt tett ki. A Pénzügyi Központból elszállított részvények az összegyűjtött részvények töredékét jelentették, a döntő többségük különböző módon a háború utolsó hónapjaiban kül-

24–26., 40–44. Csekő Ernő: Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről 1944-ben. II. (Elvett házak, zár alá vett üzletek). Soproni Szemle. 2006. 1. 45–49.

¹⁰³ ÁBTL V 60.421. dosszié. MNL OL K 498 1–20. csomó. Magyarországi Rendeleték Tára 1944. Budapest. 1944. II. köt. 1488–1491.

¹⁰⁴ MNL OL 498 1., 12. és 17. csomó. PIL 941. fond 2. őrzési egység.

földre jutott. A külföldre szállított, és a szovjet hadsereg által lefoglalt részvények számottevő része korábban a zsidóság vagyonához tartozott.¹⁰⁵

1944. április 21-én jelent meg az 50.500/1944. K. K. M. számú rendelet a zsidó kereskedők üzletéhez tartozó árukészletek és üzleti berendezések zár alá vételéről. A zár alá vételkor értékbecsléssel együtt tételes leltárt készítettek. Az 58.000/1944. K. K. M. számú rendelet – hatályba lépett 1944. május 21. – ezt a feladatot kiterjesztette az ipari (kereskedelmi) tevékenységgel foglalkozó zsidó vállalkozásokra, vállalatokra is. A jogszabályok előírták, hogy a zár alá vett üzleteket, vállalatokat, vállalkozásokat, ha a honvédelem vagy a közellátás érdeke megkívánja, vállalatvezető kirendelésével tovább szükséges működtetni.¹⁰⁶ A mezőgazdasági termelés biztosítása céljából – amely a hadsereg, a lakosság ellátása és a német igények kielégítése szempontjából létfontosságú volt – az 1944. április 29-én hatályba lépett 1077/1944. P. M. számú rendelet zárgondnokok kirendelését írta elő.¹⁰⁷ Az 1944. június 10-én megjelent 62.378/1944. K. K. M. számú rendelet a közellátás javítása érdekében döntött a lefoglalt zsidó üzletek romlandó cikkeinek – élelmiszer készletének – értékesítéséről a keresztény kereskedők vagy a Hangya Szövetkezet útján. A termékek ellenértékét a zsidó vagyonok értékesítésével kapcsolatos zárolt számlára kellett befizetni.¹⁰⁸

A teljesség igénye nélkül említjük meg, annak bemutatására, hogy az egyes üzletek árukészlete, berendezése milyen határok között mozgott, hogy Felsőgallán Rosenbaum László textilüzletében az árukészlet 28 755,11, a berendezés 600 pengőt ért. Budapesten Pick Lipótné és Társa szerszám gép raktára 150 ezer, Freiwirth György műszaki kereskedése 100 ezer pengő árukészlettel rendelkezett. A fővárosban Bartos Zoltán fa, furnér, asztaloskellék üzlete, berendezése és árukészlete 84 220,18 pengőt, Mayer Béla és Vécsey Jenő Gourmand cukrászata 143 716,62 pengőt ért. Pestszent-erzsébeten Gertler Jenő vaskereskedő 40 ezer, Léderer Árpád vaskereskedő 50 ezer, özv. Ádám Ignácné festékkereskedése 100 ezer, Reiner Arthur festékkereskedése 20 ezer, Adler és Glatz építőanyag kereskedése 50 ezer, Soor Márton építőanyag kereskedése 60 ezer, Polatsek és fiai épületfa kereskedése 123 ezer, Pauncz Zoltán villamossági cikk kereskedése 75 ezer, Halmos Ernő villamossági cikk kereskedése 180 ezer, Rosenberg Ernő ruhakereskedése 118 ezer, Kohn Antal ruhakereskedése

¹⁰⁵ A m. kir. kormány 1941. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló statisztikai jelentés és évkönyv. Budapest. 1943. 121. Magyar Statisztikai Évkönyv 1942. Budapest. 1944. 136. Dr. Nyári Gál: A Pénzüntézet Központ története 1941-től napjainkig. Pénzüntézet Központ Bank RT. Budapest. 1997. 50–51.

¹⁰⁶ Magyarországi Rendelet Tára 1944. Budapest. 1944. I. köt. 603–604. II. köt. 943–945.

¹⁰⁷ U. o. I. köt. 751–752.

¹⁰⁸ Belügyi Közlöny 1944. I. köt. 929.

142 ezer, Reichenberg László bútörüzlete 150 ezer, Rosenberg Lajos linóleum kereskedése 100 ezer, Herman Ármin kerékpárüzlete 4000 pengő árukészlettel rendelkezett. Berkovits Móric papíráru üzlete (Salgótarján) 2308,61, Braunstein Ernő szatócsboltja 4941,52, Frischmann Dávid szatócs üzlete 3455,09 (Csesznek), Faragó Béla szatócs üzlete 2022,35 (Zeldér), Singer László kereskedése és szikvízüzeme 22 025,18 (Vértesszöllős) pengő értékű árukészlettel bírt. Steiner Kálmán trafikja 2942,24 (Kaposvár) pengőt ért. Devecseren Böhm József fűszer- és vegyeskereskedését 16 773,43, Kallin A. és fiai fűszer-, rövidáru, üveg- és porcelánboltját 46 258,17 pengőre értékelték. Vágsellyén Donáth Ignác ásványolaj kereskedését 27 002, egy szikvízüzemet 2862, Felberbaum Vilmos ócskavas üzletét 135, Kolman Gyula divatáru boltját 59 061,19, egy marcali üveg és porcelánkereskedést 3384,91, illetve egy komjáti üzletet 2792,29 pengőre taksáltak. Pápán Grósz József cipésműhelyét 38, Hoffmann Adolf vaskereskedését 14 464,82, Krausz és Korein rőfösboltját 3099,23, Schwarz Dezső ruhanemű üzletét 25 068,50 pengőre értékelték. Fischer Mór ajkai vegyeskereskedő boltjában 55 679,18, Freier László alsólendavai hasonló üzletében 6760,23, a Hacker testvérek komáromi divatáru kereskedésében 102 299 pengő értékű árukészletet leltároztak fel. Békéscsabán az Ickovics gépkereskedelmi vállalat árukészlete 139 047, Bakonycsernyén Kardos László szatócs üzlete 239,66, Tatán Kemény Ferenc fűszerkereskedelmi Kft-je 26 910,44, Várpalotán Nagy Imre villany szerelő műhelye 8533,30, Nógrádban Grósz A. Fülöp szatócsüzlete 4644,78 pengőt ért. A felleltározott zsidó üzletek száma Alesúton 1, Bicskén 12, Csapdin 1, Csákvártott 6, Etyeken 5, Felcsúton 2, Gánton 1, Gyöngyösön 93, Kisbéren 15, Kisvárdán 39, Mányban 3, Mohácson 58, Pécsent 206, Sopronban 159, Székesfehérvártott 13, Tabajdon 3, Vértesacsán 3, és a példák sorát folytathatnánk.¹⁰⁹

1944. május 14-én látott napvilágot a 23.200/1944. Ip. M. számú rendelet, amelynek alapján a zsidó tulajdonú vállalatokhoz keresztény vezetőket rendeltek ki. A vezetőket részben az egykori cégtulajdonos(ok)/ üzlettársai közül, az üzlet, a vállalat alkalmazottai sorából, részben „megbízható” keresztényekből jelölték ki. Fizetésüket korábbi illetményeik megtartása mellett bruttó 400–2750 pengő között álla-

¹⁰⁹ MNL OL K 498 3. és 8. csomó, Z 205 79. csomó. Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Id. sorozatból. Iratok a Baranya megyei levéltárból. Budapest. 1994. 40–51. Iratok a Fejér megyei levéltárból. Budapest. 1994. 32–36., 55–56. Iratok a Heves megyei levéltárból. Budapest. 1994. 24. Iratok a Komárom-Esztergom megyei levéltárból. Budapest. 1994. 33. Iratok a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltárból. Budapest. 1994. 71–72. Szederjesi Cecília–Tyekvicska Árpád: Senkiföldjén. Adatok, források, dokumentumok a Nógrád megyei zsidóság holocaustjáról. Studium Libra–Nógrád Megyei Levéltár. Balassagyarmat – Salgótarján. 2006. 200–202. Csekő Ernő: Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről 1944-ben. Id. mű. Soproni Szemle. 2006. 1. 50–53.

pították meg.¹¹⁰ 1944. április 29-én és május 5-én a „távollevő” zsidók ingatlanainak kezelésére gondnokok, zárgondnokok kirendeléséről intézkedett a pénzügy- és belügyminiszter (1.077/1944. P. M., és 231.300/1944. B. M. számú rendeletek). A rendeletek alapján az illetékes gyámhatóságok a településről „eltávolított”, a gettóból „ismeretlen helyre távozott”, az „ismeretlen helyen tartózkodó” zsidók ingatlanaihoz gondnokokat, közgyámokat rendeltek ki. Ez a kirendelési folyamat 1944 legvégén, 1945 tavaszán még az ország szovjet hadsereg által elfoglalt területein is zajlott. A gyámhivatalok a gondnokság alá helyezett ingatlanok sorsát továbbra is figyelemmel kísérték, és amennyiben zsidó tulajdonosuk a második világháborút követően jelentkezett, az ingatlant visszaadták.

A 147.379/1944. P. M. számú körrendelet külön intézkedést tartalmazott 1944. május 15-én a gyűjtőtáborba szállított zsidók vagyonának a leltározásáról, amelyet 4 példányban kellett elkészíteni.¹¹¹ Budapest esetében a leltározások, lefoglalások kapcsolódtak a csillagos házakba történő összeköltöztetéshez, majd a gettósításhoz. Utóbbi esetben a zsidók összeköltöztetésére kirendelt miniszteri biztos rendelkezése alapján a gettóba „betelepített” zsidóknak a kiürített lakásaikban található értékeket – amelyeket nem vihettek magukkal – a bútort (lakberendezés) kivételével egy erre a célra kijelölt földszinti lakásban kellett elraktározniuk.¹¹² A szélsőjobb-oldali hatalomátvételt követően a zsidók által kiürített és más célra még igénybe nem vett lakásokat a helyi nyilas csoportok – mint például a zuglói szervezet – kifosztották.¹¹³

Az 1600/1944. M. E. számú rendelet kiadását követően az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum igazgatósága levélben hívta fel az ismertebb műgyűjtőket, hogy amennyiben zsidónak minősülnek, akkor tegyenek eleget a bejelentési kötelezettségüknek. A zsidóságtól összegyűjtött jelentősebb művészi értéket képviselő műalkotások kezelésére és leltározására 1944. május 22-én felállították a Zsidók Zár Alá Vett Műtárgyainak Számbavételére és Megőrzésére Létrehozott Kormánybiztosságot (1830/1944. M. E. számú rendelet, hatályba lépett 1944. május 25.). Elterjedt az a hír is, hogy a kormányzat azért gyűjti össze a zsidóság tulajdonában lévő műtárgyakat, hogy megmentse a megszállók elől, és majd a későbbiekben visszaadja

¹¹⁰ MNL OL Z 199 32. csomó. Magyarországi Rendeletek Tára 1944. Budapest. 1944. II. köt. 936–939.

¹¹¹ MNL OL X. szekció I sorozat 32., 48–50., 55., 61., 81., 84., 87–90., 92., 128., 134–135., 139–142., 151–152., 159–162., 166–168. és 171–172. tekercs. Magyarországi Rendeletek Tára 1944. Budapest. 1944. I. köt. 751–752., II. köt. 810–811. Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1939–1945. Id. mű. 375.

¹¹² MNL OL XXXIII-5-c.

¹¹³ Máthé Áron: A zuglói nyilasok pere (1966–1967): értelmezési lehetőségek. PhD disszertáció. Kézirat. Budapest. 2012. 73.

azokat. A műtárgyakkal foglalkozó kormánybiztos feladata az volt – írta Mester Miklós a vallás- és közoktatásügyi minisztérium államtitkára –, „hogy megelőzze a hitlerista németeket, összegyűjtse a zsidó tulajdonban lévő műkincseket és megfelelő helyen helyezze el, hogy alkalomadtán azokat tulajdonosaiknak vissza lehessen adni.”¹¹⁴

A kormánybiztosság a zsidó műtárgylefogalások sorában – amelyet kiterjesztett a pénzügyi szférákban elhelyezett leletekre is – olyan neves gyűjteményeket leltározott, mint a Fellner-, a Goldberger-, a Hatvany-, a Herzog-, a Kornfeld-, a Mauthner- és a Weisz-családok, Chorin Ferenc, Fenyő Miksa, Friedmann Ignác, Kohner Adolf, Sándor Pál, Wolf Jenő és mások értékei. Szegeden például a sok száz műtárgy mellett lefoglaltak egy csipkegyűjteményt, egy 641 darabból álló óragyűjteményt, és egy 477 darabos porcelán gyűjteményt. Összegyűjtötték a zsidó antikváriusok és több neves tudós, gyűjtő könyvtárát is. Vidéken a műtárgyak összegyűjtését a helyi múzeumok, és a Pénzügyigazgatóságok irányították, végezték. A lefoglalt zsidó műtárgyakat a leltározás során négy kategóriába osztották annak megfelelően, hogy milyen művészettörténeti jelentőséggel, értékkel bírtak. A zsidó tulajdonú műtárgyak leltározása még november hónapban is zajlott. A zár alá vett értékek tárolására, megőrzésére a pénzügyi szféráknál a kormánybiztosság azokat a széfekeket bérelte ki, amelyeket korábban a zsidók használtak értékeik biztonságba helyezésére. Az említett széfeke, bomba- és földrengésbiztos páncéltermek, trezorok – amelyekkel elsősorban a Leszámítoló és Pénzváltó Bank, a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank rendelkezett –, zömmel 1943 végére beteltek. A kormánybiztosság részlegesen fennmaradt iratanyagából teljességgel nem állapítható meg az összegyűjtött zsidó festmények, szőnyegek, műtárgyak és egyéb műkincsek száma és értéke, csak a leltározott műtárgyak száma adható meg. Eszerint a fennmaradt listákon 26 915 értékű tárgy – köztük 10 714 festmény, továbbá bútorok, étkészletek, órák, szobrok és mások –, 93 162 kötet könyv, 720 gobelin és szőnyeg, 100 láda és 1 csomag, valamint egy 180 darabból álló kardgyűjtemény, 904 tételes ásványgyűjtemény, 9056 lapot tartalmazó grafikai gyűjtemény, 217 történeti értékű hangszer, és 13 mázsa ezüst (Kassáról és környékéről) található. Mravik Lászlónak a közelmúltban közreadott katalógusa 6790 elrabolt zsidó tulajdonú műtárgyat regisztrált.¹¹⁵ Más feljegyzések arról

¹¹⁴ Magyarországi Rendeleték Tára 1944. Budapest. 1944. II. köt. 797–800. Mester Miklós: Arcképek két tragikus kor árnyékában. Tarsoly Kiadó. Budapest. 2012. 16. és 225. Mester Miklós: A zsidókérdés Magyarországon, 1944. Id. mű. 385.

¹¹⁵ MNL OL K 643 X szekció I sorozat 143–145. tekercs, XIX-L-20-r 73. doboz, XIX-J-12 1. doboz. Farkas Kornél: Műtárgymozgások 1938–1945. Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum a második világháborúban. Századok Füzetek. 5. Budapest. 2009. 78–94. Mravik László: The „Sacco

tudósítottak, hogy csak egyedül Győrben 80 ezer kötet zsidó tulajdonú könyvet gyűjtöttek össze.¹¹⁶

A beszolgáltatott, lefoglalt műtárgyak értékét az esetek egy részében becsléssel állapították meg, amelyek a kor viszonyai között nyomott árakat jelentettek. Ezt tükrözték az egykorú árverések is, amelyek árait az értékbecslés során figyelembe vették.¹¹⁷ Ilyen értékbecslést végeztek a Magyar királyi Postatakarékpénztár keretében működő Állami Zálogházban az oda beszállított tételeknél. Egyúttal az Állami Zálogháznál a zsidók részéről elzálogosított értékeket is összegyűjtötték. Utóbbiaknál általában az tapasztalható, hogy a becslési értékek és az ennek alapján felvett kölcsön összege alacsony volt, ami arra utalt, hogy az adott értéktárgy biztonságba helyezése volt az elsőrendű cél, és nem valamilyen anyagi gond megoldása. Az Állami Zálogházban a beszállított, ott található festmények átlagos becslési értéke 236,80, a szobroké és más műtárgyaké 353,60, a szőnyegeké 459,70 pengőre rúgott, összességében 350,03 pengős átlaggal.¹¹⁸ A kutatás jelenlegi adatai alapján, elfogadva, hogy mintegy 180 ezer zsidó családot érintett az 1600/1944. M. E. számú rendelet, a lefoglalt, zár alá vett műtárgyak száma meghaladta a legalább félmilliót, míg a könyvek esetében – a zsidókat gyakorta a könyvek népének nevezték – messze túllépte a milliós tételt.

Az zár alá vett, összegyűjtött – azonnal árverésre nem bocsátott, kereskedelmi forgalomba nem került – zsidó vagyontárgyakat a közigazgatási szervek, magánszemélyek felhasználásra igényelték. Így például Endröd főjegyzője tartott igényt a helyi zsidó lakásokra, Gyomán Á. Kovács János terménykereskedő a zsinagógát és a hozzá tartozó épületeket kérte magtár és iroda céljára. Győrszemere község lakossága a gyűjtőtáborba szállított zsidók földjére jelentette be igényét. Komárom-Esztergom vármegyében a zsidó javakból egy szerveződő utászalakulat részére, Somogy vármegyében honvédtisztek számára zsidó lakásokat berendezéssel együtt utaltak ki.

di Budapest” and Depredation of Hungary 1938–1949. Magyar Nemzeti Galéria. Budapest. 1998. Mravik László: Budapest műgyűjteményei a két világháború között. Budapesti Negyed. 2001. 32–33. és 156–190. Várnai Ágnes: A Fővárosi Múzeumtól a Szépművészeti Múzeumig – Csánky Dénes emlékiratai alapján. Tanulmányok a holokausztról. IV. köt. Presscon Kiadó. Budapest. 2006. 163–181. Kádár Gábor – Vági Zoltán: Művészet és népiartás. Küzdelem az igazságért. Id. mű. 317–356. Marjanucz László: A szegedi zsidó polgárság műértékeinek sorsa a deportálások idején. www.sulinet.hu/oroksegtar/data/muzeumok/Csongrad_megye/Muzeumi_kotete. A letöltés ideje 2013. május 9. Mravik László: Törvénytelen műtárgymozgások. *Mozgó Világ*. 1999. 3. 13.

¹¹⁶ Voit Krisztina: Magán és közgyűjteményeink sorsa a II. világháborúban és azt követő években (1944–1950). *Magyar Könyvszemle*. 1994. 3. 272.

¹¹⁷ Vö. A M. kir. Postatakarékpénztár Árverési Csarnoka 106., 110. és 111. Aukció Katalógusa. [Budapest. 1943. március 14. – 1944. március 1.]

¹¹⁸ MNL OL Z 936 28. doboz.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében zsidó lakások, malom, gyógyszerár átadását igényelték, míg Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében egy tanítónő zsidótól elvett zongorára, egy asztalosmester zsidó szakmabelije szerszámaira tartott igényt.¹¹⁹ A nagyobb értékű zsidó műtárgyakból – festmények, ötvösmunkák, numizmatikai tárgyak, és mások – a múzeumok is igényeltek gyűjteményeik részére. Így a zalaegerszegi Göcsej Egyesület múzeumalapítás céljára, a Fejér Vármegyei és Székesfehérvári Múzeum Egyesület, a Balatoni Múzeum, a Debreceni Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeik gazdagítására igényeltek az értékesebb műtárgyakból.¹²⁰

1964-ben a Német Szövetség Köztársaság által fizetendő kártalanítására készülve összegezték a vészkorszak túlélői által benyújtott, a német megszállók által okozott kárigényeket (az adatok az második világháború utáni területre vonatkoztak). Az összegezés 69 930 túlélő kárát összegezte (a károsult túlélők száma ekkor megközelítőleg 84 ezer volt). A zsidó vagyontárgyakban keletkezett 1944. március 19-e utáni károkra vonatkozó statisztikai összesítés 83 435 lakásról, 11 747 ékszerrel (5741 sorsára hagyott, 4117 németek által elkobzott, 1889 az 1600/1944. M. E. számú rendelet alapján lefoglalt), 500 bélyeggyűjteményről (112 a német elvétel), 6678 magyarok és 1471 németek által kifosztott raktárkészletről, 3043 magyarok és 678 németek által okozott üzemi felszerelési kárról, 1221 magyarok és 440 németek által elvitt kulturális értékről, és 53 egyéb magyar, illetve 113 német kifosztásról tudósított. Külön összegezés készült a német megszállók által lefoglalt, korábban zsidó tulajdonú, általuk lakott épületekről, lakásokról, amelyeket kevés kivételtől eltekintve egyúttal ki is fosztottak. Budapesten 2605 lakás 5641 szobával, vidéken 2046 lakás 6443 szobával (összesen 4651 lakás 12 084 szobával), továbbá a fővárosban 2 szanatórium 93 szobával, 1 szálloda 28 szobával és 1 panzió 21 szobával, Nyíregyházán 1 szálloda 23 szobával lett a megszálló németek zsákmánya (összesen 5 intézmény 165 szobával).¹²¹

1944. március 19. után a megszálló német katonai és rendőri egységek vezetői, tagjai zsidó lakásokba, villákba költöztek be, és az ott talált műtárgyakat, bútorokat, értéktárgyakat ritka kivételektől eltekintve sajátjukként kezelték, amelyeket a távozásukkor, menekülésükkor magukkal vittek. **Az ebben a formában a Német Birodalomba szállított vagyontárgyak közül a második világháború után szinte**

¹¹⁹ Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez id. mű. Iratok a Békés megyei levéltárból 51–53., 61. Iratok a Győr-Sopron megyei levéltárból. I. k. 72–74. Iratok a Komárom-Esztergom megyei levéltárból 55–57. Iratok a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei levéltárból. 58–67. Iratok a Somogy megyei levéltárból. 70–71. Iratok a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltárból 66–67.

¹²⁰ Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Id. mű. Iratok a Zala megyei levéltárból. 42–44., 56–57. Mravik László: Törvénytelen műtárgymozgások. Id. mű. 6–7.

¹²¹ MNL OL XIX-L-20-o 46., 187., 1706., 1707. doboz.

semmi nem került vissza Magyarországra. A megszállást követően az SS és a Waffen-SS főparancsnoksága a Hatvany-család tulajdonában lévő Erdődy-palotába telepedett le, amelyet később a szovjet hadsereg fosztott ki (Budapest, I. Werbőczy – ma: Táncsics Mihály u. – 7.). Otto Winkelmann Obergruppenführer, az SS és a Waffen-SS budapesti főparancsnoka Vida Jenő – a Magyar Általános Köszénbánya Rt. elnök-vezérigazgatója – hatalmas villáját foglalta le (I. Bérc u. 13-15.). Adolf Eichmann Obersturmbannführer Aschner Lipót – az Egyesült Izzó egykori vezérigazgatója – villájában telepedett le (II. Apostol u. 13.). Kurt Becher Obersturmbannführer a Chorin-Weiss-Mauthner család villáit foglalta le (VI. Andrassy út 114., 116., Lendvay u. 13.). Wilhelm Höttl Sturmbannführer – az RSHA VI. osztályának, a hírszerzésnek a vezetője – az I. Dísz tér 7-ben rendezkedett be. Emellett a német megszállók kifosztották a Kornfeld és Mauthner család II. Budakeszi út 75–79. közötti villáit, az I. Hunyadi János u. 26. alatti Hatvany házat, a XI. Kelenhegyi út 38. számú Weiss-villát, Fellner Frigyes közgazdász I. Bérc u. 9. szám alatti lakását. A német megszálló szervezetek zsidó lakásokat irodaként is használtak, így pl. Sárközi György író-szerkesztő II. Nyúl utcai villáját – amely korábban Molnár Ferenc tulajdona volt – a Gestapo foglalta le. Emellett kiraboltak mintegy kéttucat lezárt zsidó budapesti könyvesboltot és antikváriumot (az elrabolt kötetek egy része később visszakerült a zsidó vagyonokkal foglalkozó kormánybiztossághoz). A példák sora további fővárosi és vidéki címekkel jelentékenyen bővíthető.¹²²

A lefoglalt villákból, lakásokból az értékesebb berendezéseket és műtárgyakat 1944. december 1-ről 2-ra virradó éjjel a II. Budakeszi út 75–79. között álló villákba szállították, ahonnan december 4-én 25–30 – más adatok szerint 27–28 – teherautóval szállítottak el zsidó tulajdonú műtárgyakat, szőnyegeket, bútorokat, porcelánokat és más értéktárgyakat. Amikor dr. Szilvay Gyula – a Magyar királyi Külkereskedelmi Hivatal elnöke – az elszállítást követően néhány órával megjelent a villákban, még 3 teherautó ottmaradt szőnyeget, festményt, ezüstöt és képzőművészeti tárgyakat gyűjtött össze. A későbbiekben a megszállók további 3 vagonban szállítottak ki elrabolt műtárgyakat. A vagonok tartalmáról hiteles információk eddig nem kerültek napvilágra. A második világháború után néhány tárgy előkerült a villákból, noha a Mauthner villa 1945 márciusában leégett.¹²³

¹²² ÁBTL A 645/1., V 83.989. dosszié. Almási János: Budapest történeti topográfiája a német megszállás időszakában. Magyarország 1944. Német megszállás. A kötetet Vargyai Gyula és Almási János szerkesztette. Budapest. 1994. 135–136. Kádár Gábor – Vági Zoltán: Művészet és népiartás. Küzdelem az igazságért. Id. mű. 332–333. Szita Szabolcs: A Gestapo tevékenysége Magyarországon 1939–1945. Id. mű 152–160. Sárközi Mátyás közlése, 2009. október 15.

¹²³ ÁBTL A 645/1., V 83.989. dr. Szilvay Gyula kézírata, másolatban a szerző birtokában. Almási János: Budapest történeti topográfiája német megszállás időszakában. Id. mű. 124–136. Kalakán

Az elrabolt értékek sorát gyarapították azok a „kívánságlisták”, amelyekkel a megszállók vezetői a luxus ellátásukról gondoskodtak, amelyeket a zsidó hitközségektől vagy túszként letartóztatott „prominens” zsidóktól zsaroltak ki, amelyekhez zsidók „mentése” fejében jutottak hozzá. Ez utóbbi körbe tartozott a Heinrich–Chorin–Kornfeld–Mauthner–Weiss család kiszállítása fejében a Weiss Manfréd konzern megszerzése vagy az ún. Kasztner-akció során, keretében kiszállított zsidókért kapott értékek.¹²⁴ Így csak a Kasztner-akció részeként Otto Klages SS Hauptsturmführer átvett 18 860 gr. finomaranyat (színaranyat), 755 gr. finomplatinát (színplatinát), 2000 Napóleon aranyat, 500 angol aranyfontot, 37 db. briliánst, 1680 gr. törtaranyat, készpénzben 31 millió pengőt, 200 ezer \$-t, 100 ezer svájci frankot, 500 angol £-t, és 700 egyiptomi £-t.¹²⁵

Gyakorta előfordult – mint pl. Kiskőrösön –, hogy német katonai, rendőri egységek előre elkészített lista alapján összegyűjtötték a zsidókat, elrabolva egyúttal értékeiket is.¹²⁶ A megszálló német katonai egységek emellett a gettósított, majd deportált zsidóság vagyonából is lefoglaltak, igényeltek értékeket. Szegeden német katonák zsidó lakásokat, üzleteket, irodákat foglaltak el, a gettóba betörték, fosztogattak, a zsinagógát, amelyben az összegyűjtött zsidó vagyontárgyakat őrizték, feltörték. Hasonló módon jártak el Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében, ahol még a gettósítást megelőzően fosztották ki módosabb zsidók lakásait. Komárom-Esztergom vármegyében az összegyűjtött zsidó vagyomból igényeltek tárgyakat és a sort folytathatnánk.¹²⁷

A zsidóság kifosztásában tevékeny részt vállalt a Hain Péter vezette Állambiztonsági Rendészet. Csak néhány példa a rablásokra: 1944. június 15-én letartóztatták Weisz

László: A Svábhegy és környéke története 1944–1945-ben. Tarsoly Kiadó. Budapest. 2004. 8–13. Mravik László: Törvénytelen műtárgymozgások. Id. mű. 29–33. Várnai Ágnes: A Fővárosi Múzeumtól a Szépművészeti Múzeumig – Csánky Dénes emlékirata alapján. Tanulmányok a holokausztról. IV. köt. Id. mű. 178–179.

¹²⁴ Karsai Elek – Szinai Miklós: A Weiss Manfréd vagyon német kézre kerülésének története. Századok. 1961. 4–5. 680–719. Szita Szabolcs: A Gestapo tevékenysége Magyarországon 1939–1945. Id. mű. 152–175. Kugyela Ákos: A Weiss Manfréd konzernről a Rákosi Mátyás Művekig: egy családi vagyon végnapjai. http://archivnet.hu/politika/a_weiss_manfred_konzernrol_a_rakosi_matyas_muvekig_egy_csaladi_vagyon_vegnapjai.html? A letöltés ideje 2014. november 27.

¹²⁵ A kérdéskört feldolgozta: Szita Szabolcs: Aki egy életet megment – a világot menti meg. Mentőbizottság-Kasztner Rezső-SS-embervásár 1944–1945. Corvina Kiadó. Budapest. 2005. Nagy Sz. Péter: A Kasztner-akció 1944. Rejtjel Kiadó. Budapest. 1995. 70.

¹²⁶ Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Id. mű. Iratok a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei levéltárból. Budapest. 1994. 50–54.

¹²⁷ Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Id. mű. Iratok a Csongrád megyei levéltárból. 27. és 74. Iratok a Jász-Nagykun-Szolnok megyei levéltárból. 44. és 48–50. Iratok a Komárom-Esztergom megyei levéltárból. 44–45. és 67.

Samut és feleségét, és a Budapest VII. Éva u. 15. szám alatti lakásukat kifosztották, a Czobor Miklósnak átadott értékeiket (20 ezer pengő és egy aranyóra) elkobozták. Borsodi Imrénétől – férjének ékszerüzlete volt – elraboltak több tucat schaffhauseni aranyórát és más márkás órákat, továbbá briliánsokat, platina gyűrűket, majd öt Auschwitzba deportálták. Fóti Lászlónétól a Budapest II. Lepke u. 38. szám alatti villából – férje kereskedő volt – elrabolták ékszereit és más értéktárgyait (1946-ban értéküket 200 ezer forintra becsülte).¹²⁸

A szélsőjobboldali hatalomátvételt követően a Szálasi Ferenc vezette kormány 1944. november 3-ai 3.840/1944. M. E. számú rendelete értelmében a „zsidók minden vagyona a nemzet vagyónaként az államra száll át”. A jogszabály a zsidók tulajdonában hagyta a kegytárgyakat, a magánleveleket, az iskolai tankönyveket, a jegygyűrűt, 2 heti élelmiszert, tüzelőanyagot és világítószert, családonként 300 pengőt, valamint családtagonként további 100-100 pengőt, és az átlagos szükségletet meg nem haladó lakberendezést, ruházatot. Emellett az államra szálltak át „a zsidónak elhagyott, vagy őrizetéből, vagy rendelkezése alól egyébként kikerült vagyontárgyai, továbbá azok a vagyontárgyak, amelyek platinát, aranyat, ezüstöt, drágakövet, vagy igazgyöngyöt” tartalmaztak. Az ingatlanok a kincstárra szálltak át, a különböző letétek, értékpapírok, betétkönyvek az állam letétébe kerültek.

A jogszabály alapján megtámadhatóvá vált minden olyan jogügylet, amelynek során 1938. május 28-át (az 1938. évi XV. törvénycikk hatályba lépése előtti nap) követően zsidók bármilyen vagyontárgyat átruháztak. Az államosított vagyon értékesíthető, és a háborús kiadásokra, a háborús károokra, továbbá a zsidókra vonatkozó korlátozó rendelkezések végrehajtásával kapcsolatos költségek fedezésére kellett fordítani.¹²⁹ A jogszabálynak a vagyontárgyak hasznosítására vonatkozó előírásai 1944 végére javarészt már teljesültek, hiszen az egykori zsidó vagyon túlnyomó többségét elérverezték, értékesítették, használatba, tulajdonba adták vagy központi gyűjtőhelyekre szállították. **A zsidóság vagyona a rendelet alapján – amely túllépett az 1600/1944. M. E. számú jogszabályon – de jure is az állam tulajdona lett. A rendelet érintettjeinek többségét ekkorra már legyilkolták a náci koncentrációs táborokban. A magyarországi zsidóság második világháborús vagyонvesztése 5430–5576 millió pengőre tehető – 1938. évi értéken –, amely meghaladta az 1938. évi 5200 millió pengős nemzeti jövedelmet.**

A hatalomátvételt követően a Belügyminisztérium mellett felállították a Zsidó Javakat Kezelő Kormánybiztosságot. A hatalom átvételét követően a különböző

¹²⁸ ÁBTL V 104.252. dosszié. Magyar zsidó javak Svájcban 1931–1945. Id. mű. 34–40. Szita Szabolcs: A Gestapo tevékenysége Magyarországon 1939–1945. Id. mű. 138–151.

¹²⁹ Belügyi Közlöny. 1944. II. köt. 1635–1642.

nyilaskeresztes szervezetek a működésükhöz zsidó lakásokat, üzlethelyiségeket, különböző berendezési tárgyakat, felszereléseket igényeltek, az esetek többségében azonban nem tartották be a „szolgálati utat”, hanem egyszerűen lefoglalták, elvették, amire szükségük volt. A szélsőjobboldali fegyveres csoportok a Szálasi kormány által kiadott rendeletet „jogalpnak” tekintették arra, hogy a nem deportált zsidóságot, elsősorban a fővárosban kifosszák. A százával ismertté vált rablások közül ezúttal – a mindennapi gyakorlat bemutatásaként – néhányat emeltünk ki.¹³⁰

Bónis Andorné Budapesten egy Erzsébet körüti zsidó lakásból – mielőtt az ott található értékeket a nyilas központba szállították – elvitt egy szilbundát, ruhaneműket, élelmiszert és italt, bútorokat, tüzelőt és más ingóságokat. Zöldi Márton 1944. november 1–2-án Nagyatádon elrabolt Berger Júliától és Landler Aladártól egy férfi és egy női duplafedelű aranyórát láncsal, egy aranygyűrűt briliánssal, egy másik aranygyűrűt 3 kővel és egy briliánssal, egy 70–80 gr.-ot kitevő, fonott arany karkötőt, két arany fülbevalót türkiz kővel, egy férfi nutria béléses bundát, egy női prémgalléros kabátot, valamint ezüsttárgyakat és lakásuk teljes berendezését. Kóbor Károly – a Nyilaskeresztes Párt csepregi vezetője – Laurits Károlytól elrabolt 12 szőnyeget, 30 férfi öltönyt, 3 férfi bundát, 30 inget, 2 télikabátot, 1 lábzsákot, 4 csizmát, 15 cipőt, 10-10 női ruhát és cipőt, 12-12 férfi és női hálóinget, 100 pár férfi zoknit, 3 kézimunkát, 15 vánkost, 50 törülközőt, egy 12 személyes ezüst étkészletet, 1-1 aranyórát, és aranytárcát, 1 kg. aranyat, és öccse 2 bőröndnyi fehérneműjét, bőröndnyi orvosi műszereit. Bagossy Zoltán Jávor Pál színész fővárosi villájába költözött be, és 1944. december 20-án, amikor elhagyta Budapestet, egy teherautón szállították utána a rablott tárgyakat. 1945 januárjában Szombathelyen a rablott értékekből átadott a Gestaponak közel 60 aranygyűrűt, 7400 L-t, aranyórákat, aranytárcákat. Mindezek mellett, amikor az amerikai hadsereg letartóztatta 15–20 kg. aranyat és ékszert találtak nála.

Egy nyilas csoport 1944. november 2-án, a Rákoskeresztúron átvonultatott, mintegy 5000 zsidótól elkobzott 64 ezer pengőt, 108 karikagyűrűt, 18 ezüstláncot, 215–225 karórát és más „apróságokat”. Back Sándor nyilas vezető 462 értékű tárgyat rabolt össze, ékszereket, étkészleteket, képeket, nipelket, asztali lámpát, töltőtolltartókat. Dr. Balla István 46 értékű tárgyat rabolt el, köztük nemesfém gyűrűket, láncokat, fülbevalókat, karórát, ezüst emlékműveket és régi pénzeket. Ács Ferenc 91 rablott holmit tartott magánál, ezüst evőeszközöket, étkészlet darabokat, asztalterítőket, színházi látszóvet, cigarettatárcát, koktéلكeverőt.¹³¹

¹³⁰ Kovács Zoltán András: A Szálasi-kormány Belügyminisztériuma. Attraktor. Máriabesnyő – Gödöllő. 2009. 68–72. Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Id. mű. Iratok a Csongrád megyei levéltárból. 53. Iratok a Komárom-Esztergom megyei levéltárból 55. Iratok a Vas megyei levéltárból. 63.

¹³¹ ÁBTLL V 57.881., 60.651., 85.027., 87.992/1/A, 98.684., 104.215., 107.906. és 118.643. dosszié.

Külön kell szólni a Bokor Dénes vezette pártszolgálatos fegyveres csoportról, amely a zsidók gettóba terelésével, vagyonuk összegyűjtésével foglalkozott. A csoport vezetője és tagjai az elfogott zsidókat megkínózták, sokukat a Duna parton kivégeztek – ahogy egymás között mondták: „a locsogó gettóba” vitték őket –, értékeiket elrabolták. A zsidó lakásokból összegyűjtött tárgyak egy részét a Budapest I. Naphegy tér 9-be szállították. A csoportot vezető Bokor Dénes Ladányi Jenő Budapest XII. Városmajor u. 25/b. alatti lakásába költözött be, ahonnan 300 ezer pengő értéket elrabolt. Az elrabolt vagyonból a csoport egyik tagja 2000 pengő értékben 2 aranygyűrűt, egy-egy órát, bőrröndöt, neszesszert, szobabútort, továbbá ruha- és fehérneműt kapott. A csoport tagjai a Budapest VII. Szövetség utcában 3-ban vaskazettát ásattak ki, amelyekben 8–10 millió pengőt érő briliánsok, gyűrűk, 6 cigarettatárca, egy 600 gr.-os arany női kezitáská, egy 500 gr.-os arany éneklő madár, részvények és más értéktárgyak voltak.

Néhány túlélő később maga is számot adott kifosztásáról. Kálmán Gézától 1944. december 26–28. között egy arany Omega órát, 2 karikagyűrűt, egy-egy arany töltőtollat, írószertartót, 38 gr.-os arany óraláncot, egy pár cipőt, 2 pár zoknit, 2-2 puplin inget és alsónadrágot, egy télikabátot, 4000 pengő készpénzt és közel 2000 pengőnyi bélyeget raboltak el. December 28-án özv. Hegedűs Györgynét, amikor a Kelenhegyi útról elhurcolták, 18 ezer pengő értékű ingóságától fosztották meg. Tauber Gyulától 1945. január 14-én 30 ezer pengőt raboltak el. Horváth Ferencnéől 82 ékszert, továbbá ezüstből készült ötvösmunkát, türkizzel és gyöngyökkel díszített gombokat, lányától, Lepel Margittól 20 ékszert, 5600 pengő készpénzt és 20 ezer pengőt kitevő letétét rabolták el. Szende Béla pontosan felsorolta teljes lakásberendezését, amelytől 1944. november 9-én fosztották meg. Zsigmondy Teréztől és Zsigmondy Lilytől egy-egy női kezitáskát raboltak el, amelyekben 7 értéktárgy, 3507 pengő készpénz, 76 pengőnyi bélyeg, 10 \$ és iratok, illetve 4 értéktárgy, 27,5 gr. tört arany, 1500 pengő készpénz, nagy értékű záloglevelek, iratok és fényképek voltak. A példák sorát hosszasan folytathatnánk. Amikor a csoport egyik tagját, Bokor Sándort őrizetbe vették, a nála talált kazettában 25 nemesfém ékszert, órát, 3 kisebb darab tört aranyat, egy fém ceruzát és 10 \$-t találtak meg az elrabolt tárgyak közül.¹³²

A zsidóságtól elkobzott értékesebb vagyontárgyak túlnyomó többsége – az egyéni rablásokat kivéve – a Pénzügyigazgatóságok közvetítésével Budapestre, a Magyar királyi Postatakarékpénztár részét képező Állami Zálogház raktáraiba került. A beszállított értékeket leltározták, egy részüknél értékbecslést is végeztek. Az értéktárgyakat 1944. október elejétől több részletben a zálogház raktáraiból elszállították. A fennmaradt nem teljes körű jegyzékek szerint a Zsidó Javakat Kezelő Kormány-

¹³² ÁBTL O 14.761., V 134.696., 135.335., 135.335/1. és 135.335/2. dosszié.

biztosságnak 1944. november 12-én és december 21-én kiadtak 13 138 528,61 pengőt. A Pénzügyigazgatóságok beszállításainak összegezése szerint a zálogházba beérkezett 1944. május 30. és augusztus 16. között 3145 bőrönd, 657 kazetta, 4112 láda, 1319 doboz, 3717 papírsomag, 1487 boríték, 411 kosár, 204 zsák, 483 festmény, 200 szőrme, 5491 varrógép, 27 998 szőnyeg, és 491 egyéb értéktárgy.

Külön kimutatták a kárpátaljai, valamint a budapesti és Budapest környéki beszállításokat. Eszerint Kárpátaljáról 1944. május 25-től beszállítottak 11 893 személytől 36 812 ingóságot. Ennek részeként 3 821 034,21 pengőt, 9448 postatakarék-betétkönyvet 3 810 041,44 pengő összeggel, 45 794,41 gr. aranyat, 2 180 895,70 gr. ezüstöt, 45,80 gr. platinát, 16 822 karát briliánst, 456 szőnyeget és 29 243 egyéb ingóságot. 1944. július 5–12. között a fővárosból és környékéről beérkezett 128 bőrönd, 9 láda, 10 doboz, 1 papírsomag, 1 zsák, 5 kazetta, 2 írógép és 2 egyéb tárgy. Az 1944. június 2. és október 31. között átvett valuták értéke – amelyeket november 9-én kiadtak –, 59 945 \$, 86 614,02 svájci frank, 10 537,03 lei, 83 474,70 szlovák korona, 5029,20 zloty, 450 leva, 25 308,01 RM, 9626,25 olasz líra, 1385,30 francia frank, 10 szerb dinár, 20 svéd korona, 6021,01 rubel, 37 Ł, 13 schilling, 5 penny és 1/2 Ł, 3007 palesztin Ł, 111 ukrán rubel, 100 finn márka és 24 kanadai \$. 1944. november 26-án összesítették a szőnyegeket. Az ekkor összeírt 25 574 szőnyeg 10 329 zsidótól származott, együttes méretük 51 350,11 m², becslési értékük 11 756 278 pengő. 1944. december 21-én a zálogházban készítettek egy tételek szerinti összegezést is becslési értékkel együtt. A jegyzék szerint a zálogházba beszállított értékek közül az ott még található 670 festményt 158 645, 420 szobrot, műtárgyat 14 850, 1 ládát, 8 férfiruhát 600, 6936 szőrmét 289 763, 291 perzsabundát 608 040, 74 szilbundát 26 050, 105 egyéb bundát 162 334, 238 férfi bundát 83 410, 160 férfi kabátot 15 310, és 547 női kabátot 51 500 pengő becslési értékkel leltározták.¹³³

A Szálasai Ferenc vezette kormány nemcsak ezeket az értéket szállíttatta el, hanem külön jegyzék készült a Magyar királyi Postatakarékpénztárnál elszállításra váró arany, ezüst és egyéb „pótolhatatlan” értékekről, amelyekből az alábbi tételek tartalmaztak zsidó tulajdont: 24,96 kg. színarany (bűnügyi letétek), 8,882 kg. beolvasztott arany, 26 ezer aranytárgy 2,5m³ mennyiségben, 13 ezer ezüsttárgy 1,75m³ térfogattal. Az állampénztár esetében zsidó tulajdont tartalmazott a 8850 kg. kötvény, értékpapír, takarékbetétkönyv állomány és a Budapest vidéki Magyar királyi Adóhivatal letéti kirendeltségénél található 5900 kg.-os bírói letétek (ékszerek, nemesfém tárgyak, kötvények, készpénz).¹³⁴ Ugyanakkor a 157.880-as számú Magyar királyi Postatakarékpénztári számlán lévő összeget – ez a háborút követően 205 399 383

¹³³ MNL OL Z 936 28. doboz.

¹³⁴ ÁBTL V 19.430/10. dosszié.

pengő – 1944 végén a közigazgatási szervezetek, nyilaskeresztes pártszervezetek befizetései több mint 200 millió pengővel megnövelték.¹³⁵

A zsidó vagyon államosítását követően már nem volt szükség arra, hogy a zár alá vett, lefoglalt, elkobzott vagyontárgyakat a tulajdonosok neve szerint nyilvántartsák, hiszen azokra az eredeti tulajdonosok a már tárgyalt 3840/1944. M. E. számú rendelet értelmében nem formálhattak jogot. A zsidóságtól elrabolt könnyen szállítható vagyontárgyakat 1944. október derekától – az időközben a pénzügyektől összegyűjtött zsidó letétekkel együtt – több részletben Óbányára szállították, ahol azokat kilenc csoportba sorolva szétválogatták, és a személyi azonosításra alkalmas adatokat megsemmisítették. December közepétől a vagyontárgyakat a zirci vasútállomásra, majd vasúton Brennbergbányára szállították. Innen 1945. március végén – nem számítva a menekülő szélsőjobboldali kormányzat vezetői, a kisebb-nagyobb rangú nyilasok, a fegyveres testületek és a közigazgatás tagjai által magukkal vitt értéktárgyakat –, az „aranyvonattal”, és gépkocsi konvojjal az Ostmark – a mai Ausztria – területére szállították.¹³⁶ Az „aranyvonatra” és az „arany gépkocsikra” (2 teherautó, 6 személygépkocsi, 2 vontató) – nem számítva a számolatlanul vagonba hordott ezüstöt, 1 láda ezüstpénzt, 1 láda ezüsttéglat, szőrméket, kristályokat, porcelánokat, fehér- és ruhaneműket, étkészleteket, mintegy 100 festményt, térképeket, megközelítőleg 3000 db. ún. perzsaszőnyeget, és más kisebb-nagyobb értékű zsidó használati tárgyakat (amelyek 2 vagonot töltöttek meg, illetve 8–10 ezer darabra rúgtak) –, 105 ládat és 2 vaskazettát raktak fel.

A szőnyegek esetében ismert, hogy 3 vagonba együttesen 2763 darabot rakodtak be, ennek alapján a 4. vagonban 800–900 szőnyeg lehetett, együttesen mintegy 3500–3600. Ronald Zweig szerint 5250 perzsa- és más szőnyeget, legalább 1500 láda órát, ékszert, ezüsttárgyat, továbbá nagy számban szőrmét, bélyeggyűjteményeket, fényképezőgépeket, bútorokat és más ingóságokat tartalmaztak a vagonok. Továbbá egy lepecsételt bőröndben 44 639 \$-t, 52 360 svájci frankot, 840 palesztin fontsterlinget, 66 kanadai \$-t, 5 svéd koronát, 15 RM-t, 260 484 pengőt, valamint egy lepecsételt csomagban gyémántokat vittek ki az országból.¹³⁷ Az „aranyvonatra” rakták fel a győri múzeum gyűjteményét, 25 csomagban festményeket, 12 ládában egyéb műtárgyakat, 80 ezer kötet könyvet, valamint a vonattal menekülő néhány keresztény értékeit.¹³⁸ A 105 láda közül 41 tartalmazott aranytárgyakat, 35 férfi és női karórákat (átlagban ládánként bruttó 45 kg.). 18 ládában féldrágakövekkel és drága-

¹³⁵ ÁBTL V 38.734. dosszié.

¹³⁶ ÁBTL V 101.409. dosszié, PIL 274. fond, 12. csoport, 197. őrzési egység.

¹³⁷ PIL 274. fond, 12. csoport, 197. őrzési egység. Botos János: Ez a kifosztás lesz a végső!? Id. mű. 101–102. Zweig, Ronald: Az aranyvonat. Id. mű. 102–104.

¹³⁸ MNL OL XIX-J-12 1. doboz, Magyar Zsidó Levéltár (továbbiakban: MZSL) XXIV-B-5-b 5. doboz.

kövekkel díszített arany ékszerek találhatóak (bruttó átlagban ládánként 35 kg.). Briliánsokat, igazgyöngyöket és azokkal díszített ékszereket csomagoltak 8 ládába (átlagban darabja bruttó 38 kg.), aranypénzzel és aranyrúddal 3 ládat töltöttek meg (ládánként bruttó 100 kg.). A 2 db. 4-4 kg.-os vaskazettába a válogatott igazgyöngyök és a briliánssal díszített ékszerek kerültek. Emellett 1945. március 29-én a szállítmányok vezetői maguk között szétosztották a Magyar királyi Postatakarékpénztártól származó – zsidóktól elkobzott – valutát: 74 675 \$-t, 87 280 svájci frankot, 117 £-t, 110 kanadai \$-t, 25,50 svéd koronát, 25 RM-t és 19 palesztinai £-t.¹³⁹

A Magyar Nemzeti Bank értékeit államközi egyezmény alapján már korábban, 1945. január végén szállító, két szerelvényből álló „aranyvonattal” – amely utólagos elnevezését arról kapta, hogy ezeken vitték a monetáris aranytartaleket is – jutott el Spital am Pyhrnbe a csendőrség nettó 3,319 kg.-os csomagja, egy láda a zsidók vagyonára vonatkozó zárt borítékokkal, és más zsidó eredetű vagyontárgyak, valamint a Szálasi Ferenc és Temesváry László jegybank elnök „tulajdonát” képező csomagok (eredetileg bruttó 6,38 kg.), amelyek nyilvánvalóan rablott zsidó értékeket tartalmaztak. A Magyar Nemzeti Bankból elszállították az idegen letéteket (az ügyfelek tulajdonát), amelyek között zsidó vagyon is található. Ezek együttesen 62,36613 kg. aranyérmét (nyeressúlyban), és 15,89101 kg. rúd aranyat (finomsúlyban) tartalmaztak. Az aranyvonatokkal és más módon külföldre szállított elkobzott, majd államosított zsidó nemesfém és nemesfém tárgy mintegy 3700 kg.-ot tett ki. A kiszállított értékek között meg nem határozható mértékben a visszacsatolt területekről származó zsidó vagyon is megtalálható.¹⁴⁰

A kiszállított értékekkel kapcsolatosan – a vagyonvesztés mértékének érzékeltetésére – fontos, hogy mekkora értéket képviselt. Az amerikai hadsereg első becslése 120 millió \$-ról szólt. Az általuk lefoglalt „aranyvonat” értékét egy milánói szakértői bizottság 1946-ban 200 millió \$-ra értékelte (ebből a nemesfém és drágakő 120 millió \$, a többi érték 80 millió \$). Az „arany teherautókon” lévő értéktárgyakat további 50 millió \$-ra tették. Ugyanakkor Schwarz Viktor – a JOINT bécsi meg-

¹³⁹ ÁBTL V 48/941., 121/103., 38.734., 60.749., 101.409/1. és 123.579. dosszié, MZSL XXIV-B-5-b 3. doboz, MNL OL XIX-L-20-r 55. és 86. doboz. A francia Külügyminisztérium Levéltári Igazgatóság jelentése. Másolatban a szerző birtokában. Az aranyvonat, a teherautók és a rajtuk lévő értékek kálváriajáról lásd.: Kádár Gábor – Vági Zoltán: Aranyvonat. Id. mű. Kovács Zoltán András Id. mű. 72. Lázár Balázs: Avar László és Mingovits István jelentése az Aranyvonatról. <http://www.natarch.hu/archivnet/rovat/nyomtat.phtml?cikkod=185>. A letöltés ideje 2008. szeptember 4. Soós Mihály: Az aranyvonat eltűnt kincseinek nyomában. <http://www.betekintő.hu/2009/1>. A letöltés ideje 2010. november 15. A külföldi kutatások eredményeiből lásd.: Peter Ferdinand Koch: Geheim-Depot Schweiz. List Verlag. München. Leipzig. é. n. 192. Ronald Zweig: Az aranyvonat. Képzőművészeti Kiadó. Budapest. 2004.

¹⁴⁰ MNL OL XIX-L-20-r 55. és 86. doboz. Botos János: Az önálló jegybank 1924–1948. Id. mű. 278–283.

bízottja – 50 millió \$-ban adta meg az „aranyvonat” és az „arany teherautók” értékét. Hasonló módon dr. Mingovits István pénzügyi tanácsos is 50 millió \$-ra becsülte az „aranyvonaton” szállított értékeket. Az ugyanebben az időben készült magyar jelentés az összes kiszállított zsidó vagyon értékét, beleértve mindenfajta vagyontárgyat, árut, gépet, ingóságot, 300 millió \$-ra taksálta (ez azonos a Magyarország által fizetendő jóvátétellel). Az 1949. április 29-én készült jelentés az „aranyvonat” értékét 10 millió \$-ban rögzítette. Majd egy dátum nélküli – feltehetőleg 1950-ben készült – feljegyzés az „aranyvonattal” kapcsolatos kártérítési igényt 35 millió 1938. évi pengőre tette. Eredetileg a feljegyzésen 20 millió pengő szerepelt, amelyet tollal valaki 35 millióra javított. A Pénzügyminisztérium 1951. december 30-án 5–6 millió \$-ra tette az „aranyvonat” értékét. A Magyar Nemzeti Bankból elszállított idegen letétek értéke 3 965 486,46 pengőre, a zálogházakból elvitt zsidó vagyontárgyak 37,6 millió 1938. évi pengőre rúgott.¹⁴¹

¹⁴¹ ÁBTL V 38.734. és 60.749. dosszié, MNL OL XIX-J-1-a 7., XIX-L-20-r 55. és 85., XXIX-L-1-d 23., XXIX-L-1-p 19. doboz.

A ZSIDÓ VAGYONOK SORSA A NEGYVENES ÉVTIZED MÁSODIK FELÉBEN

A deportálások, a gettósítás, a munkaszolgálat, a német megszállók és a nyilasok gyilkosságai, a háborús harcok, és más okok következtében a budapesti zsidóság lélekszáma a Fővárosi Statisztikai Hivatal 1945. március 25-ei eszmei időponttal végrehajtott, személyes bevallásra épülő összeírása szerint 86 910 túlélőre csökkent (azonban nem ismert, hogy a kikeresztelkedettek közül hányan vallották magukat zsidónak). Az ostrom napjaiban 1945. február 13-ig a szélsőjobboldali terror során 5774 személyt – kevés kivételtől eltekintve zsidót – gyilkoltak meg. A deportálást és a munkaszolgálatot túlélő, az 1945-ös határok közötti Magyarország területére a koncentrációs és a kényszermunka táborokból visszatérő zsidókkal együtt a túlélők lélekszáma a hivatalos statisztika szerint 1945 végére a fővárosban 96 500, vidéken 44 980, együttesen 141 480 főre emelkedett. A háború befejezését követően a zsidóság helyzetéről a hitközség által készített jelentés szerint a harcokat Budapesten 119 ezren, vidéken 10 ezren élték túl. A deportálásból, a kényszermunka táborokból a fővárosba 18 ezren, vidékre 35 ezren tértek vissza, így a zsidóság együttes lélekszáma 182 ezer. A Zsidó Világkongresszus Magyarországi Képviselői Statisztikai Osztálya adatai alapján 1945. december 31-dikén Budapesten 144 ezer, vidéken 46 ezer, összesen 190 ezer zsidó élt. A két utóbbi adat közötti különbséget a lágerekből ténylegesen visszatérők eltérő időpontban megadott lélekszáma magyarázza, míg a statisztikai adatnál mintegy félszázézerrel több túlélő abból eredt, hogy a zsidóság lélekszámát a német megszállás idején, a trianoni Magyarországon több mint 460 ezerre tették. Az 1945. június 30-ai eszmei időponttal 1945 júliusában végrehajtott összeírás szerint a fővárost kivéve a trianoni határokon belül 176 207 zsidónak számító személyt deportáltak, akik közül az összeírás időpontjáig 136 478 nem tért vissza (ebben a számban a halottak mellett a táborok felszabadítását követően kivándorlók is szerepeltek). A zsidóság teljes veszteségét a hivatalos statisztika 220 ezerre tette.¹⁴² A zsidóság lélekszáma az évtized végére elsősorban a kivándorlás nyomán

¹⁴² R.-K.: Népmozgalmi események a főváros ostroma idején. Városi Szemle. 1945. 50–55. dr. Török István: Budapest népességének vándormozgalma a háború alatt és az ostrom után. Városi Szemle. 1945. 136–147. Snyder Árpád dr.: Becslés Magyarországnak a második világháború következtében elszenvedett ember veszteségeiről. Magyar Statisztikai Szemle. 1946. 1–6. 1–4. Tájékoztató gyorsfelvétel a községek, városok közérdekű viszonyairól. Magyar Statisztikai Szemle. 1946. 1–6. 9–20. Botos János: Ez a kifosztás lesz a végső!? Id. mű. 17–18. MNL OL XIX-A-21-c 87. doboz, XXXIII-

mérséklődött, az 1949-ben végrehajtott népszámlálás idején 133 862 ember vallotta magát zsidónak, a lakosság 1,45%-a.¹⁴³

Az 1944. december 22-én Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány küldöttsége 1945. január 20-án Moszkvában a szövetséges nagyhatalmakkal aláírta a fegyverszüneti szerződést. A fegyverszüneti szerződés 5. pontja rögzítette – egyebek mellett –, hogy Magyarország kormánya szabadon bocsátja mindazokat, akik faji származásuk következtében őrizetben vannak, és „hatályon kívül helyez minden sérelmes törvényt és abból származó korlátozást.”¹⁴⁴ A fegyverszüneti szerződés 5. pontjának végrehajtása érdekében a minisztertanács 1945. február 5-én tartott ülésén elfogadta a 200/1945. M. E. számú rendeletet, (kihirdetve március 17-én), amelynek 1. §-a kimondta a zsidóságra hátrányos megkülönböztetést tartalmazó jogszabályok hatálytalanítását, mert – 2. §-a szerint – azok „a törvények és rendelkezések a magyar nép alkotmányos érzületével ellentétben állnak és a polgárok közötti teljes egyenjogúságot ünnepélyesen újból kinyilvánítja”, míg 9. §-a intézkedett a magánjogi ügyletek megtámadásának, a zsidókra hátrányos jogszabályok alapján kötött szerződések érvénytelenítésének, a teljesített szolgáltatás visszakövetelésének a lehetőségéről, továbbá 10. §-a rögzítette – jelentősen alábecsülve a végrehajtáshoz szükséges időt – hogy „Budapest székesfővárosnak a polgári közigazgatásba való bevonásától számított 30 napon belül rendezzi a kormány a zsidó vagyonok kérdését.”¹⁴⁵ **A miniszterelnöki rendelettel az Ideiglenes Nemzeti Kormány a rendkívüli helyzetből adódóan – az ország területének egy részén még zajlott a háború – nemcsak a zsidóságra hátrányos jogszabályokat, hanem magához vonva az Ideiglenes Nemzetgyűlés jogkörét, a jogfosztó törvényeket is érvénytelenítette.**

A zsidótörvények és rendeletek alapján elvett, összegyűjtött, majd államosított zsidó vagyonok helyzetének rendezése nemcsak a fegyverszüneti szerződés egyik előírásának a teljesítése miatt vált szükségessé, hanem ennél sokkalta lényegesebb

5-a 1. doboz. Randolph L. Braham: A népiirtás politikája. Id. mű. 1246., Stark Tamás: A zsidóság a vészorszakban és a felszabadulás után. MTA Történettudományi Intézet. Budapest. 1995. 52–53.

¹⁴³ Hét évtized a hazai zsidóság életében. Id. mű I. rész. 187.

¹⁴⁴ A fegyverszüneti egyezmény hivatalos közzététele: Magyar Közlöny 1945. március 17. 1–2. Újabb közreadása: A magyar jóvátétel és ami mögötte van... 1945–1949. Válogatott dokumentumok. Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Balogh Sándor és Földesi Margit. Napvilág Kiadó. Budapest. 1998. 19–23. A fegyverszüneti egyezményt becikkelyező 1945. évi V. törvénycikket a nemzetgyűlés 1945. szeptember 11-én fogadta el. Lásd.: Az 1944. évi december hó 21-ére Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés naplója. Hiteles kiadás. Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája. Budapest. 1946. 77–78. hasáb. Az 1945. V. törvénycikket lásd.: www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8212. A letöltés ideje 2014. augusztus 20.

¹⁴⁵ MNL OL XVIII-3 2. doboz. Magyar Közlöny. 1945. március 17. 4. Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Id. mű. 371.

erkölcsi, politikai feladatként fogalmazódott meg. A vagyoni sérelmeket illetően a kormányzat feladata lett az elvett, elrabolt vagyontárgyak visszajuttatása az eredeti tulajdonos(ok)nak vagy örökös(eik)nek, továbbá a magyar állam által okozott károk megtérítése. Míg a zsidóságot érintő jogfosztó intézkedések hatálytalanítására törvények és rendeletek sora szolgált, addig az állam kártérítő felelősségét a közreadott jogszabályok nem fogalmazták meg. Az állam kártérítő felelősségének a megkerülése az adott viszonyok között – amikor a háborús pusztítás nyomán a legfontosabb feladat a gazdasági élet beindítása, az ország újjáépítése volt – méltányolható, noha a károsultak ezt joggal méltánytalannak tekintették.¹⁴⁶

A zsidóságtól összegyűjtött – nem hasznosított, felhasznált vagy értékesített –, vagyontárgyak a második világháború végére zömmel szétszóródtak, részben a harcok következtében megsemmisültek. A Harmadik Birodalom területére visszavonuló német és magyar katonai egységek, rendvédelmi erők, polgárok által magukkal vitt egykori zsidó vagyontárgyak közül egy-egy ritka kivételnek tekinthető esetet kivéve semmi nem jutott vissza Magyarországra. Ezek a vagyontárgyak, amennyiben a visszavonulás, a menekülés során nem semmisültek meg, vagy a szövetséges nagyhatalmak hadizsákmányává váltak vagy magánvagyonná alakultak át.

A Harmadik Birodalom korabeli területére kiszállított vagyontárgyakat – amennyiben a birtokukba jutott – a szövetséges nagyhatalmak a fegyverszüneti szerződés előírásait figyelmen kívül hagyva hadizsákmányként kezelték. A kiszállított vagyontárgyak túlnyomó, döntő többsége az amerikai és a francia, jóval kisebb része a szovjet hadsereg birtokába jutott. A szovjet hadsereg emellett Magyarországon zsidó eredetű vagyontárgyakat foglalt le többek között a pénzüzeteket kifosztása során, továbbá a zsidó intézmények, zsinagógák, egykor zsidó tulajdonú ingatlanok, vállalatok, kereskedelmi egységek, mezőgazdasági üzemek és mások elfoglalásakor. A magyar kormányzat a hadizsákmánynak minősített, korábban a zsidóktól összegyűjtött vagyontárgyak visszaszerzésére lépéseket tett, az esetek többségében sikertelenül.¹⁴⁷

Magyarország területén a Szövetséges Ellenőrző Bizottság részére iroda, lakás céljára át kellett adni ingatlanokat és berendezési tárgyakat. Ezekkel a győztes nagyhatalmakkal képviselői, katonai megbízottai szabadon rendelkezhetek. Az ilyen

¹⁴⁶ Az ország háborús vagyonszerzéséről lásd.: Bálint József: Magyarország nemzeti vagyonszerzése 1941–1947. Agroinform Kiadó. Budapest. 2013.

¹⁴⁷ MNL OL XXXIII-5-a 1. doboz. Bálint József, Botos János, Kádár Gábor – Vági Zoltán id. művei. Dokumentumok a magyar hitelpolitika, pénzforgalom és bankrendszer történetéhez (1945–1949). A kötetet összeáll. és a bevez. írta: dr. Tallós György. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1989. 24–28. Gut Sábesz. 2013. január 11. 1. 4. dr. Nyári Gál: A Pénzüzeti Központ története 1941-től napjainkig. Id. mű. 50–51.

vagyontárgyak döntő többsége korábban zsidó tulajdon volt. Ezen túlmenően a potsdami megállapodások értelmében a Szovjetunió birtokába került az a több száz vállalat, kereskedelmi egység, ingatlan, amely a második világháború befejezéséig német tulajdonban volt vagy valamilyen módon német tulajdonba került.¹⁴⁸ Köztük jó néhány egykori zsidó tulajdon is található. A Szovjetunió 1947–1955 között a magyar állammal visszavásároltatta az egykori német tulajdonnak minősített vagyontárgyakat. A visszavásárolt vállalatokat, ingatlanokat azonban eredeti tulajdonosaik nem kapták meg, azok állami kézbe kerültek.¹⁴⁹

A túlélő, deportálásból, kényszermunkából hazatérő zsidók gyakorta találkoztak azzal a szemlélettel, hogy milyen alapon kéri vissza az elvett vagyonukat, amikor a második világháború idején mások is szenvedtek, másokat is ért anyagi kár. Ezt a közhangulatot jól tükrözte Darvas Józsefnek – az illegális kommunista mozgalom tagja, a Nemzeti Parasztpárt egyik meghatározó vezetője – a Szabad Nép első számában megjelent írása, amelyben egyértelműen megfogalmazta, hogy a zsidóság mártíromsága és szenvedése a háború időszakában nem előjogot biztosító „nemesi kutyabőr”, és nem jogalap arra, hogy a munkásság és a parasztság terhére jóvátétel keretében munka nélkül anyagi javakhoz jusson. Azzal vádolta meg a zsidóságot, hogy a „munkaszolgálatos szemlélet” alapján most ők akarnak a keretlegények lenni. Molnár Erik a Magyar Kommunista Párt Politikai Akadémiáján 1946. április 18-án azt fejtegette, hogy a zsidótörvények „csak a zsidóság alsó rétegeit” sújtották, a dúsgazdag zsidókat, a „rendszer szövetségeseit” nem érintették. A deportálásoknál is a szegény zsidóságot szolgáltatták ki Hitlernek, és „a zsidó finánckapitalistáknak bántódásuk alig esett.”¹⁵⁰ 1946-ban az ellátási nehézségek, és a hiperinfláció nyomában erősödött az antiszemitizmus, amelynek egyik következményeként súlyos zsidóellenes megmozdulások bontakoztak ki február utolsó napjaiban Ózdon és Sajószentpéteren, július végén és augusztus elején Kunmadarason és Miskolcon. 1946. május végén gyújtogatás nyomán leégett a makói zsinagóga, és újra terjedtek a vérvádról szóló híresztelések is.¹⁵¹

¹⁴⁸ Az 1945. július 17. – augusztus 2. között a Berlin melletti Potsdamban megtartott értekezlet határozataira lásd.: Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. Szerk.: Hajdu Gyula. Második, teljesen átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1967. 725–726.

¹⁴⁹ A magyar jóvátétel és ami mögötte van... Id. mű. 10.

¹⁵⁰ Szabad Nép. 1945. március 25. 5. Molnár Erik: A zsidókérdés Magyarországon. Szikra Kiadás. Budapest. 1946. 15.

¹⁵¹ Győri Szabó Péter: A kommunista párt és a zsidóság Magyarországon (1945–1956). Id. mű 124–152.

A JOGFOSZTÓ RENDELKEZÉSEK HATÁLYTALANÍTÁSA, VÉGREHAJTÁSA

A 200/1945. M. E. számú rendelet nyomán az 1940-es évtized végéig mintegy száz különböző szintű jogszabályt bocsátottak ki – amelyek túlnyomó része a korábban közreadott rendeletek pontosítására, a végrehajtási határidők módosítására, meghosszabbítására szolgált – a zsidósággal szemben az 1938. évi XV. törvénycikktől a második világháború végéig elkövetett jogsértések és következményeik megszüntetéséről.¹⁵² A miniszterelnöki rendelet hatékony teljesítése érdekében a pénzügyminiszter a pénzügyigazgatóságok részére külön körrendeletben (235.050/1945. XV. P.M. számú rendelet) részletesen szabályozta a végrehajtásból és a jogsértő jogszabályok megszüntetéséből eredő feladatokat.¹⁵³ A megjelent miniszterelnöki és miniszteri rendeletek az összegyűjtött, államosított, gyakorta fizikai erőszakkal elrabolt zsidó vagyonok helyzetének rendezéséről, azok visszajuttatásáról intézkedtek.¹⁵⁴ A törvények és rendeletek java része azonban két különböző okból – politikai, illetve faji, vallási – sérelmet szenvedett állampolgárok csoportjának jogi rehabilitálását egybemosva egységesen rendelkezett a zsidóság hátrányos megkülönböztetéséből, illetve a baloldali politikai magatartás miatt elvett vagyontárgyak sorsáról. A rendelkezések szóhasználatában a politikai és a faji üldözés általában azonos joghátrányként jelent meg, továbbá az elhagyott javakat illetően a jogi szabályozás azonos módon kezelte a gettósított, deportált, kényszermunkára elhurcolt zsidók és a felelősségre vonás elől külföldre menekült személyek vagyontárgyait. Ezt a téves joggyakorlatot, szóhasználatot tükrözte a jogfosztásokat, jogsértéseket megszüntető törvényeket és rendeleteket A fasizmus üldözötteit védő jogszabályok (1945–1946) címmel ismertető és magyarázó kötet is.¹⁵⁵

¹⁵² Egy rendelet módosítás kapcsán még az 1948. március 19-én megtartott minisztertanácsi ülésen is annak kiadását Ries István igazságügyminiszter azzal indokolta, hogy az eltűnt vagy meghalt személyek hagyatéka nem volt rendezhető. MNL OL XIX-A-83-A-228.

¹⁵³ Magyar Közlöny. 1945. május 18. 1–2.

¹⁵⁴ A jogszabályok összefoglalását lásd.: Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Id. mű 371–380.

¹⁵⁵ A fasizmus üldözötteit védő jogszabályok (1945–1946). Az előszót írta dr. Ries István magyar igazságügyminiszter. Írták: dr. Déry Endre rendőrőrnagy, dr. Elbert Endre szfőv. népjóléti főtitest, dr. Friedmann Endre, dr. Vági József ügyvédek. Kiadja az American Joint Distribution Committee Magyarországi Bizottsága. Budapest. 1946.

A zsidó vagyonokkal kapcsolatos jogalkotás alapját néhány elsőrendű fontosságú rendelkezés teremtette meg. Ezek közül a 200/1945. M. E. számú rendeletről már szóltunk. A rendelet közreadását követően, 1945. április 20-án a Pesti Izraelita Hitközség levélben kérte Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöktől, hogy „a kormány drákói szigorral kötelezze a lakosságot, hogy a zsidóktól elvett ingóságokat, bútorokat, ruhákat, ágy- és fehéreneműket, termelési eszközöket” adja vissza.¹⁵⁶ A miniszterelnök válaszában általánosságban a kormányzat meghozott intézkedéseire hivatkozott. A Pesti Izraelita Hitközség 1945. október 31-én újabb levelében elismerte, hogy a kormányzat számos intézkedést tett „a magyar zsidóság jogegyenlőségének helyreállítása érdekében”, ugyanakkor rámutatott, hogy jó néhány korábbi „sérelem és joghátrány” változatlanul nincs orvosolva. 1945. november 20-án a Magyarországi Izraeliták Országos Irodája (MIOI) ismételten megfogalmazta a sérelmeket, felröva, hogy a jogszabályi intézkedések során nem valósultak meg maradéktalanul a 200/1945. M. E. számú rendeletben foglaltak. Mivel az intézkedésekkel elégedetlenek voltak, 1946. augusztus 13-án a zsidó hitközségek és a Magyar Cionista Szövetség Rákosi Mátyás államminiszternek küldött memorandumban kérte az elrabolt vagyontárgyak visszaadását.¹⁵⁷

Az 5950/1946. M. E. számú jogszabály előkészítő megbeszélései során 1946 január-március folyamán felmerült, hogy az elfogadásra váró rendelet alapján létrehozandó bizottság tagjai sorába a két zsidó vallási irányzat (neológ, ortodox) országos vezetésének egy-egy képviselője mellé vonják be a Zsidó Világkongresszus, a Magyarországi Cionista Szövetség, a Zsidó Ügynökség megbízottját, a vidéki zsidóság lehetőleg cionista beállítottságú személyiségét, és a nem zsidó vallású (kikeresztelkedett) zsidók egy-egy képviselőjét is. A tárgyalások során a későbbiekben felbukkant – feltehetőleg a javaslat politikai megítélésének, elfogadtatásának javítása érdekében – hogy a testületnek legyen tagja a „munkásmozgalmak” képviselője is. A jogszabály végső formába öntésekor ez az elképzelés nem valósult meg.¹⁵⁸ Ilyen előzmények után ült össze 1946. április 3-án Varga Béla, a nemzetgyűlés elnöke vezetésével megtartott pártközi értekezlet – amelynek tartalmáról jegyzőkönyv hiányában csak egy rövid sajtóközlemény áll rendelkezésre –, ahol a MIOI Ideiglenes Intézőbizottsága három képviselője részvételével a koalíciós pártok vezetői megvitatták a magyarországi zsidóság „jogos érdekeit” érintő problémákat.¹⁵⁹

¹⁵⁶ PIL 283. fond, 10. csoport, 212. őrzési egység.

¹⁵⁷ U. o., továbbá Ságvári Ágnes: Tanulmányok a magyarországi holokauszt történetéből. Id. mű 77–79. A magyar zsidóság és a hatalom 1945–1955. Közli: Svéd László. Múltunk. 1993. 2–3. 256–258.

¹⁵⁸ A megbeszélésekkel kapcsolatos iratok másolatban a szerző birtokában.

¹⁵⁹ Pártközi értekezletek 1944–1948. A dokumentumokat válogatta, szerkesztette, a jegyzetekkel ellátta Horváth Julianna, Szabó Éva, Szűcs László, Zalai Katalin. Napvilág Kiadó. Budapest. 2003. 220.

A pártközi értekezleten feltehetőleg elhangzott és a korábbi megbeszélések nyomán született meg az 1946. május 28-án hatályba lépett 5950/1946. M. E. számú rendelet, mint a külföldre kivitt zsidó eredetű vagyontárgyakkal kapcsolatos alapvető jogszabály. A három paragrafusból álló miniszterelnöki rendelet a zsidóság külföldre kiszállított javai felkutatására létrehozott egy, a pénzügyminiszter felügyelete alatt működő 13 tagú testületet, amelynek elnökét a MIOI és a Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség (MAOIH) Központi Irodája által javasolt három személy közül jelölte ki a pénzügyi tárca vezetője. A 12 tag közül nyolc tagot a MIOI, négy tagot a MAOIH delegált. A bizottság munkáját minden hatóság köteles lett segíteni és valamennyi a feladatköréhez kapcsolódó adatot a rendelkezésére bocsátani.¹⁶⁰ A testületbe a minisztertanács 1947. június 26-ai döntése alapján (8670/1947. Korm. számú rendelet) – mivel a felkutatandó vagyontárgyak között a zsidó származású keresztény vallásúaktól elvett, összegyűjtött, államosított javak is találhatóak – bevonták a Magyar Szent Kereszt Egyesület (a kikeresztelkedett zsidók szervezete) és a Magyar Evangéliumi Egyházak Jó Pásztor Missziói Alapítványa 2-2 tagját is.¹⁶¹ A bizottság a kor hatalmi viszonyaiból fakadóan csak az egykori Német Birodalom területére kiszállított és az amerikai illetve a francia kézbe jutott vagyontárgyak felkutatásával foglalkozhatott, a Szovjetunióba elhurcolt értékekkel nem.

A zsidó vagyonok további sorsát illetően meghatározó jelentőségűvé vált az 1946. évi XXV. törvénycikk elfogadása. A minisztertanács 1946. augusztus 23-ai ülésén Ries István igazságügyminiszter előterjesztette a „magyar zsidóságot ért üldözés megbélyegzéséről és következményei enyhítéséről” készült négy paragrafusból álló törvényjavaslatot, amelynek benyújtására – indoklása szerint – azért van szükség, mert az Amerikai Egyesült Államok visszaadná a birtokában lévő zsidó vagyont ha azt a zsidóság megsegítésére használják fel. Rámutatott, hogy már korábban is benyújtott ilyen tartalmú törvényjavaslatot, az azonban akkor az örökösödési eljárásra vonatkozó illetékmentesség körüli vita miatt elakadt. Ennek szabályait javaslata szerint ezúttal az illetékes minisztérium állapítaná meg.

A törvényjavaslat 1. §-a elítélte a zsidóellenes intézkedéseket, a zsidóság üldözését, elismerte az üldözések ellen fellépő személyek érdemeit, a magyar kormánynak a jóvátétel, kártalanítás érdekében tett lépéseit. A 2. § az örökösök nélkül elhunytak, meggyilkoltak vagyonáról intézkedett, azt egy különálló alapba kívánta összegyűjteni. A 3. és 4. § ennek az alapnak a működéséről, illetve a közvetlen hozzátartozók vonatkozásában az 1941. június 26-a és 1950. december 31-e között elhunytak hagyá-

¹⁶⁰ Magyar Közlöny. 1946. május 28. 2.

¹⁶¹ Magyar Közlöny. 1947. július 20. 1. Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1947. június 2. – szeptember 19. Szerk., a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta Szücs László. Magyar Országos Levéltár. Budapest. 2000. 278., 313–316.

tékával kapcsolatos vagyonátruházások illetékmentességéről, a törvény hatályba lépéséről szólt. A törvénytervezet miniszteri preambuluma – többek között – hangsúlyozta, hogy a magyar állam nem tarthat igényt a zsidóság üldözése során életüket veszítettek vagyonára, amely örökösök hiányában a jog szerint egyébként megilletné.

Az igazságügyminiszter a vagyon kezelésére a kormány felügyelete alatt álló alap létrehozását javasolta, amelynek irányítói kétharmad részben a zsidóság, egyharmad részben a kormányzat képviselőiből állnának. Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtítkára és Rákosi Mátyás – mindketten a Magyar Kommunista Párt vezetői – azt kifogásolták, hogy az „óriási” vagyonban – amelyet túlzott mértékűnek tartottak – nem csak zsidó tulajdonú értékek vannak. Rákosi Mátyás „politikailag rendkívül” veszélyesnek tartotta a törvényjavaslat elfogadását, mert úgy vélte, hogy az alap vagyonának a nagysága tovább erősítené az antiszemitizmust. Kifejtette, senki sem garantálhatja, hogy a külföldön lefoglalt, összegyűjtött értékek kizárólag zsidó vagyont tartalmaznak. Előbb ezt a vagyont vissza kell szerezni, és azután az „elosztás tekintetében majd csinálnak valamit” – hangsúlyozta. Ezt kiegészítve Vas Zoltán azt vetette fel, hogy a tervezett alapot úgy kellene létrehozni, hogy annak juttatásait „ne csak a zsidók élvezhessék”. A kibontakozott polémia nyomán Ries István elfogadta azt a felvetést, mely szerint arra kell törekedni, hogy az alapba keresztényektől származó vagyon ne kerüljön. Rákosi Mátyás és Vas Zoltán további javaslatai arra irányultak, hogy az alapot irányító testületben a kormány képviselői legalább fele arányban legyenek jelen, és az örökösödési határidőt csökkentsék. A vitában elhangzottak egy része azt sugallta, hogy először a kormányzat szerezze vissza az Amerikai Egyesült Államoknak tett ígérekkel a vagyontárgyakat, majd amikor a vagyon visszaérkezett, azt a saját belátása szerint használhassa fel. A polémia hatására az igazságügyminiszter további egyeztetések céljából előterjesztését visszavonta.¹⁶²

A minisztertanácsi ülést követően Vas Zoltán, a Gazdasági Főtanács főtítkára 1946. szeptember 9-én megbeszélést tartott a törvénytervezetről a MIOI és a MAOIH képviselőivel. A zsidóság képviselői rendkívüli rugalmasságot tanúsítva – és elébe menve a kormány igényeinek – javasolták, hogy a hagyatéktulajdonosának vitatott elhalálozási időpontját 1946. december 31-ére korlátozzák, továbbá amennyiben a tervezett alap a családtagok, illetve örökösök részére adna át vagyontárgyat, akkor az érintettek ne kapjanak illetékmentességet. Az illetékmentesség csak abban az esetben maradjon meg, ha az örökös nélküli hagyatéktulajdonos az alap birtokába kerül.

¹⁶² Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. február 5. – 1946. november 15. Szerk., a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta Szücs László. Magyar Országos Levéltár. Budapest. 2003. B. köt. 1224–1226.

Felvetették, hogy az alap ne csak a zsidó, hanem a politikai okokból üldözött nem zsidó személyek vagyonát is foglalja magába. A megegyezés elősegítése szándékával terjesztették elő, hogy az alap tagjainak ne az egyharmadát, hanem a felét nevezze ki a kormány, és az elnök személyéről a köztársasági elnök döntsön. A zsidóság képviselőinek kompromisszumos javaslatait a Gazdasági Főtanács másnapi ülése elfogadta. Ezzel elhárult az akadály a törvényjavaslat minisztertanácsi elfogadása – megtörtént 1946. szeptember 20-án – és nemzetgyűlési betervezése elől.¹⁶³

A minisztertanács döntését követően Ries István 1946. szeptember 27-én a parlamentnek benyújtotta a törvény tervezetét, kérve tárgyalására a sürgősség kimondását. A nemzetgyűlés igazságügyi és pénzügyi bizottsága 1946. október 2-án együttes ülésen tárgyalta a törvényjavaslatot. A bevezető hozzászólások sorában kissé megfagyasztva az együttes bizottsági ülés légkörét, a pártok kívüli Maár Gyula azt a véleményét fogalmazta meg, hogy a túlélő zsidók „fajrokonai véreből külön előnyöket szereznek”, ezért a tervezett alapot megítélése szerint „általában jótékony célok” szolgálatába kellene állítani. Gondolatmenetét a parasztpárti Kondor Imre azzal egészítette ki, hogy a javaslat ellentmond a demokratikus államiság alaptörvényének, mert vallási, faji alapon különbséget tesz az állampolgárok között. A tervezett alapba kerülő vagyon – mondotta – 200 ezer zsidót a halottak vagyonából „nagykapitalistává” tesz, és ezzel őket „gazdasági passzív gettóba” zárja. Felvetette azt a későbbiekben is visszatérő kérdést, hogy az alapba kerülő vagyonról milyen módon fogják megállapítani, hogy mely része volt korábban zsidó tulajdonú, és mely része származik nem zsidóktól. Ries István ezúttal a törvényjavaslat indoklásaként azt emelte ki, hogy a békeszerződés megkötésének előkészítésével összhangban sürgősen szabályozni szükséges a második világháború alatt elrabolt, államosított zsidó vagyon kezelését.

A részletes tárgyalás során az együttes bizottsági ülés paragrafusonként döntött a törvénytervezetről. A tervezett alapról rendelkező 2. és 3. § vitájában a polémia a létrehozandó alap működése és az ide besorolandó vagyonok eredetének a megállapítása körül zajlott. A bizottságok azonban a felvetett módosító javaslatok zömét rendre elvetették. Ugyanakkor a szociáldemokrata Kiss Roland előterjesztése alapján az együttes bizottsági ülés a 3. §-t kiegészített a (3) bekezdéssel, amelyben a vagyonátruházási illetékmentességet, illetékkezdvezményt rögzítették. Az illetékmentesség mértékéről a Gazdasági Főtanács 1946. október 3-án, a nemzetgyűlési tárgyalást megelőzően tartott ülésén döntöttek, az illetékmentesség határát 20 ezer forintnál meghúzva, amely javaslatot a nemzetgyűlés is elfogadta.¹⁶⁴

¹⁶³ U. o. 1427.

¹⁶⁴ MNL OL XVIII-1-b 3. és 8. doboz. Az 1945. évi november hó 29-re összehívott nemzetgyűlés nap-

A pártonkívüli Slachta Margit 1946. október 3-án módosító indítványt nyújtott be a 2. § (6) bekezdéséhez, amely a vagyon kezelésére létrehozandó alap működtetéséről rendelkezett. Slachta Margit, egyébként elutasított indítványában azt javasolta, hogy a létrehozandó alapot osszák két osztályra. Az egyik osztály a zsidó vallásúak hagyatékát kezelné, elnökét és elnökhelyettesét a MIOI és a MAOIH jelölné. A másik osztály a keresztény vallású, de zsidó származásúak vagyonát kezelné, elnökét és elnökhelyettesét a Magyar Szent Kereszt Egyesület, és a Magyar Evangéliumi Egyházak Jó Pásztor Missziói Alapítványa jelölné. A bizottságok tagjait egyharmad–kétharmad arányban a miniszterelnök, illetve a zsidó hitfelekezetek, valamint a katolikusok és a protestánsok képviselői szervei jelölnék. Slachta Margit javaslata elfogadása esetén a törvény két részre tagolná a zsidóságot, a vagyon elosztásánál jelentékeny bonyodalmakat okozva, és közvetve, kényszerűségből – kedvezőbb támogatást remélve – a kikeresztelkedetteket változatlanul „új vallásuk” folytatására kötelezné.¹⁶⁵ Slachta Margit ekkor elutasított indítványát a későbbiekben a létrehozandó alap működését szabályozó rendelet megalkotásánál figyelembe vették.

A nemzetgyűlés teljes ülése 1946. október 3-án megvitatta és elfogadta a törvényjavaslatot. Az előadó és a pártok vezérszónokai a tervezet elfogadását ajánlották, méltatták annak jelentőségét, és elhatárolták magukat a zsidóság üldözésétől, elítélve annak minden formáját.¹⁶⁶

Az 1946. évi XXV. törvénycikket 1946. november 15-én hirdették ki. A törvénycikk alapján a magyar állam mindazokat a javakat (vagyon tárgyakat), amelyek korábban zsidó vallásúak és származásúak tulajdonát képezték, és örökösök hiányában az államra szállnának át, átengedte a létrehozandó alapnak. Az átengedett vagyon tárgyak kiterjedtek az országhatáron belül és hazahozatalukat követően a külföldön fellelhető javakra egyaránt. A létrehozandó alap a miniszterelnök felügyelete alatt működik intézőbizottság irányításával. Elnökét, elnökhelyettesét 5 évre a köztársasági elnök nevezi ki a MIOI és a MAOIH javaslata alapján, tagjait szintén 5 évre egyharmad részben a miniszterelnök, kétharmad részben a zsidóság két említett szervezete jelöli.¹⁶⁷ Az 1946. évi XXV. törvénycikk elfogadása korszakos jelentőségű volt, mert elősegítette Magyarországon a második világháború következményeinek a lezárását, a társadalmi megbékélés megteremtését.

Az 1946. évi XXV. törvénycikkben említett alap létrehozásáról a 3200/1947. M. E. számú – 1947. március 9-én közzétett – rendelet intézkedett. A jogszabály meghatá-

lója. III. köt. Hiteles kiadás. Budapest. 1951. 870. hasáb. Az 1945. évi november hó 29-re összehívott nemzetgyűlés irományai. II. köt. Hiteles kiadás. Budapest. 1947. 31–40.

¹⁶⁵ MNL OL XVIII-1-b 3. doboz.

¹⁶⁶ Az 1945. évi november hó 29-re összehívott nemzetgyűlés naplója. Id. mű. 898–933. hasáb.

¹⁶⁷ Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Id. mű. 363–367.

rozta az Országos Zsidó Helyreállítási Alapnak nevezett szervezet működési rendjét. Az alap munkáját irányító intézőbizottság elnökére és elnökhelyettesére a MIOI és a MAIOH tehetett javaslatot, míg a testület 36 tagja közül – Slachta Margit korábban említett javaslatát részben átemelve – huszonnégyet a MIOI és a MAIOH, nyolcat a Magyar Szent Kereszt Egyesület, négyet a Magyar Evangéliumi Egyházak Jó Pásztor Missziói Alapítványa jelölhetett. A minisztertanács 1947. március 5-ei ülésén felmerült az a javaslat, hogy az intézőbizottság létszámát 12 főre csökkentsék, azonban ezt elvetették. Az intézőbizottság a feladatok ellátására albizottságokat hozhatott létre, és hatáskörébe tartozott, hogy vita esetén döntsön arról, hogy egy vagyontárgy zsidó eredetűnek, tulajdonúnak minősül-e. A rendelet előírta, hogy az alap által kiutalandó segélyeknél a rászorultság mértéke legyen az irányadó, és azok legalább egyötödét a második világháború alatt üldözött zsidó származású, de keresztény vallású személyek és a javukat szolgáló intézmények kapják.¹⁶⁸

Az 1946. évi XXV. törvénycikk nyomán 1946. december 13-ai dátummal külön jogszabály jelent meg (25.000/1946. M. E. számú rendelet) a zsidó hitközségek használatából elvont épületek és helyiségek visszaadásáról. Mivel ezek visszajuttatása vontatottan haladt, 1948-ban a 7690/1948. Korm. számú rendelet a visszaadás határidejét meghosszabbította 1948. december 31-ig.¹⁶⁹

A zsidó vallásúaktól, származásúaktól a második világháború ideje alatt elrabolt, államosított vagyonokért járó kártalanítás kérdését a 1947. évi párizsi békeszerződés becikkelyezéséről szóló 1947. évi XVIII. törvény 27. §-a rendezte, amelyet 1947. július 2-án fogadott el az országgyűlés. A 27. § (1) bekezdése kimondta, hogy az 1939. szeptember 1-seje után a faji vagy vallási okok miatt üldözötteket kártalanítani szükséges. Ennek keretében az eredeti állapot visszaállítását, a természetben történő visszaadást rendelte el, vagy ha ez nem lehetséges, akkor a magyar állam megfelelő kártalanítást nyújt. A (2) bekezdés rögzítette, hogy azokban az esetekben, amikor a kártalanítás a természetes személy örökösének a hat hónapon belüli jelentkezése hiányában nem lehetséges, a visszaállítást, illetve a visszaadást az üldözött személyt Magyarországon képviselő szervezetek javára kell végrehajtani, és az átruházott vagyontárgyakat ezek a szervezetek az életben maradt tagjaik támogatására fordíthatják. (Ez a szabályozás eltért az 1946. évi XXV. törvénycikk és a 3200/1947. M. E. számú rendelet előírásaitól.) Az országgyűlés külügyi bizottsága a törvényjavaslat tárgyalása során a 27. §-t változatlan szövegezésben fogadta el, és azt a nemzetgyű-

¹⁶⁸ Magyar Közlöny. 1947. március 9. 574–575. Nagy Ferenc második és harmadik kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. november 22. – 1947. május 31. Szerk., a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta Szűcs László és G. Vass István. Magyar Országos Levéltár. Budapest. 2008. A. köt. 827–828.

¹⁶⁹ Magyar Közlöny. 1947. január 10. 93., 1948. július 18. 1.

lés ülésén sem módosították. Ezzel a magyar törvényhozás eleget tett a párizsi békeszerződésnek a zsidósággal kapcsolatos kártalanítási kötelezettségre vonatkozó előírása jogszabályi rögzítésének.¹⁷⁰

A békeszerződés becikkelyezését követően a Zsidó Világkongresszus Magyarországi Szekciója memorandumot juttatott el a kormánynak. A memorandumban kifejtette, hogy haladéktalanul meg kell tenni az anyagi kártérítés előkészületeit, „hogy a kérdés békés szellemben, de igazságosan nyerjen rendezést”. Hangsúlyozta, hogy „[...] a véres hagyaték területen kívülé vált és annak felhasználása felett – nemzetközi viszonyosság esetén – a sokat szenvedett egyetemes zsidóság hivatott dönteni.” Követelte, hogy „[...] ez a gyászos hagyaték a legsürgősebben zsidó rendelkezés alá kerüljön.” Ennek végrehajtása érdekében a memorandum javasolta, hogy a zsidóság képviselőinek bevonásával alakuljon az Elhagyott Javak Kormánybiztos-sága tevékenységét felülvizsgáló testület. Felvetették, hogy a kormányzat engedélyezze az örökségek külföldre utalását.¹⁷¹

Mint már jeleztük, a 200/1945. M. E. számú rendelet 10. §-ban a kormány vállalta, hogy rendezi a zsidó vagyonok ügyét. A rendezésre való törekvés keretében jelent meg a 34/1945. M. E. számú, és a 1370/1945. M. E. számú jogszabály, amely a háború következtében elhagyott – zömében zsidó tulajdonú vagy zsidók által bérelt – lakások hasznosításával foglalkozott. A lakások kiutalására, a lakásokban lévő ingóságok (bútorok, felszerelési tárgyak és mások) leltározására lakáshivatalt állítottak fel. Egyúttal biztosították azt a lehetőséget, hogy ha az elhagyott lakás tulajdonosa visszatért, akkor visszaigényelhetette lakását és ingóságait. A már kiutalt lakásért és a használatba vett ingóságokért a tulajdonos számára használati díj fizetését állapították meg. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság hivatalai és tagjai lakóhelyi elhelyezése érdekében a külügyminiszter felhasználhatott elhagyott lakásokat és ingóságokat, amelyekért a korábbi tulajdonosnak használati díjat fizettek, azonban sem a lakást, sem a használatba vett ingóságokat visszakövetelni nem lehetett.¹⁷²

Külön szabályozás született a magángyűjteményekről (4450/1945. M. E. számú rendelet), azok ideiglenes hatósági őrizetbe vételéről, közgyűjteménybe történő beszállításáról. A rendelkezés hatálya alá eső magángyűjtemények közül a zsidó tulaj-

¹⁷⁰ MNL OL XVIII-1-b 6. doboz. Az 1945. évi november hó 29-re összehívott nemzetgyűlés naplója. VII. köt. Hiteles kiadás. Budapest. 1952. 822., 875. hasáb, VIII. köt. Hiteles kiadás. Budapest. 1952. 3–36., 43–82., 117–162., 166–182., 317–334. hasáb. Az 1945. évi november hó 29-re összehívott nemzetgyűlés irományai. III. köt. Hiteles kiadás. Budapest. 1947. 130–215. 1947. évi XVIII. törvénycikk a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában. 1947. évi Országos Törvénytár 14. szám. Kiadatott 1947. július 25-én. Budapest. 1947.

¹⁷¹ Győri Szabó Róbert id. mű. 287–288.

¹⁷² Magyar Közlöny. 1945. február 10. 1–2., 1945. május 9. 1–2.

donúakat korábban, már 1944. március 19. után felleltározták, összegyűjtötték, államosították. Így a jogszabály ebben a körben csak arra vonatkozott, hogy azokat a műtárgyakat, könyveket, okleveleket és más gyűjteményeket, amelyeket zsidó tulajdonosuk korábban megbízható keresztény személynek, barátnak megőrzésre átadott – és az a háború forgatagában nem vészett el, az illető továbbra is magánál tartotta – a Magyar Nemzeti Múzeumnak be kellett jelenteni, és annak kérésére be kellett szolgáltatni.¹⁷³

Emellett intézkedtek (38.161/1945. E. J. K. számú rendelet), hogy a Postatakarékpénztárnál a német megszállást követően megnyitott 157.875, 157.880 és 157.882 számú számlákra befizetett összegeket – amelyekre a zsidóknak járó követeléseket, üzleteik, bérházaik bevételeit, a vagyontárgyaik értékesítéséből befolyt összegeket kellett 1944. március 19. után befizetni –, a zsidó károsultak névértékben visszakaphassák.¹⁷⁴ A három számlán mintegy 200 ezer befizetésből ekkor 205 399 383 pengő állt rendelkezésre. A jogszabály előkészítése során 1945. október 20-án az Igazságügyminisztériumban tartott megbeszélésen a zsidóság képviselői sikertelenül felvetették, hogy a pengő egyre gyorsuló inflációja miatt a számlán lévő összeget valorizáltan kaphassák vissza. Ezt a felvetést a Pénzügyminisztérium nem fogadta el, így amikor a visszafizetés megtörtént, annak valójában már csupán erkölcsi jelentősége volt, valóságos értéket alig-alig képviselt. Ugyanakkor Oltványi Imre pénzügyminiszter javaslatára – amelyet a minisztertanács 1945. november 2-ai ülése elfogadott –, a postatakarékpénztári számlákon lévő összeg elosztásába a MIOI és MAOIH képviselőit is bevonták.¹⁷⁵

A 300/1946. M. E. számú rendelet biztosította, hogy a zsidóságtól 1944. március 19. után elvett, államosított ingóságokat (lakásberendezés, felszerelés, ruhanemű és más hasonló tárgyak) az eredeti tulajdonos visszakövetelhesse attól, aki az ingóshoz árverés, hatósági kiutalás vagy bármely más formában jutott hozzá. Az új tulajdonos, ha a birtokába került ingóságért egykoron valamilyen árat fizetett, annak visszatérítését nem kérhette. Emellett előírták, hogy ha az egykori tulajdonos nem jelentkezett, akkor az új tulajdonos az ilyen ingóságokat köteles volt bejelenteni az Elhagyott Javak Kormánybiztosánál, amely egyúttal zár alá vette az ingóságot. Nem kellett visszaadni az ingóságot a korábbi zsidó tulajdonosának, ha azt új tulajdonosa háborús esemény következményének az elhárítására – bombázás, hatósági kiürítés és hasonló intézkedés – kapta hatósági intézkedésre, és a háborús esemény követke-

¹⁷³ Magyar Közlöny. 1945. július 15. 1–2.

¹⁷⁴ Magyar Közlöny. 1945. november 28. 6.

¹⁷⁵ Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15. Szerk., a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta Szűcs László. Magyar Országos Levéltár. Budapest. 1997. B. köt. 536., 554–556.

ménye változatlanul fennállt. Az eredeti tulajdonos az 1370/1945. M. E. számú, és a 40.971/1945. N. M. számú rendeletek alapján nem követelhetette vissza ingóságát, ha azt „demokratikus” politikai párt, társadalmi szervezet, továbbá a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vette igénybe hivatal vagy lakás berendezése céljából. Ugyanakkor ez a lehetőség nem illette meg az államot, az önkormányzatot (törvényhatóság, város, község) és intézményeit, a közintézményeket, a különböző alapokat és alapítványokat.¹⁷⁶ A minisztertanács 1945. december 18-ai ülésén felmerült, hogy az ingóságok visszakövetelési jogának részbeni korlátozása súlyosan erkölcstelen és sérti a magántulajdon elvét is, azonban ezt az érvelést az 1946. január 5-én megtartott minisztertanácsi ülésen a jogszabály végleges szövegének elfogadásakor elutasították.¹⁷⁷ A 300/1946. M. E. számú, és az azt kiegészítő rendeletek visszaadást részben korlátozó előírásai ellen a MIOI 1946. március 7-én tiltakozó beadványt nyújtott be, és egyúttal felvetette, hogy a mezőgazdasági ingatlanok élő és holt felszerelése visszaadása tárgyában külön jogszabály kiadása lenne szükséges.¹⁷⁸

Nemcsak jogsértést szüntetett meg, hanem erkölcsi jóvátételt is jelentett, hogy a 30/1946. M. E. számú rendelet lehetővé tette azoknak a telekkönyvi bejegyzéseknek a törlését, amelyek 1937. december 31-e után olyan ingatlan-átruházási szerződés alapján születtek, amelyeknek a célja az volt, hogy azzal a zsidó tulajdonos megelőzze, hogy ingatlanát a zsidóellenes intézkedések következtében elveszítsen. A jogszabályhoz kapcsolódva további intézkedésként a későbbi eljárásokra vonatkozóan kimondták, hogy a telekkönyvekből törölni kell a „zsidó tulajdonos” megjelölést (11.830/1945. M. E. számú rendelet), és a magyar állam javára történő tulajdonjog bejegyzését (12.530/1946. M. E. számú rendelet).¹⁷⁹ A telekkönyvi bejegyzések törlését az igazságügyminiszter javaslatára a későbbiekben (6500/1947. M. E. számú rendelet) kiterjesztették minden olyan telekkönyvi bejegyzésre, amely a 200/1945. M. E. számú rendelettel hatálytalanított korábbi jogszabályok alapján történt.¹⁸⁰

Hasonlóképpen intézkedés történt a vállalatok, vállalkozások, üzlethelyiségek, raktárak és azok berendezésének, felszerelésének az eredeti tulajdonoshoz való visszajuttatására, továbbá, ha eredeti tulajdonosa nem jelentkezett, akkor hasznosításukra (7590/1945. M. E. számú, és 10.490/1945. M. E. számú rendeletek).¹⁸¹ A zsidó-

¹⁷⁶ Magyar Közlöny. 1945. április 19. 4., május 9. 1–2., 1946. január 26. 2–3.

¹⁷⁷ Tildy Zoltán kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1945. november 15. – 1946. február 4. Szerk., a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta G. Vass István. Magyar Országos Levéltár. Budapest. 2005. 300., 453.

¹⁷⁸ Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. Id. mű. A köt. 497–498.

¹⁷⁹ Magyar Közlöny. 1945. december 18. 5., 1946. január 4. 2., október 30. 1.

¹⁸⁰ Magyar Közlöny. 1947. május 24. 1392. Nagy Ferenc második és harmadik kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. Id. mű. B. köt. 1305–1306.

¹⁸¹ Magyar Közlöny. 1945. szeptember 11. 2–3., 1945. november 4. 5–8.

ságot ért jogsértések megszüntetésének a sorába tartozott a kamarai kizárások tör-
lése, a dohányárusítás, az italmérés, a személyjogú gyógyszerár üzemeltetési jogá-
nak a visszaadása. Azonban a deportálások, a kényszermunka megpróbáltatásai
következtében az esetek döntő többségében az érintett zsidó tulajdonos, személy már
nem élt (1410/1945. M. E. számú, 3630/1945. M. E. számú, és 10.480/1945. M. E.
számú rendeletek).¹⁸²

A vagyoni rendelkezések sorában különösen nagy jelentőséggel bírt a földreform-
ról intézkedő 600/1945. M. E. számú rendelet.¹⁸³ A jogszabály biztosította az egykori
zsidó tulajdonos számára földje visszaadását, ha azt a zsidókra hátrányos megkülön-
böztetést tartalmazó rendelkezések alapján vonták el, és az adott birtok nem esett
elkobzás vagy megváltás alá. Az egykoron a zsidóság tulajdonában lévő földekre is
vonatkozott azonban az az előírás, hogy megváltás alá kerül – noha a megváltás,
illetve a kártalanítás kifizetése a későbbiekben nem történt meg – minden mezőgaz-
dasági birtok 100 kat. hold feletti része (a Budapest határától számított 30 kilométe-
res körzetben 50 kat. hold a birtokhatár), továbbá az 1000 kat. hold feletti birtokok
teljes egészében, valamint a 20 kat. holdnál nagyobb szőlő és gyümölcs ültetvények,
a kereskedelmi társaságok és intézmények földterülete. Nem kaphatta vissza egykori
birtokát az a zsidó tulajdonos, akinek a földjén olyan új tulajdonos vagy kishaszon-
bérelő gazdálkodott, aki a földreform rendelet értelmében igényjogosult volt, vagy ha
az adott ingatlant közcélra vették igénybe. Hasonlóképpen nem kapta vissza földtu-
lajdonát az a zsidó sem, aki azt 1938. március 1-jét követően ellenszolgáltatás fejében
átruházta. Amennyiben a zsidó tulajdonos földjét az adott településen földosztásra
felhasználták, akkor csak abban az esetben lett jogosult csereingatlanra, ha okleveles
gazda volt, illetve a gazdálkodásban megfelelő gyakorlattal rendelkezett, és a mező-
gazdasági tevékenység egyúttal az élethivatása is. Amennyiben a fenti feltételekkel
nem rendelkezett vagy rendelkezett ugyan a korábbi zsidó tulajdonos, de részére cse-
reingatlant nem tudtak biztosítani, akkor a megváltás összege a tiszta kataszteri jöve-
delem hatvanszorosa lett (5600/1945. F. M. számú rendelet 8. §.).¹⁸⁴ Az 1946. évi IX.
törvény 21. §-a a kártalanítást oly módon módosította, hogy az eredeti tulajdonos

¹⁸² Magyar Közlöny. 1945. május 8. 4., július 1. 2., november 6. 8–10.

¹⁸³ Magyar Közlöny. 1945. március 18. 1–4. A rendeletet becikkelyezését lásd.: Az 1944. évi december
hó 21-ére Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés
naplója. Id. mű. 78–90. hasáb. A földreformot becikkelyező 1945. évi VI. törvénycikket a nemzet-
gyűlés 1945. szeptember 11-én fogadta el, a törvénycikket lásd.: www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8213. A letöltés ideje 2014. augusztus 20.

¹⁸⁴ Magyar Közlöny. 1945. június 7. 1–7. A 8. §-t lásd. 2. A kataszteri tiszta jövedelem a termőterület-
nek a kataszteri hivatal által a föld minősége alapján megállapított tiszta jövedelme, amely a föld-
adó megállapítása alapjául szolgált.

részére a valóságos és teljes becslési érték fizetendő kártalanításként.¹⁸⁵ A kártalanítást a későbbiekben (6400/1947. M. E. számú) kiterjesztették az adott ingatlan élő és holt gazdasági felszerelésére is.¹⁸⁶

A 600/1945. M. E. számú rendelet alapján a zsidó hitközségek, közösségek elveszítették a korábban a birtokukban lévő földtulajdont. A korlátozó rendelkezések hátrányosan érintették a zsidó földtulajdonosokat is, mert a trianoni Magyarországon a zsidók birtokában lévő mezőgazdasági ingatlanokból az 50. kat. holdnál nagyobbak tették ki az összes földterület 82,8%-t. Emellett állami kézbe kerültek – a zsidó tulajdonokra is kiterjesztve – az erdők, a hal- és a nádgazdaságok, és más hasonló mező- és erdőgazdasági vállalkozások, birtokok.¹⁸⁷ Mire a túlélő zsidók 1945 késő tavaszán, kora nyarán, esetleg később visszatértek egykori birtokaik színhelyére, a földosztás már lezajlott, birtokaikat teljes egészében felparcellázták, kimérték vagy a jogszabályai előírásoknak megfelelően állami tulajdonba vették.

A földreform törvény (1945. évi VI. törvény)¹⁸⁸ nemzetgyűlési vitájában a törvényjavaslat előadója, a kommunista Donáth Ferenc kifejtette, hogy a vegyes rendelkezések körében intézkedés történik a zsidóktól elvont ingatlanok visszaadására. A vitában a kisgazdapárti Füzesséry István enyhíteni javasolta a zsidó ingatlanokkal kapcsolatos visszajuttatási előírás feltételeit, mondván, hogy a visszajuttatás korlátozása csak abban az esetben legyen érvényesíthető, ha nem tényleges gazdálkodó tulajdonába jutna a föld. A javaslatot nem bocsátották szavazásra, a nemzetgyűlés az eredeti szövegezést fogadta el.¹⁸⁹ A földreform rendelet és törvény végrehajtásánál a zsidóság azzal szembesült, hogy az 1938–1944 között jogfosztó jogszabályokkal elvett vagyonából csak arra tarthatott igényt, amelyet a kormányzat újabb rendelkezéssel ismételten nem vont el. Ez ügyben 1946. szeptember 12-én a független kisgazdapárti Milassin Kornél az országgyűlésben interpellációt nyújtott be, amelyben Heves megyei példákra hivatkozva a zsidó családok teljes kifosztásáról szólt. Az interpelláció megtárgyalását nem vették napirendre, hanem halasztás után törölték.¹⁹⁰ További sérelmet jelentett a zsidóság számára, hogy a földreform során 300 kat. holdig, illetve szőlő, gyümölcsös esetében 60 kat. holdig csak azok birtoka mente-

¹⁸⁵ www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8227. A letöltés ideje 2014. augusztus 16.

¹⁸⁶ Magyar Közlöny. 1947. május 24. 1390–1391.

¹⁸⁷ MNL OL K 184. 8674. doboz. Magyarországi Rendeletek Tára 1939. Budapest. 1940. 1372–1377. Pető Iván–Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1985. I. köt. 77.

¹⁸⁸ A törvényt lásd.: www.1000ev.hu/index.php?a=38¶m=8213. A letöltés ideje 2014. augusztus 20.

¹⁸⁹ Az 1944. évi december hó 21-ére Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés naplója. Id. mű. 80., 88. hasáb.

¹⁹⁰ MNL OL XVIII-1-b 2. doboz.

sült az igénybevétel alól, akik a nemzeti ellenállásban vagy a németellenes szabadságharcban kimagasló érdemeket szereztek, megrokkantak, elesetek, vagy akiket az ellenállási mozgalomban való részvételük miatt kivégeztek, bebörtönöztek, internáltak.

Az egykori zsidó tulajdon kezelésében központi szerepet töltött be az Elhagyott Javak Kormánybiztossága. Létrehozásáról a minisztertanács 1945. március 9-ei ülésén döntött (727/1945. M. E. számú rendelet).¹⁹¹ A kormánybiztosság feladatköre az elhagyott ingóságok, ingatlanok, ipari és kereskedelmi vállalatok összegyűjtése, hasznosítása, illetve működtetése és a tulajdonos(ok) jelentkezése esetén részükre azok visszaadása lett. A feladatkörébe tartozott, hogy az elhagyott javakból származó hasznót az elhurcoltak részleges kártalanítására fordítsák. A kormánybiztosságra vonatkozó jogszabályok és maga a kormánybiztosság működésének súlyos hibája volt, hogy a zsidóság elhagyott, összegyűjtött javait együttesen kezelte a politikai okokból külföldre távozott szélsőjobboldali, nyilas személyek vagyonával (10.490/1945. M. E. számú rendelet).¹⁹² A kormánybiztosság részére az elhagyott javakat (vagyontárgyakat) mindenkinek záros határidőn belül be kellett jelentenie, pontosan megjelölve a vagyontárgy elhelyezkedését (2490/1945. M. E. számú rendelet). A bejelentés részletes szabályozása során (471/1945. E. J. K. számú rendelet) rögzítették, hogy azok a javak (vagyontárgyak) minősülnek elhagyottnak, amelyek a háborús viszonyok következtében 1944. március 19. után az addigi tulajdonos távozása következtében – ez magába foglalta a deportálást, a munkaszolgálatot és minden egyéb körülményt – új tulajdonos birtokába vagy használatába kerültek.¹⁹³ Az 1946. évi XXV. törvénycikk rendelkezéseinek a végrehajtása során kiadott 24.390/1946. M. E. számú rendelet kimondta, hogy a zsidóság javainak, vagyonának a visszaadására vonatkozó intézkedés nem terjed ki az 1600/1944. M. E. számú rendelettel elvett, összegyűjtött vagyontárgyakra. Ezzel az intézkedéssel az 1944. április 16-a után a zsidóságtól elvett, államosított és részben külföldre hurcolt vagyontárgyakat – továbbá azokat is, amelyek az ország területén maradtak – egyaránt

¹⁹¹ Magyarországi Rendeleték Tára 1945. Kiadja a Magyar Belügyminisztérium. Budapest. 1946. 54. Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. Id. mű. 249–250. Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága az 1948. február 14-én hatályba lépett 1800/1948. Korm. számú rendelettel megszűnt (Magyarországi Rendeleték Tára 1948. Kiadja a Magyar Belügyminisztérium. Budapest. 1949. 346.), és átadta helyét az Elhagyott Javak Felszámoló Bizottságának, amelynek tevékenységét az 1948. augusztus 19-ei minisztertanácsi ülés döntése alapján – 8920/1948. Korm. számú rendelet, hatályba lépett 1948. augusztus 27. (Magyarországi Rendeleték Tára 1948. Id. mű. 1868.) – a Pénzügyminisztérium Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztálya vette át. Vö. MNL OL XIX-A-5-Sz-1948.

¹⁹² Magyar Közlöny. 1945. november 4. 5–8.

¹⁹³ Magyar Közlöny. 1945. június 8. 1–3.

kivonták a kormánybiztosság hatásköréből, azt sugallva, hogy azokra közvetlenül az állam tart igényt.¹⁹⁴

Az 1946. évi XXV. törvénycikkben említett Alap – Országos Zsidó Helyreállítási Alap (OZSHA) – szervezésével párhuzamosan a 13.160/1947. M. E. számú rendelet a zsidóság elhagyott javainak a kezelését illetően Ries István igazságügyminiszter 1947. október 3-ai javaslatának megfelelően úgy rendelkezett, hogy az Elhagyott Javak Kormánybiztossága a kezelésében lévő egykori zsidó tulajdonból származó vagyontárgyakat – beleértve a hasznosításra kiadottakat is – a szervezés alatt álló Alapnak (OZSHA) – adja át. Az Alap a kezelésre átvett vagyontárgyakat köteles megőrizni és hasznosítani. Vagyontárgyakat elidegenítenie csak a területileg illetékes gyámhatóság hozzájárulásával lehetséges. Az Alapot a hasznosításba adott vagyontárgyakból származó tiszta bevétel 25%-a, kereskedelmi és ipari vállalatok esetében 50%-a illette meg. Amennyiben az eredeti tulajdonos, illetve örököse, jogutóda jelentkezett, az Alap köteles volt vele elszámolni.¹⁹⁵ Az 11.310/1948. Korm. számú rendelet a zsidóság külföldről hazahozott javai birtokba adását illetően megerősítette a visszaadást korábban szabályozó 24.390/1946. M. E. számú rendelet előírásait, kivéve az 1. §. (2. és 3.) bekezdését.¹⁹⁶ Az elhagyott javak hasznosításáról a töredékesen fennmaradt iratanyag tanúsága szerint listák készültek, amelyek fel tüntették az eredeti tulajdonos(oka)t, a vagyontárgy hasznosítását végző(k) nevét, és gyakorta a bérleti díjat is.¹⁹⁷

Az Elhagyott Javak Kormánybizottsága az említett rendelet tervezetét véleményezésre átadta a MIOI és a MAOIH képviselőinek. A két szervezet 1947 januárjában emlékeztető jegyzet formájában kérte a rendelettervezet módosítását. Állásfoglalásukban a zsidóságot képviselő szervezetek sérelmezték, hogy az üldözött zsidóság és az egykori Német Birodalom területére menekültek vagyontárgyát egyformán kezelik. Hangsúlyozták, hogy a vidéki zsidóság a kormánybiztosság segítségével nem kapta vissza korábbi vagyontárgyait. Támogatták, hogy a kormánybiztosság a zsidóság vagyontárgyait már az örökösödési eljárások befejezését megelőzően adja át az Alapnak (OZSHA). Úgy vélték, hogy a zsidóság esetében szükséges lenne öröklés esetén a rokonsági fok kiterjesztése, és csak a távolabbi rokonok hiánya esetén kellene megállapítani az adott vagyontárgy elhagyatottságát. Felvetették, hogy az idő-

¹⁹⁴ Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945. Id. mű. 284–293. Magyar Közlöny. 1946. december 17. 2–3.

¹⁹⁵ Magyar Közlöny. 1947. november 26. 3042–3043. MNL OL XIX-A-83-A-206.

¹⁹⁶ Magyar Közlöny. 1948. november 9. 2388–2389.

¹⁹⁷ PIL 274. fond, 12. csoport, 200. őrzési egység. Az Országos Zsidó Helyreállítási Alap történetére lásd.: Cseh Gergő Bendegúz: Az Országos Zsidó Helyreállítási Alap létrehozásának körülményei és működése (1947–1989). Levéltári Közlemények. 1994. 1–2. sz. 119–127.

közben kivándorolt zsidóság vonatkozásában a jogszabályi korlátozások csak azokra a személyekre vonatkoznak, akik 1944. március 19-e előtt váltak külföldi állampolgárokká, és nem az ország német megszállását követően. Ismételten sérelmezték, hogy a „demokratikus” pártok és politikai szervezetek a zsidóságtól származó vagyontárgyakat véglegesen megszerezhessek. Az javasolták, hogy a pártok és a politikai szervezetek az így birtokukba jutott vagyontárgyakat adják vissza eredeti tulajdonosaiknak.¹⁹⁸ A MIOI és a MAOIH felvetéseinek egyes elemeit a jogszabály elfogadásakor figyelembe vették. A politikai pártokra és szervezetekre vonatkozó felvetés igazolására, miszerint azok zsidó vagyontárgyakat szereztek meg az Elhagyott Javak Kormánybiztosságától, példaként megemlíthetjük, hogy a kormánybiztosság 1946. szeptember 17-ei leltára szerint Sopronban a Szociáldemokrata Párt Ógabonátér 22. szám alatti irodája – amely Gruber Gyula lakásában rendezkedett be – a tulajdonosnak kényszerűségből a lakásban hagyott, és 6 oldalon felsorolt berendezési tárgyait használta.¹⁹⁹

Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága központi iratainak zöme az 1956-os forradalom során megsemmisült. A fennmaradt töredékes iratanyagból azonban megállapítható, hogy a kormánybizottság ún. „uratlan vagyonként” – a vagyontárgy tulajdonosa nem jelentkezett vagy nem volt ismert – kezelt az 1945-ös határok közötti Magyarországon 19 500 lakóingatlant, 2600 mezőgazdasági ingatlant, félezer iparvállalatot, több mint 10 ezer „értéket és drágaságot”. Utóbbiak közé tartozott az a zsidóságtól származó 1714 szőnyeg és 566 festmény is, amelyet a Postatakarékpénztár keretében működő Állami Zálogház adott át a kormánybiztosságnak 1945. november 20-án. 1946 kora nyarán a részben vagy teljesen elhagyott vállalatok száma hétszázra tehető. A kormánybiztosság 1947 márciusában elhagyottként 397 vállalatot – 128 budapesti, 251 vidéki -, 470 fővárosi ingatlant, 2347 vidéki ingatlant kezelt, utóbbiakból mezőgazdasági ingatlan 399, szőlő 232, gyümölcsös 110, erdőterület 6, ház 1600. Az OZSHA 1948. október 8-ai kimutatása szerint az „uratlan” zsidó vagyon 1000 budapesti, 15 ezer vidéki házat, és mértékét jelentősen túlbecsülve 100 ezer lakást jelentett. Ezek együttes értékét az OZSHA a berendezési tárgyakkal együtt 650 millió forintra tette. Emellett a nem államosított, elhagyott zsidó kereskedelmi és ipari vállalatok értékét 25 millió forintra, a zsidóságtól összegyűjtött nemesfém tárgyakét 100 millió forintra becsülték.²⁰⁰

Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága – a töredékesen fennmaradt iratok tanúsága szerint – nagy figyelmet fordított azoknak a magántulajdonú lakásoknak a keze-

¹⁹⁸ PIL 274. fond, 12. csoport, 201. őrzési egység.

¹⁹⁹ PIL 283. fond, 10. csoport, 335. őrzési egység.

²⁰⁰ MNL OL XIX-A-5 4. doboz, XIX-L-20-r 73. doboz. PIL 274. fond, 12. csoport, 199. és 200. őrzési egység. MZSL XXIV-B-5-b 3. doboz.

lésére, amelyek zsidó tulajdonosai a deportálás, a kényszermunka során életüket veszítették. Az elhagyott lakásokat a tulajdonos és az ingatlan formája szerint – bérház, családi ház, lakás – számon tartották. Az elhagyott egykor zsidó tulajdonú ingatlanok összegyűjtését elősegítették azok a helyi közigazgatási intézkedések, amelyekkel a második világháború alatt gondnok kirendelésével – majd azok tevékenységének a háború utáni követésével – kívánták megóvni, hasznosítani a településről elhurcolt zsidók házait, lakásait és egyéb javait. Hasonló módon – vállalatvezető, üzletvezető kirendelésével és a háború utáni tevékenységének a követésével – törekedtek a korábban zsidó tulajdonú vállalatok, vállalkozások működtetésének a biztosítására. Amennyiben az egykori tulajdonos – akár ingatlan, akár vállalkozás esetén – visszatért a deportálásból, kényszermunkából, tulajdonát a gondnoktól, a kirendelt vállalatvezetőtől, üzletvezetőtől visszavehette, visszakaphatta.²⁰¹ A kormánybiztosság felszámolásakor, illetve közvetlenül azt követően a függőben lévő ingatlan, vállalkozási, vállalati és egyéb vagyontárgyakat érintő ügyeket megyei szervezeteik folyamatosan lezárták. Ennek során a politikai szempontból megbízhatónak tartott szervezetek és személyek jutottak hozzá elhagyott javakhoz, berendezési, felszerelési tárgyakhoz, gyakorta jelképesnek számító áron.²⁰²

A negyvenes évtized második felében elfogadott törvényekkel, rendeletekkel a magyar kormányok lényegében, formailag eleget tettek a fegyverszüneti szerződés, a békeszerződés zsidó vagyonokra vonatkozó elvárásainak. Ezek a jogszabályok azonban kevés kivételtől, konkrét esettől eltekintve csak szövegszerűen feleltek meg a második világháborút lezáró szerződések elvárásainak, mivel tényleges végrehajtásuk, és ennek során a vagyontárgyaknak eredeti tulajdonosukhoz vagy azok törvényes örököseihez történő visszajuttatása az esetek túlnyomó többségében nem történt meg. Ez nemcsak azokra a később tárgyalandó esetekre érvényes, amikor az adott vagyontárgy már nem volt fellelhető az ország területén, hanem szép számmal azokra az esetekre is, amikor a vagyontárgy részben vagy egészben az ország területén az új hatalom rendelkezésére állt.

Az 1938–1944 között elvett, államosított zsidó vagyont is érintették azok a korlátozó intézkedések, amelyekkel a második világháború után a kormányzat a magántulajdon egyre szélesebb körét kisajátította. Ezek sorában a zsidó vagyontárgyak esetében igen fontosnak bizonyult az 1946 nyarán kibocsátott 8400/1946. M. E. számú

²⁰¹ MNL OL XIX-A-5 4. doboz. A vállalatvezetők, üzletvezetők, gondnokok kirendeléséről, a vagyontárgyak második világháború utáni visszajuttatásáról az ország különböző területeiről összegyűjtött iratanyag másolata megtalálható MNL OL X. szekció I. sorozat 180 filmtekerésén. Ilyen típusú iratok megtalálhatók többek között a 32. tekerésen, és a példákat még lehetne sorolni.

²⁰² Lásd.: többek között a Hajdú megyei iratokat MNL OL X. szekció I. sorozat 55–57. tekerés. Rigó Róbert: A zsidó vagyon sorsa Kecskeméten (1944–1949). Forrás. 2008. 9. 74–77.

rendelet, amely előírta, hogy a Magyar Nemzeti Banknál zárolt letétbe kellett elhelyezni a külföldi fizetési eszközöket, a nemesfémeket és az abból készült tárgyakat. A jogszabály alapján letétbe kellett elhelyezni a magánszemélyek, vállalkozások 500 grammot meghaladó nemesfémekből készült ékszereit, használati tárgyait, a műtárgyakat, sőt az esetek többségében a kisebb súlyúakat is, beleértve a kegyeleti okból őrzöttöket is. A Magyar Nemzeti Banknak lehetősége nyílt arra, hogy a letétbe helyezett nemesfém tárgyakat, külföldi fizetőeszközöket – az ékszerek, a műtárgyak és néhány egyéb tárgy kivételével – az általa meghatározott árfolyamon felvásárolhassa. A rendelkezés hatálya kiterjed a Magyar Nemzeti Banknál és a pénzügyintézeteknél korábban elhelyezett letétekre, a zsidóktól egykoron elrabolt, összegyűjtött, államosított vagyontárgyakra is. A minisztertanácsi rendelet alapján a Magyar Nemzeti Bank 1946. július 29. és december 31. között 332 100 000 forintért vásárolt külföldi fizetőeszközt, nemesfémeket, és a jegybanknál kötelezően elhelyezett letétbe összesen 610 kg. arany és 1121 kg. ezüst tárgy került. A későbbiekben a Magyar Nemzeti Bank Bo. 4561/1946. VIII. számú hirdetménye többek között a bejelentési, letétbe helyezési és rendelkezésre bocsátási kötelezettség alól felmentést adott az egyházak és felekezetek szertartási tárgyai, a vallási tisztelet tárgyai, a múzeumokban és a nyilvános gyűjteményekben őrzött tárgyak vonatkozásában.²⁰³

A bűncselekmények nyomozása során lefoglalt, és eredeti tulajdonosának vissza nem juttatott vagy az állam javára elkobzott vagyontárgyakból a külföldi fizetőeszközöket, nemesfém ékszereket és más hasonló tárgyakat bűnügyi letétben helyezték el, amelyeket a Magyar Nemzeti Bank trezorjában őriztek. A második világháború után általános gyakorlattá vált, hogy a bűncselekmények nyomozása során lefoglalt tárgyakat, még ha a tulajdonos(aik)nak vagy örökös(eik)nek a személye, elérhetősége ismert volt, akkor sem adták vissza. Erre a zsidó vagyonok esetében számos példát lehet hozni. Így jártak el többek között a Bokor Dénes és társai ellen folyó büntetőügyben, ahol Szende Béla kérte, hogy a lefoglalt tárgyak közül a tőle elraboltakat – ruhanemű, cipő, ágynemű, szőnyeg, függöny, terítő, esernyő, bőrönd, evőeszköz, edény, könyv, töltőtoll, lázmérő és mások – visszakaphassa. A nyomozás során lefoglalt kazettában lévő 30 darab óra, ékszer, valuta és mások tulajdonosa ismeretlen lévén a tárgyakat szintén a bűnügyi letétben helyezték el. Nincs utalás arra, hogy a Horváth Ferencné tulajdonát képező több mint 80 nemesfém ékszer vagy a lánya, Lepel Margit ékszere, órája, 5600 pengő készpénze és 20 000 pengő letéte – amely az infláció következtében ekkorra már értékét veszítette – visszajutott az eredeti tulajdonoshoz. A Kálmán Gézától elrabolt aranyóra, arany óralánc, karikagyűrűk,

²⁰³ Magyar Közlöny. 1946. július 28. 2–3., augusztus 15. 6. Botos János: Az önálló jegybank 1924–1948. Id. mű. 348.

4000 pengő készpénz, 2000 pengő bélyeg, ruhanemük, használati tárgyak visszaadására sem található utalás.

Egy másik bűnügyben 35 tételben sorolták fel a lefoglalt poharakat, tálakat, evőeszközöket, dísztárgyak és más használati cikkeket, és miután zsidó tulajdonosaik nem voltak ismertek, azokat az állam javára lefoglalták. Volt olyan személy is, aki ellen azért indult eljárás, mert a deportálás előtt a gyűjtőtáborban lévő zsidók motorozása során a náluk megtalált ékszereket, órát nem szolgáltatotta be az államkincstárnak, hanem ellopta, míg más a gyűjtőtáborba szállított zsidók lakásainak leltározása során lopott ruhaneműt, csipkét, használati tárgyakat.²⁰⁴ Ezek a vagyontárgyak sem jutottak vissza egykori tulajdonosukhoz, örökösöikhez, vagy azok hiányában a hatályos jogszabályok alapján nem kerültek az OZSHA-hoz.

A zsidóság vagyonát is érintette az államosítás folyamata, amely a bányák állami kezelésbe vételével, majd kisajátításával kezdődött, és az 1949 végén végrehajtott köztulajdonba vétellel, illetve a lakóingatlanok esetén az 1950-es évtized eleji államosítással zárult. Az államosítás minden lépcsője érintette a zsidóság tulajdonát is, beleértve az örökösök nélküli vagyontárgyakat, az ún. uratlan vagyont. Az államosítás elvben kártalanítással egybekötve lett végrehajtván, noha a tényleges kártalanítás a következő évtizedekben nem történt meg. Az államosításokkal párhuzamosan a részvénytulajdonosoknak (3970/1948. Korm. számú rendelet) – beleértve a letétben lévő részvényeiket is – a Pénzügyi Központnak kellett bejelenteni, beszolgáltatni. Ezt követte 1949. szeptember 20-án (4246/1949. (IX. 20.) M.T. számú rendelet) a külföldi kibocsátású, magyar tulajdonú részvények letétbe helyezésének elrendelése. A letétbe helyezett részvények tulajdonosairól – amely a korábban zsidó kézben lévő részvényekre is kiterjedt – a Pénzügyi Központ alfabetikus névjegyzéket készített.²⁰⁵

Az 1949 végén végrehajtott államosításra válaszul az Amerikai Egyesült Államok felfüggesztette a Karlsruhe-ban működő magyar bizottság tevékenységét, amely a Németország területén található magyarországi eredetű vagyontárgyak felkutatásával, hazaszállításával foglalkozott. A vagyontárgyak sorsát illetően előrelépés – legalábbis formailag – 1951. április végén történt, amikor az Amerikai Egyesült Államok kormánya kötelezettséget vállalt, hogy Németország amerikai megszállási övezetéből visszaszolgáltatja a magyar tulajdonú vagyontárgyakat.

Arról, hogy az államosítással érintett vagyontárgyak tulajdonosai milyen vallásúak, származásúak voltak nem áll rendelkezésre hiteles információ. Az államosított

²⁰⁴ ÁBTL V 60.614., 61.620., 104.215., 134.696., 135.335. dosszié.

²⁰⁵ Magyarországi Rendeletek Tára 1948. Id. mű. 791. Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1949. II. rész. Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek. I. köt. 470–471. Budapest. 1950. Dr. Nyári Gál: A Pénzügyi Központ története 1941-től napjainkig. Id. mű. 66–67.

vagyon tulajdonosainak vallási összetételére áttételesen lehet következtetni az 1938. évi statisztikai adatokból. Ebben az évben az ipartelepek, bánya- és kohóművek száma a trianoni Magyarországon 4074 volt. A jogi személyiségű tulajdonosokat nem számítva, a magántulajdonosok és bérlők száma 4076, közülük 1866 – 45,78% – zsidó vallásúnak számított. A harmincas évtizedben az önálló kereskedők között a zsidónak számítók aránya 47,98%-t tett ki, míg az egyéni tulajdonban lévő kereskedelmi vállalatok 78%-át minősítették zsidó kézben lévőknek. Más adat szerint az államosított kiskereskedelmi cégek 88%-a volt zsidó tulajdonban. Ezek az adatok természetesen csak tendenciájukat tekintve adhatnak tájékoztatást az államosított vagyonokból a zsidó vallásúaktól, származásúaktól származók részarányáról.²⁰⁶

Külön szükséges írni a zsidóságnak a svájci bankokban elhelyezett értékeiről, az ún. alvó számlákról. A legendákkal ellentétben a zsidók és a nem zsidók számára egyaránt 1931-ben bevezetett szigorú devizakorlátozások miatt alig-alig nyílt lehetőség arra, hogy vagyonuk kisebb-nagyobb részét svájci bankszámlákra kimentsék.²⁰⁷ Ezt bizonyítja az is, hogy a mintegy 21 ezer alvó számla között csak 374 olyan magyarként azonosítható személy és 8 cég, intézmény adatait lehetett megtalálni, amelyek tulajdonosai egykoron zsidók voltak, lehettek. A közzétett lista azonban a név mellett nem közölt adatokat a számlák értékéről, a pénzmozgásokról, és a tulajdonosok azonosítására alkalmas más adatokról. Így valójában nem állapítható meg a számlákon lévő magyarországi zsidóktól származó vagyon értéke.²⁰⁸ A második világháborút követően a Magyar Nemzeti Bank lépéseket tett a külföldre kiszállított, de még ki nem egyenlített áruk ellenértékének a beszedésére, amelyek a jegybank adatai szerint 68 065 000 \$-ra és 556 616 000 pengőre (1944. évi értékben) rúgtak. Ebből a zsidó tulajdonú szállítók részesedése mintegy 16 millió \$-t és 133 millió pengőt tehetett ki. A követelésekből beszedett összegekhez az eredeti tulajdonos(ok), illetve örökös(eik) nem jutottak hozzá.²⁰⁹

²⁰⁶ MNL OL XIX-J-1-a 7. és 13. doboz. A M. kir. kormány 1939. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest. 1941. 93., 99. Magyar Statisztikai Évkönyv 1938. Budapest. 1939. 120., 132. Györi Szabó Róbert id. mű. 158., 286.

²⁰⁷ Botos János: Az önálló jegybank 1924–1948. Id. mű. 118–120., 154–157.

²⁰⁸ www.index.hu/politika/belfold/alvoszaml A letöltés ideje 2009. augusztus 13., Stark Tamás: Svájci alvó bankbetétek. www.tankonyvtar.hu/historia-1997-07/svajci A letöltés ideje 2009. augusztus 9.

²⁰⁹ MNL OL XIX-L-1-k 235. és 236. doboz, XXIX-L-1-p 27. és 86. doboz. PIL 274. fond, 12. csoport, 198. őrzési egység.

A NÉMET BIRODALOM ÉS A SZOVJETUNIÓ TERÜLETÉRE KISZÁLLÍTOTT ZSIDÓ VAGYONTÁRGYAK SORSA

A második világháború utolsó hónapjaiban a harcok színterévé váló országból a Német Birodalomba – a háború utáni határokat tekintve zömmel a német és osztrák, kisebb részben az akkor Németországhoz tartozó cseh és lengyel területekre – szállítottak mintegy 400 ezer tonna nyersanyagot, mezőgazdasági terményt, élelmiszert, gépi berendezést, egészségügyi felszerelést, különböző értéktárgyakat, műtárgyakat. A „hivatalos” keretek között zajló kiszállítás mellett német és magyar katonák és civilek egyaránt vittek magukkal a Német Birodalom területére különféle vagyontárgyakat. Ezek zömmel a zsidóságtól elvett, összegyűjtött, elrabolt műtárgyak, bútorok, ékszerek és más nemesfém tárgyak voltak. Az 1944. évi karácsonyi segélyakció, a Winterhilfe keretében nemcsak fogyasztási cikkek jutottak ki a Német Birodalomba, hanem ismeretlen mennyiségben zsidóktól elvett bútorok, berendezési és más vagyontárgyak is. Az 1944. december 4-én a Mauthner és Kornfeld család Budakeszi úti villáiból a németek által elszállított értékekről a háború befejezését követően nincs hiteles információ. Feltehetőleg a teherautók rakományai vagy megsemmisültek a háború végső forgatagában, vagy hadizsákmányként a szovjet hadsereg birtokába jutottak. Egy 1945. decemberi jelentés szerint a Német Birodalom területére kiszállított „bútorzat, magánosok tárgyai, ezüst, evőeszköz, porcelán, szőnyeg stb.” mennyisége az amerikai megszállási zónában 325 tonna, a szovjet megszállási övezetben 20 tonna. Ezek túlnyomó többsége egykoron zsidók tulajdonát képezte.²¹⁰ Emellett a hadművelet hónapjai alatt és után a Magyarország területén harcoló, átvonuló szovjet hadsereg lefoglalt és felhasznált, elszállított mezőgazdasági és ipari termékeket, leszerelt gyári berendezéseket, elrabolt műtárgyakat, és egyéb értékeket. A kiszállított, hadizsákmányként lefoglalt, vagy egyszerűen csak elrabolt értékek részben tartalmazták a zsidóságtól korábban elvett, összegyűjtött, államosított vagyontárgyakat is.

Külön egyezmény alapján zajlott a Magyar Nemzeti Bank értékeinek, a banknál elhelyezett letéteknek, iratoknak a kiszállítása osztrák földre, amelyek szintén tartalmaztak zsidó eredetű vagyontárgyakat.²¹¹ Emellett 1945. március végén indultak el

²¹⁰ A kérdéskört feldolgozta: Bálint József Id. mű. A Német Birodalom területére szállított vagyontárgyakról lásd.: id. mű. 83–132.

²¹¹ Botos János: Az önálló jegybank 1924–1948. Id. mű. 278–283. Bálint József id. mű. 117–131.

azok a szállítmányok, amelyek elsősorban zsidó és kisebb részben nem zsidó tulajdonú műtárgyakat, a zsidóságtól elvett, összegyűjtött, elrabolt értéktárgyakat tartalmazták.²¹² A kiszállított vagyon felkutatására, visszaszerzésére, hazaszállításának megszervezésére – beleértve az egykoron zsidó tulajdonú vagyontárgyakat is – 1945. szeptember 29-én létrehozták a Külföldre Hurcolt Magyar Nemzeti Vagyon Kormánybiztosságot (8790/1945. M. E. számú rendelet), majd feladatkörét átvéve 1946. április 1-től működött a Pénzügyminisztérium Külföldre Vitt Magyar Javak Ügyosztálya (3020/1946. M. E. számú rendelet).²¹³

A korábban zsidó tulajdonú vagyontárgyakat az említett kiszállítások mellett más formában is a Német Birodalom területére vitték, ahol azoknak gyakorta nyoma veszett. Így tűnt el többek között három budapesti zsidó tulajdonú textilüzem pamutkészlete Bajorországban, a fővárosi Szabolcs utcai zsidó kórház 7 vagon megtöltő egészségügyi felszerelése, valamint a Hain Péter vezetésével működő Állambiztonsági Rendőrség két hordóban kicsempészett, zsidóktól elrabolt több ezer értéktárgya.²¹⁴

Az elrabolt és az egykori Német Birodalom területére szállított értékek sorát gyarapították azok a vagyontárgyak is, amelyekhez zsidók „mentése” fejében jutottak hozzá, vagy zsidó közösségektől zsaroltak ki (a Heinrich–Chorin–Kornfeld–Mauthner–Weiss család kiszállítása, vagy pl. az ún. Kasztner-akció és más rablások során). A Weiss Manfréd gyár kiszállított vagyontárgyait a háborút követően a gyár megbízottai Ausztriában és Németországban keresték.²¹⁵ A zsidók magyarországi kifosztásában a nácik részéről jelentős szerepet játszó Kurt Becher SS Obersturmbannführer által összerabolt értékek 1945. május–június folyamán zömmel az amerikai hadsereg birtokába jutottak. A 28 zsákban tárolt értékeket 1947–1955 között a Jewish Agency és az American Jewish Joint Distribution Committee értékesítette, a befolyt összegben megosztott. Tették mindezt annak ismeretében, hogy a vagyontárgyak túlnyomó részének egykori tulajdonosai életben voltak. Ezen kívül Kurt Becher nyil-

²¹² A műtárgyak kiszállításáról lásd.: Farkas Kornél: Műtárgymozgások 1938–1945. Id. mű. 102–104. Az „aranyvonatról” lásd.: Kádár Gábor–Vági István: Hullarablás. Id. mű. 339–341., Bálint József Id. mű. 131–132.

²¹³ Magyar Közlöny. 1945. szeptember 29. 2–3., 1946. március 20. 2.

²¹⁴ Kádár Gábor – Vági István: Hullarablás. Id. mű. 406–407. Dunai Andrea: Kárpótlás, devizabevétel, diplomácia. Tanulmányok a holokausztról. IV. köt. Id. mű 186–187.

²¹⁵ dr. Szilvay Gyula id. kézirat. Karsai Elek – Szinai Miklós: A Weiss Manfréd vagyon német kézre kerülésének története. Századok. 1961. 4–5. 680–719. Dunai Andrea: Az évszázad jóvátételi pere. Népszabadság könyvek. Budapest. 2009. Szita Szabolcs: A Gestapo tevékenysége Magyarországon 1939–1945. Id. mű. 152–175. Nagylaki Endre: Jelentés a Weiss Manfréd Acél és Fémművei Rt. elhurcolt javainak felkutatásáról. http://archivnet.hu/politika/jelentes_a_weiss_manfred_acel_es_femmuevei_rt_elhurcolt_javainak_felkutatasarol.html? A letöltés ideje 2014. november 27.

vánvalóan számos zsidóktól elrabolt értéktárgyat elrejtett, amelyekből a későbbiekben felépítette „új” egzisztenciáját.²¹⁶

A kifosztást a front továbbhaladását követően a szovjet hadsereg különleges egysége – Gazdasági Tiszti Bizottsága – folytatta, amelynek tagjai a fővárosi és vidéki bankok trezorjainak felnyitásából és kiürítéséből, a különböző raktárakból, magánlakásokból, vidéki kastélyokból több mint 200 ezer festményt, ezüstitárgyat, porcelánt, szőnyeget, bútort, lakberendezési tárgyat és más értéket raboltak el és szállítottak a Szovjetunióba. Erre a sorsra jutottak a budapesti Werbőczy utcai Erdődy-Hatvány palota műtárgyai is. A szovjet katonák a zsidó vallási létesítményeket sem kímélték, így pl. elraboltak használati tárgyakat a Debrecen Kápolna utcai zsinagógából. Az elszállított műtárgyak, értéktárgyak sorában mintegy 90%-ban zsidó, és 10%-ban nem zsidó tulajdonú vagyontárgyak találhatók. Közülük számos különleges darab napjainkban az orosz múzeumok tárlatain megtekinthető.²¹⁷

A Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete 1945. április 18-án 18 budapesti nagybanc, a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége és az Országos Mezőgazdasági Kamara nevében beadvánnyal fordult a külügyminiszterhez, hogy járjon közbe a szovjet hadsereg által elrabolt értékek – készpénz, részvények, kötvények, váltók, és más értékpapírok – visszaadása érdekében. A beadvány hangsúlyozta, hogy „az orosz katonai hatóságok elszállították a pénzügyintézeteknél ügyfelek által bérelt páncélrekeszekben (mai fogalommal: széfek) talált értékek túlnyomó részét, nemkülönben az ügyfeleknek a pénzügyintézeteknél őrzött zárt letéteit is. Ezzel kapcsolatban legyen szabad rámutatnunk arra, hogy az ügyfelek értékeinek saferekeszekben és ládáknak való elhelyezése az utóbbi időben túlnyomó részben a légitámadásokkal kapcsolatos veszélyektől való megóvás céljából történt. [...] Mindezekre való tekintettel azzal a tiszteletteljes kérelemmel is fordulunk Miniszter Úrhoz, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál a szóbanlévő vagyonértékek visszaszolgáltatása érdekében hathatósan közbejárni szíveskedjék.” A beadvány nyomán előbb 1945. augusztus 4-én gróf Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszter, majd Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök levélben eredménytelenül fordult Kliment Jefremovics Vorosilov marsallhoz, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet elnökéhez, kérve a bankokból elszállított tárgyak visszaszolgáltatását. A levelek nyomán intézkedés nem történt.

²¹⁶ Kádár Gábor – Vági Zoltán: Aranyvonat. Id. mű. 211–219.

²¹⁷ MNL OL XIX-J-12 1. doboz, XIX-J-13 1. doboz. Mravik László: A holokauszt hosszú árnyéka. A nagy bankrablás, 1945. Artmagazin. 2004. március. 4–13. A hazai műtárgyak sorsa a háború végén. U. o. 2004. május. 4–13. Műtárgysorsok 1945 után. U. o. 2004. július. 9–12. 50–52. U. ő. Budapest műgyűjteményei a két világháború között. Budapesti Negyed. 2001. 32–33. 156–190. U. ő. Törvénytelen műtárgymozgások. Id. mű. 29–35. Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Iratok a Hajdú-Bihar megyei levéltárból. Id. mű 61.

1947 júliusában azonban a Szovjetunió kérte 5,6 millió 1944-es értékű pengő megfizetését a kárpátaljai zsidóktól elrabolt értékek fejében. A követelést a magyar kormányzat jogosnak ismerte el.²¹⁸

A zsidóságtól elvett, összegyűjtött, bűnjelként lefoglalt értékesebb vagyontárgyak túlnyomó többségét a Magyar királyi Postatakarékpénztár részét képező Állami Zálogház raktáraiból elszállították.²¹⁹ A Postatakarékpénztár keretében működő állami zálogházak a tőlük elszállított – és nem az „aranyvonatra” felrakott – értéktárgyak közül 1947–1948 folyamán visszakaptak 4 láda ezüstitárgyat, a pécsi és a miskolci zálogházak értékeit, utóbbiak között 17 csomag ékszer, és 54 szőnyeget. Ezeket a korábban ki nem váltott zálogtárgyakat zömmel egykoron zsidó tulajdonosaik helyezték el azzal a céllal, hogy megmentsék azokat. Visszaadásukról dokumentum nem lelhető fel.²²⁰ A fővárosból a Szálasi kormány által elszállított vagyontárgyak közül az értékpapírok egy részét az Eszterházyak levéltári anyagával együtt 1945. május 8-án megtalálták Sopronkövesden a Metletics vendéglőben, majd a következő hónapban beszállították Sopronba, ahonnan 1946 nyarán a Belügyminisztérium Budapestre szállíttatta.²²¹

A zsidónak minősített személyektől összegyűjtött műtárgyak (festmények, szobrok és mások) egy részét az Országos Szépművészeti Múzeum tárgyaival együtt 1944 novemberében előbb Pannonhalmára, a bencés apátságba, majd a következő hónapban Szentgotthárdra, a cisztercita apátságba szállították. Itt a keszthelyi Festetics-kastély 1052 műtárgyával együtt 4144 festményt, iparművészeti tárgyakat, szobrokat és másokat csomagoltak be 132 ládába. A zsidóságtól lefoglalt tárgyról az 1944. november 3-ai államosítási rendelet nyomán az azonosítókat eltávolították, és a tárgyakat belekeverték a többi műtárgy közé. 1945. március végén 80 ládat vonaton kalandos út során a Chiemsee partján fekvő németországi Übersee-be szállítottak, majd tovább a néhány kilométerrel távolabb fekvő Staudach-Grassau vasútállomásra vitték, míg a többi láda Szentgotthárdon maradt. A kiszállított műtárgyakat – festményeket, szobrokat, fa- és rézmetszeteket, tinta- tus- és krétarajzokat és más műalkotásokat – az amerikai hadsereg 1945. június 4-én hivatalosan átvette és június 25-én a müncheni központi gyűjtőraktárba szállította.²²²

²¹⁸ Dokumentumok a magyar hitelpolitika, pénzforgalom és bankrendszer történetéhez (1945–1949). Id. mű. 24–28. Idézetet lásd.: 27. Kádár Gábor – Vági Zoltán: Aranyvonal. Id. mű. 49. Mravik László: Törvénytelen műtárgymozgások. Id. mű. 14–15., 18–20.

²¹⁹ Botos János: Ez a kifosztás lesz a végső!? Id. mű. 99–100.

²²⁰ MNL OL XXIX-L-2-r 55. doboz. PIL 274. fond, 12. csoport, 197. őrzési egység.

²²¹ Az iratok másolata a szerző birtokában.

²²² MNL OL XIX-I-12 5. doboz. Farkas Kornél: Műtárgymozgások 1938–1945. Id. mű. 102–104.

A kiszállított műtárgyak az 1945. január 20-án megkötött fegyverszüneti szerződés értelmében nem számítottak hadizsákmánynak. Visszaszerzésüket az 1947. január 5-én működését Jeszenszky Sándor irányításával megkezdő Köz- és Magángyűjteményekből Elhurcolt Műalkotások (Művészeti Alkotások) Ügyeinek Miniszteri Biztossága szervezte (felállításáról a 30/1947. V. K. M. számú rendelet intézkedett).²²³ A miniszteri biztosság rendelkezésére állt két nagy terjedelmű jegyzék, amely tartalmazta az amerikai hadsereg által lefoglalt műtárgyak listáját – 3074 műalkotást –, továbbá a szentgotthárdi cisztercita apátságban maradt tárgyak leltárát. A jegyzékek közül azonban hiányzott a Szentgotthárdon maradt 5 ládába csomagolt Wolfner- és Dobay-gyűjteményből származó porcelán, fajansz és képzőművészeti alkotások listája, és az a 20 darab iparművészeti régiség, amelyet Rajniss Ferenc – a Szálasi-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere – vitt magával. A Szentgotthárdon maradt műtárgyak listája 1401 tételt – egy-egy tétel alatt több tárgy is szerepelt – tartalmazott, köztük festményeket, szőnyegeket, gobelineket, szobrokat, néprajzi tárgyakat. Mindkét jegyzéken a magánosoktól „zárolt” – a zsidóktól elvett, összegyűjtött – műtárgyak – mint már jeleztük – az állami múzeumi anyagba belekeverve szerepeltek. Így a listák az egykori egyéni zsidó tulajdonosokról adatokat nem tartalmaztak.²²⁴

A kormánybiztosság – a többi hasonló feladatkörű szervezettel együttműködve – sikeresen szerezte vissza az amerikai és a szovjet megszállási zónákból a műalkotások java részét. 1946. december 22-én 2066 műtárgyat szállítottak vissza Budapestre, köztük a zsidóságtól összegyűjtött műalkotásokat is, többek között a Wolfner-gyűjtemény 60, a Dobay-gyűjtemény 39, a Strauss- és a Hesser-gyűjtemény 11-11, a Herzog-gyűjtemény 8, és a Dános-gyűjtemény 7 darabját. 1947. április 22-én az ún. ezüst vonattal, amely a magyar állam 96 tonnát kitevő ezüst készletét szállította vissza, további 538 műalkotás, köztük a Wolfner- és Dobay-gyűjtemény porcelán tárgyai, Káldy Irén arany és elefántcsont műalkotásai tértek vissza. (A visszaérkezett műalkotások egy részét 1947-ben Hazatért mesterművek címmel a Szépművészeti Múzeum tárlatán bemutatták.) Majd Bad Ischlből 18, 1948. április 21-én Linzből újabb 89 műtárgyat szállítottak vissza Magyarországra. A visszaszállított műalkotások közül az eredeti listához képest hiányzott a Herzog-gyűjtemény 7 darabja, amelynek visszaadását az örökösök letiltották, továbbá 37 festmény. A visszaszállított műalkotásokból több száz korábban zsidó tulajdonban volt.²²⁵

²²³ Magyarországi Rendeleték Tára 1947. Budapest. 1948. 20. A miniszteri biztosság működése az 1950-es évtized elején megszűnt.

²²⁴ MNL OL XIX-I-12 1. és 2. doboz.

²²⁵ MNL OL XIX-I-12 1., 3. és 7. doboz. Dr. Buzinkay Péter: Gondolatok a magyar műtárgy-restitúcióról. Kísérletek elvesztett kulturális örökségünk visszaszerzésére. www.koh.hu/assets/Hirek/gondolatok_a_magyar_mutargy_restituciorol. A letöltés ideje 2013. június 12.

A bizottság a műtárgyak visszaszállítását követően megkezdte azok leltározását, értékének becslését, és a magántulajdonú műalkotások visszaadását, már amennyiben a tulajdonos személye ismert volt (pl. az ismert tulajdonosok között szerepelt Káldy Irén iparművészeti gyűjteménye). A becslési érték megállapítására azért volt szükség, mert a jogos magántulajdonos a műtárgyat csak értéke 11%-nak a befizetése – a szállítás és az értékbecslés költségeinek megtérítése – után kaphatta vissza. A nem állami tulajdonú műalkotások jelentős részének a tulajdonosa azonban vagy ismeretlen volt, vagy sem ő, sem jogos örököse/i/ nem jelentkeztek. Ezeket a műtárgyakat 1948. május 20-át követően több részletben 1949. június 1-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak adták át.²²⁶

A kormánybiztosság feladatkörébe tartozott az elveszett, a német és magyar hadsereg, valamint a civilek által az egykori Német Birodalom területére kivitt műtárgyak jegyzékének összeállítása, illetve a magyarországi múzeumokban található egykoron zsidó tulajdonú műalkotások felkutatása. Ennek során 1948. január 1-ig 2763 műtárgy elvesztését regisztrálták. A háború forgatagában elveszett, illetve az egykori Német Birodalom területére kiszállított műtárgyak katalógusa I. kötete 1949-ben 6918 műalkotásról tartalmazott adatokat, a szerkesztés alatt álló II. kötet is hasonló tételszámmal készült.²²⁷ A magyarországi múzeumokban található, korábban zsidó tulajdonú műalkotásokat, még ha az eredeti tulajdonos ismert is volt, nem adták vissza. Erre példaként megemlíthető, hogy a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Múzeum 1949. január 17-én arról tájékoztatta a kormánybiztosságot, hogy gyűjteményében 3 zsidó tulajdonú műtárgy található. A tulajdonosok ismertek voltak, a műtárgyakat ennek ellenére nem adták vissza.²²⁸

Az 1945. szeptember 15-én működését megkezdő, kommunista irányítású Gazdasági Rendőrség egyik feladatköre a külföldre hurcolt, külföldön lévő „fasiszta vagyon” felkutatása, a háborús bűnösök által okozott gazdasági károk feltárása és felszámolása lett. Ebbe a feladatkörbe beletartozott a zsidóságtól elvett, elrabolt vagyontárgyak felkutatása, amelynek során a szervezet a birtokába jutott javak felhasználására is hatást gyakorolt.²²⁹ A háború befejeződését követően az „aranyvonat” és a kíséző teherautók ügyében a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya nyomozást indított. A kiinduló hiteles

²²⁶ MNL OL XIX-I-12 1., 2., 4., 5. és 7. doboz.

²²⁷ MNL OL XIX-I-12 2., 3. és 5. doboz. A katalógusokat lásd.: Jeszenszky Sándor: Háborús műtárgyvesztés-jegyzék. I–V. füzet. Budapest. 1950–1952. Jeszenszky Sándor: Az Országos Szépművészeti Múzeum háborús veszteségeinek jegyzéke. Budapest. 1952.

²²⁸ MNL OL XIX-I-12 6. doboz.

²²⁹ Molnár János: A gazdasági rendőrség megalakulásának körülményei. *Sic Itur ad Astra*. 2003. 3. 297–298.

forrás Avar László – az „aranyvonat” parancsnoka – és Mingovits István magyar királyi pénzügyi tanácsos 1945. augusztus 2-án az ausztriai Pongauban készült jelentése volt. A jelentésben pontosan beszámoltak a vasúti szerelvény összeállításáról, a kiszállítást biztosító kétoldalú szerződésről, a kalandokat sem nélkülöző utazásról, a szerelvényt ért támadásokról, a vagonok amerikai átvételéről, elszállításáról.²³⁰ A szélesebb közvélemény 1946. január 5-én a Szabad Nép *Kalandorok kezébe került és nagyrészt eltűnt a magyar nemzet aranykincse* című cikkéből kapott részletesebb tájékoztatást az egykori Német Birodalom területére kiszállított, a zsidóktól elkobzott értékekről. Az írás részben pontatlanul írta le az „aranyvonat” tartalmát és útját, és követelte Avar László letartóztatását. A cikk téves állításait Avar László egy „ezredes úr” utasítására kézírásos jelentésben cáfolta, pontos adatokat adva a kiszállított értékekről. 1946. február 26-án Gulyás Gábor *Első hiteles beszámoló a magyar aranyvonat sorsáról* címmel publikált cikket, amelyben „a magyar aranyvonat, vagy ha jobban tetszik, a zsidó aranyvonat fantasztikus útja és sorsa” bemutatása történt meg hiteles dokumentumokra hivatkozva. Az írás – nyilvánvalóan Avar László és dr. Mingovits István adatait alapján – meglehetősen pontosan mutatta be az „aranyvonattal” és a kísérő teherautókkal kiszállított, a zsidóktól elkobzott, államosított vagyontárgyak mennyiségét, összetételét, az ausztriai út viszontagságait, hangsúlyozva, hogy „az amerikaiak szabályszerű leltárral vették át a vonatot”.²³¹

1946. március 11-én a Budapesti Népegészség utasítást adott a dr. Toldi Árpád (1944 novemberétől a zsidó vagyonok kezelésével foglalkozó kormánybiztos, 1945 januárjától a Belügyminisztérium zsidóügyi osztálya vezetője) elleni nyomozás megindítására, Avar László, dr. Mingovits István, és Z. Kiss Ernő pénzügyigazgató kihallgatására. 1946. május 28-án dr. Nyárády Miklós pénzügyminisztériumi államtitkárnál az „aranyvonaton” kiszállított vagyontárgyak pontosítása érdekében megbeszélés zajlott, amelyen Avar László és a Politikai Rendészeti Osztály részéről Nemes Béla rendőr nyomozó főhadnagy is részt vett. A megbeszélésről készült feljegyzés tanúsága szerint az államtitkár kérésére összegezték, pontosították a kiszállított vagyontárgyak mennyiségét. A megbeszélésen Avar László megjegyezte, hogy a JOINT egyik vezetőjénél látott egy másolatot, amelyben Nagy Ferenc miniszterelnök megbízást adott az „aranyvonat” értékeinek visszaszerzésére. Időközben Dobay (Dobai) Miklós pénzügyi főszemlész nyomozati iratait és Schwarz Viktor JOINT megbízott aktáját is csatolták a vizsgálathoz. 1946. június 28-án az iratokhoz kapcsolták azt a 34 lapból álló jegyzőkönyvet, amelyet Glück Lajos talált Budapesten

²³⁰ Lázár Balázs: Avar László és Mingovits István jelentése az Aranyvonatról. www.natarch.hu/archivnet/rovat/nyomtat.phtml?cikkod=185 A letöltés időpontja 2008. szeptember 4.

²³¹ Szabad Nép 1946. január 5. 3. Kis Újság. 1946. február 26. 3. Avar László kézírásos jelentése másolatban a szerző birtokában.

az Aradi utca és a Teréz körút sarkán, és amely a Magyarországból kiszállított érték-
tárgyak listáját tartalmazta. A Magyarországi Izraeliták Országos Irodája a kül-
földre szállított zsidó vagyon visszaszerzésére szervezendő bizottság munkájának
elősegítése érdekében 1946. június 19-én kérte Nemes Bélától az „aranyvonatra”
vonatkozó iratok kiadását. A kért iratokat 1946. július 16-án megkapták. A vizsgálati
dossziékat, mivel dr. Toldi Árpádot a francia megszálló hatóságok elengedték, nem
adták ki, és ő időközben ismeretlen helyre távozott, végül lezárták.²³²

Az „aranyvonaton” szállított értékek, vagyontárgyak hosszú, kalandos út után
1945. május 11-én, osztrák földön, Böcksteinnél, az amerikai hadsereg kezébe kerül-
tek. A szerelvényen található értékek egy részét az amerikai hadsereg főtisztjei saját-
jukként kezelték és eltulajdonították. Mivel a magyar visszaszolgáltatási kérelmeket
elutasították, a megmaradt vagyontárgyak döntő többségét az ENSZ menekültügyi
szervezetének adták át, amely azokat árveréseken értékesítette, és a befolyt összeg
90%-át az American Jewish Joint Distribution Committeenek és a Jewish Agencynek
juttatta. Az Amerikai Egyesült Államok a vagonokba berakott 3 tonna zsidó kegy-
tárgyat az osztrák hitközségeknek adta át, míg a legvégül megmaradt 300 ezüst-
tárgy, 20 szőnyeg, és 2 festmény az osztrák államot gazdagította. **Az „aranyvona-
tot” kiszállított egykoron zsidók tulajdonában lévő értékekből, vagyontárgyakból
a zsidó tulajdonosok vagy örököse/ik/ semmit nem kaptak vissza.**²³³

Mindez annak ellenére történt, hogy a magyar kormány 1946. június 18-ai dátum-
mal elkészített gazdasági békejavaslata a Nyugatra (az egykori Német Birodalom
területére) hurcolt javak sorában külön megemlítette „a zsidó tulajdonban lévő”
vagyontárgyak visszaszállítását. Az ezzel szinte egy időben az Amerikai Egyesült
Államok vezetőivel Washingtonban tárgyaló Nagy Ferenc miniszterelnök vezette
magyar kormányküldöttség be nem tartott ígéretet kapott arra, hogy az amerikai
kormány hozzájárul az 1945. január 20-a – a fegyverszüneti szerződés megkötése
után – az egykori Német Birodalom területére kiszállított javaknak, vagyontárgyak-
nak a visszajuttatásához, amely értelemszerűen magába foglalta az „aranyvonat”
értékeit is.²³⁴

A teherautón szállított értékekkel Toldi Árpád 1945. április második felében a
vadregényes Tirol útjain Svájc felé próbált menekülni. A teherautókon ekkor az 1945.
március végén összerakott szállítmányból 46 értékkel megrakott ládát és 2 vaska-
zettát szállítottak. A cél a Svájcba történő átjutás volt. Az „aranyautókról” készült

²³² Soós Mihály: Az aranyvonat eltűnt kincseinek a nyomában. Id. mű. ÁBTL V 121/103., 38.734.,
60.749. dosszié. További iratok másolatai a szerző birtokában.

²³³ Pénzügyminisztérium Irattára. Pénzügyintézeti Központ 22. doboz. Kádár Gábor – Vági Zoltán:
Hullarablás. Id. mű. 400–402.

²³⁴ A magyar jóvátétel és ami mögötte van... 1945–1949. Id. mű. 111., 116.

francia jelentés szerint a 452 kilogrammot kitevő kilenc ládát az Arlberg hágó felé vezető út mellett Schnann és Flirsch községek között a Selnam-i erdőben ástak el. Ezeket a ládákat a későbbiekben a helyi lakosok megdézsmálták. A 348 kilogrammot nyomó nyolc ládát St. Anton am Arlbergben a templom melletti egyik házban rejtették el, míg a feltehetőleg 275 kilogrammot kitevő további öt ládát Feldkirchben a Tannerhof panzióban 10 kg. arany fejében egy helyi lakosra bízták. Az így elrejtett ládák mintegy bruttó 1075 kilogrammra rúgtak. A maradék 24 ládából hatot Toldi Árpád Friedrich Westennek és Wilhelm Höttl SS Sturmbannführernek adott át a Svájcba való átjutás elősegítése fejében. A megmaradt 752 kilogrammot kitevő 18 ládát a Tisis és Schaanwald közötti határátkelőnél történt sikertelen határátlépést követően Toldi Árpád a Feldkirch Alstettben lévő téglagyár tulajdonosának adott át. A francia jelentés szerint Toldi Árpád további két, együttesen 49,8 kilogrammos ládát magánál tartott, amelyeket Tisisben Stefan Guzra bízott.

A francia katonai hatóságok Toldi Árpádot és az öt kísérő munkatársait 1945 nyarán elfogták és a következő bő egy évben az elrejtett értékek zömét megtalálták. Toldi Árpádnál letartóztatásakor két doboz találtak, amelyek több száz ékszert, 2 lepecsételt borítékot, 2 aranyórát, pengő készpénzt és némi valutát, valamint kisebb tárgyakat tartalmaztak. Toldi Árpádnétól és Balogh János csendőr századostól 11 táskát foglaltak le, amelyek aranytárgyakat, ékszereket, aranyérmeket, kötvényeket és kisebb értékű tárgyakat tartalmaztak. 1945. augusztus első felében az addig megtalált 1100 kilogrammot kitevő 28 ládát beszállították a tiroli francia katonai kormányzás innsbrucki pénzügyi osztályára, majd az év folyamán további 80,699 kilogrammot nyomó értékeket foglaltak le. 1946 júliusában további 322 kg. aranytárgyat, továbbá két bélyeggyűjteményt, textíliákat, órákat, más tárgyakat, valamint készpénzt szállítottak be Innsbruckba. A jelentésben feltüntetett adatok szerint az elrejtett értékek együttesen 1876,8 kilogrammot tettek ki, míg a fellelt tárgyak összesen 1502,699 kilogrammra rúgtak. Noha a francia jelentés határozottan cáfolta azt a vádat, hogy a vagyontárgyakból francia kézen bármi eltűnt volna, az adatok az ellenkezőjét igazolták. A francia hatóságok 1946 után tovább folytatták a vagyontárgyak felkutatását és ennek nyomán 1949. december 7-én Innsbruckban elhelyeztek egy 16,75 kilogrammos ékszert és fogászati aranyat tartalmazó csomagot, amelynek azonban 1954-ben nyoma veszett. Hasonlóképpen eltűnt a lefoglalt értékek közül 12 600 \$ is. Az értékeket a francia kormánynak a későbbiekben sem sikerült megtalálnia.

1947. január derekán a francia jegybankban elhelyezték az 1597 kilogrammot kitevő megtalált vagyontárgyakat 40 ládában és csomagban. A megtalált és beszállított tárgyak közötti többlet valószínűleg az egyéb lefoglalt tárgyakból származott. A svájci hatóságok a második világháborút követően a Friedrich Westennek, és

Wilhelm Höttlnek átadott 6 láda ügyében rövid és felületes nyomozást végeztek, eredménytelenül. Emellett a kiszállított nemesfém tárgyak meg nem határozható részét átszállították Olaszországba, illetve az amerikai és az angol megszállási zónákba, amelyeknek a továbbiakban nyoma veszett.

Toldi Árpád egyik munkatársa, Ercse Sándor Halleinben átvett megőrzésre két aranytömböt és közel háromszáz aranyérmét. Ezeket az értéktárgyakat 1946 októberében leadta a szövetségesek által megszállt területek Magyar Kormány megbízottja kirendeltség vezetőjének, aki azokat egyik munkatársával a bécsi konzulátusra juttatta el, majd onnan Magyarországra szállították. Az értékek a hazaszállítást követően a Magyar Nemzeti Bank őrzésében maradtak. A Magyar Nemzeti Bank leltára szerint, amikor letétbe átvette a visszaszállított nemesfém tárgyakat, azok tartalmaztak 2 db. 1-1 kilogrammos színarany tömböt, 15 db. 96,5 grammot kitevő belga 20 frankost, 8 db. 51 grammos olasz 20 lírást, valamint 227 db. különféle 1457,8 grammot nyomó francia 20 frankos aranyérmét.

A francia kormány hosszas tárgyalások után a nettó 1275,3447 kilogrammot kitevő arany ékszereket, és más értéktárgyakat átadta a magyar kormány megbízottainak, akik azt 1948. április 22-én Párizsból Budapestre szállították. 1948. június végén Budapestre érkezett egy 12,629 kilogrammos további nemesfém értéktárgy, ékszer szállítmány is. A szállítmányokat Budapesten a Pénzügyminisztérium tulajdonaként a Magyar Nemzeti Bankban helyezték el letétként. A visszaszállított értéktárgyak személyi azonosítására – a megfelelő azonosító jelzések hiányában – nem volt lehetőség. A „párizsi arany” értékét 1948. június 29-én 22 538 124 Ft-ban határozták meg.²³⁵ Az 1949-ben megtalált értékeket a francia kormány már nem adta vissza, mert a hidegháború térnyerése miatt a magyar–francia tárgyalások megszakadtak.

A minisztertanács 1948. április 23-án megtárgyalta a Párizsból visszaszállított értékek további sorsát. A pénzügyminiszter javaslatára a kormány úgy döntött, hogy az értékek visszaszállításáról szóló hírben ne írják meg, hogy a visszahozott vagyontárgyak a zsidóktól elvett, összegyűjtött, elrabolt értékeket tartalmaznak, csak azt, hogy külföldre hurcolt vagyon került vissza. Elfogadták azt a javaslatot is, hogy a visszakapott értéktárgyakat nem adják vissza tulajdonosaiknak, hanem azokat a Magyar Nemzeti Bank kapja meg, amely „némi forint kártérítést” fizet az érdekelteknek (itt feltehetőleg az OZSHA-ra gondoltak).²³⁶ A minisztertanács döntésének

²³⁵ MNL OL XIX-L-20-r 73. doboz, XXIX-L-1-d 20. doboz. Soós Mihály: Az aranyvonat eltűnt kincseinek a nyomában. Id. mű. Francia Külügyminisztérium Levéltári Igazgatóság. Jelentés a „magyar aranyvonat” ügyéről (1944–1954). Másolatban a szerző birtokában. Ronald Zweig: Az aranyvonat. Id. mű. 126–127., 179–180. Kádár Gábor – Vági Zoltán: Aranyvonat. Id. mű. 110–124.

²³⁶ MNL OL XIX-A-83-A-233.

megfelelően Nyárádi Miklós pénzügyminiszter 1948. június 6-án megjelent interjújában arról számolt be, hogy az amerikaiak New-Yorkban elárverezik a 2–3 millió \$-t érő, Magyarországról elhurcolt értékeket, amely „magyar állampolgárok” tulajdona. Ezzel a megfogalmazással azt kívánta hangsúlyozni, hogy az értéktárgyak nem a magyar állampolgárságú zsidók, hanem általában a magyar állampolgárok tulajdona. A francia kormány visszaadott 2 tonna aranyat és drágakövet, azonban „[...] az eddig megtalált kincsek között nemcsak olyan ékszerek vannak, amelyeket az üldözöttektől raboltak el. A németek és a nyilasok ugyanis az ostrom előtti időkből már *válogatás nélkül fosztottak ki lakásokat és bankszéfeket is*”.²³⁷

A Magyar Nemzeti Bank már 1948. szeptember 30-án azt vetett fel, hogy a visszaszállított vagyontárgyak közül az aranyérméket, a színaranyat, a darabos aranyat és a tört aranyat megvásárolja, míg az ékszerek és drágakövek külföldi értékesítésére megteszi az előkészítő lépéseket. A jegybank a 8400/1946. M. E. számú rendelet előírásainak megfelelően átvizsgálta a beérkezett értéktárgyakat, és a megvásároltak ellenértékét a Pénzügyminisztérium külön számláján jóváírták, amelyről 1949 elejéig a zsidó szervezetek részére kifizetés nem történt.²³⁸

1949. január 14-én a Jewish Agency megbízottját arról tájékoztatták az ún. párizsi arannyal kapcsolatosan, hogy a visszaszállított értékek a Pénzügyminisztérium letétjeként a Magyar Nemzeti Bankban lettek elhelyezve. A vagyontárgyak között azonban nem csak zsidóktól, hanem tekintélyes részben nem zsidóktól származó értékek is vannak (erre bizonyítékot nem mutattak be), ezért zajlik az egykori tulajdonosok azonosítása, és ahol ez eredménnyel jár, ott a „tárgyak visszaszolgáltatása megtörtént és megtörténik.” (Ez utóbbi állítás igazolására sem hoztak fel bizonyítékot.) A nyilatkozat továbbá tájékoztatott, hogy a vagyontárgyak vonatkozásában a Magyar Nemzeti Bank köteles végrehajtani a 8400/1946. M. E. számú rendelet előírásait. Befejezésül a nyilatkozat utalt arra, hogy „[...] a magyarországi zsidóktól a nyilasok által elrabolt értéktárgyak árverése folyik Amerikában s nincs semmi tájékoztatás arról, hogy a magyarországi károsultak milyen módon és miként jutnak hozzá az árverési vételárakhoz.”²³⁹

1950 márciusában a Magyar Nemzeti Bankban elhelyezett ládákat felleltározták. A leltározott tárgyak között tört arany és platina, színarany, fazon arany, ékkövekkel díszített ékszerek, aranyórák, arany szelencék, ezüst tárgyak, réz órák, óraszerkezetek, gyöngyök és gyöngyhulladékok, Napóleon aranyak és más aranyérmék találhatóak. Az értéktárgyak együttesen nettó 1275,275 kilogrammot tettek ki, értéküket

²³⁷ Szabadság. 1948. június 6. 3.

²³⁸ MNL OL XXIX-L-1-d 18., 25. doboz.

²³⁹ MNL OL XXIX-L-1-d 25. doboz.

25 977 858,38 Ft-ban állapították meg. Az 1950. március 27-én lezárt jegyzőkönyv azt javasolta, hogy az óraszerkezeteket adják át az Óra- és Ékszerkereskedelmi Nemzeti Vállalatnak felhasználásra, a kevésbé értékes ékszereket dobják Magyarországon piacra, míg az értékesebbeket – a briliánsokkal és gyémántokkal díszített ékszereket – Amszterdamban próbálják meg értékesíteni. A javaslatnak megfelelően a 22 kilogrammra rúgó óraszerkezeteket 1950. május 31-én átadták az Óra- és Ékszerkereskedelmi Nemzeti Vállalatnak.²⁴⁰

A Magyar Nemzeti Bank 1946-ban kezdeményezte, hogy a Külügyminisztérium és a Pénzügyminisztérium gyűjtse össze az Ausztriában található egykor magyarországi zsidók tulajdonában lévő ingatlanokat, amelyek bérbeadásából korábban jelentős devizabevétel származott. A felmérés Ausztriának a Német Birodalomhoz csatolását közvetlenül megelőző időre – az Anschlusst követően a zsidó tulajdonú ingatlanokat a német állam különböző indokokkal, és törvénytelen, tisztességtelen módszerekkel elkobozta – és a deportálásban meggyilkolt zsidókra vonatkozna.²⁴¹ A javaslat megvalósítására évek múlva kerítettek sort, és az Ausztria területén lévő magyarországi zsidók egykori tulajdonát képező ingatlanok felmérése érdekében csak az 1950-es évtized első felében történtek meg az első, tényleges eredményt hozó intézkedések.

A Reményi-Schneller Lajos magyar pénzügyminiszter és Hans Constantin Boden német birodalmi gazdasági megbízott által 1945. január 15-én aláírt egyezmény alapján január 21-én és 25-én a „túl az Óperencián” fekvő Spital am Pyhrnbe megérkeztek a Magyar Nemzeti Bank értékeit szállító szerelvények. A monetáris aranytartálék és a jegybanki iratok mellett a szerelvények kiszállították a magántulajdonban lévő nettó 62,36613 kilogrammos arany letéteket, továbbá a több száz különféle értéket tartalmazó őrzési letéteket. A Magyar Nemzeti Bank értékeit az amerikai hadsereg 1945. május 14-én és június 4-én az osztrák településről elszállította. Az ekkor készült jegyzőkönyvek tanúsága szerint az elszállított letétek – pl. a katonai csendőrség 3,315 kilogrammot nyomó csomagja, Szálasi Ferenc csomagja, és más tételek – közül több tartalmazott a zsidóságtól elvett, összegyűjtött, államosított vagyontárgyakat. A Magyar Nemzeti Bank Spital am Pyhrnből elszállított vagyontárgyait több részletben – az értékpapírlétét kivételével, amelynek zöme időközben, elsősorban az államosítások miatt értékét veszítette – 1948-ig visszaszállították Magyarországra.²⁴²

²⁴⁰ Pénzügyminisztérium Irattára. Pénzügyintézeti Központ 99. és 100. doboz.

²⁴¹ MNL OL XXIX-L-1-d. 21. doboz.

²⁴² Az államosított vállalatok részvényeinek letétbe helyezéséről intézkedett a 3970/1948. Korm. számú rendelet. Magyarországi Rendeleték Tára 1948. Id. mű. 791. Bálint József Id. mű. 123–131. Botos János: Az önálló jegybank 1924–1948. Id. mű. 278–282., 303–305.

A Magyar Nemzeti Bank kiküldött megbízottai 1945. október 20-án Spital am Pyhrnben leltárt készítettek arról a két csomagról, amelyek Temesváry László – a jegybank elnöke 1944. október 16. és 1945. május 12. között – feleségénél voltak. A két csomag eredetileg a Magyar Nemzeti Bank értékei között szerepelt, azonban azokat 1945 tavaszán Temesváry László magához vette, így az amerikai hadsereg átvételi jegyzékében nem szerepeltek. Mindkét csomag – amelyeket a Nyilaskeresztes Párt Nemzeti Számonkérő Szervezete Pestvármegyei Felderítésvezetője, illetve a Nyilaskeresztes Párt Országos Pártvédelmi Osztálya helyezett eredetileg letétbe – egyértelműen zsidóktól elrabolt, összegyűjtött értéktárgyakat tartalmazott. A jegyzőkönyvek nem adtak tájékoztatást a két csomag súlyáról. A Nyilaskeresztes Párt Nemzeti Számonkérő Szervezete Pestvármegyei Felderítésvezetője által letett csomag 40 tételben 299 arany jegygyűrűt, továbbá női és férfi aranyórákat, fülbevalókat, láncokat, ezüst tárgyakat, ékköves ékszereket, arany töltőtollat, összesen 374 db. értéktárgyat tartalmazott. A Nyilaskeresztes Párt Országos Pártvédelmi Osztálya (Barcsay csoport) egykori letéte értékes, ritka aranyérmeket, több mint 600 darab arany ékszert, láncot, férfi és női arany órát, ékköves ékszert, együttesen 885 db. aranyérmes és értéktárgyat (ékszert) foglalt magába. A két csomagról készült leltár az egykori tulajdonosok azonosítására alkalmas adatot nem tartalmazott, így az értéktárgyak jogos tulajdonosaikhoz, illetve örökösöikhez nem kerültek vissza.²⁴³ Temesváry László bankelnök a két csomag mellett más nyilas szervezetektől is átvett zsidóktól származó értéktárgyakat, amelyeket a letétek között helyezett el. Így történt ez 1944. december elején, amikor az Összekötő Szolgálat Gazdasági Hivatala 300 amerikai \$-t, 22 arany ékszert, 20 ékköves ékszert, 1 ezüst szivardobozt, valamint 3 ládában és egy fonott kosárban több száz ezüst tárgyat helyezett el az elnök közvetítésével a jegybanknál.²⁴⁴

1947. szeptember 2-án Frankfurt am Mainból visszaszállították a Magyar Nemzeti Bankba 10 ládában a bűnügyi, a nemesfém és a valuta letéteket.²⁴⁵ A letétek között szép számmal olyanok is találhatóak voltak, amelyekről egyértelműen megállapítható – mivel a jegyzékek kevés kivételtől eltekintve tartalmazták a tulajdonos nevét –, hogy tulajdonosa a zsidótörvények és rendeletek hatálya alá tartozott, továbbá ennél nagyobb azoknak a személyeknek és intézményeknek, vállalatoknak a köre, akiknél ezt csak alaposabb vizsgálat után lehetett eldönteni. A visszaérkezett letétek között – amelyek 68 ládat, és 2 zsákot töltöttek meg, továbbá 1 ezüst tálcát tartalmaztak – korábban zsidó tulajdonban lévő értékeket tartalmazott a Postatakarékpénztár

²⁴³ Pénzügyminisztérium Irattára. Pénzintézeti Központ 50. doboz. MNL OL XXIX-L-1-d 10. doboz. ÁBTL V 101.409. dosszié.

²⁴⁴ MNL OL XXIX-L-1-d 11. doboz.

²⁴⁵ PIL 274. fond 12. csomó 197. őrzési egység.

Állami Zálogházát megillető 3 láda, a nettó 145,09564 kilogrammos 143 db. finom aranyrúd, az aranyérmék (bűnügyi letétek, illetve a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank letéte), a különféle letétek II. jelzésű és az É. XV jelzésű láda. A különféle letétek között – nem számítva az értékét vesztett bankjegyeket – szinte biztos, hogy egykori zsidó tulajdönt foglalt magába a Fehér István hadapród őrmestertől és egy társától lefoglalt 52 db. ékszer, óra, 6 db. aranyérme, 24 db. ipari gyémánt, 20 db. briliáns, és 8 db. platina lemez. Hasonlóképpen zsidóktól származó értékek voltak az egyik csendőrnnyomozó osztag által letett 12 db. ékszert, és órát tartalmazó csomagban, a Szálasi Ferenc „nemzetvezető testvér” tulajdona megjelölésű több mint 100 darabos evőeszköz készlet, és a menekítési láda 45 db. ékszere. A zárt letétek között zsidó értékeket foglalt magába a Fővezérség táborig csendőrségi nyomozó csoportja nettó 3,315 kilogrammos csomagja, a Prónay különítmény ékszert tartalmazó borítéka, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank aranyérméi és a soproni bankfiókja arany letéte, a Magyar királyi Államrendőrség 3ládája és 3 zsákja, a Szálasi-kormány miniszterelnökségi pártmegbízottja által elhelyezett láda, a Pénzügyminisztérium 3ládája, valamint a bűnügyi letétek. Utóbbiak esetében, amennyiben nyilvánvalóvá vált, hogy a bűncselekményt a lefoglalt tárgya/ak/ tulajdonosa nem követte el, vagy időközben az adott tett már nem számított bűncselekménynek, az eredeti tulajdonos/ok/nak vissza kellett volna szolgáltatni.²⁴⁶

1950-ben a Magyar Nemzeti Bankba kellett beszállítani a minisztériumoknak és a Pénzügyintézet Központnak az 1945. január 1-je előtt náluk elhelyezett – részben zsidó tulajdönt tartalmazó – letéteket. A letétekből az arany, a platina, a drágakő és a muzeális jelentőségű értéktárgyakat a Magyar Nemzeti Bank átvette megőrzésre. Az ezüst tárgyakat az Óra- és Ékszerkereskedelmi Nemzeti Vállalat, az egyéb tárgyakat az Állami Zálogház és Árverési Csarnok Nemzeti Vállalat kapta meg értékesítésre. Amennyiben a jogos tulajdonos/ok/, örökös/ök/ az elévülési időn belül jelentkeztek az értékesített tárgyért, akkor a későbbiekben a költségek levonását követően az értékesítésből megmaradt összegre igényt tarthattak.²⁴⁷

A Magyar Nemzeti Bank 1948 novemberében 6 csomagot vett át letéti kezelésre, amelyek deportált nagykőrösi és tatabányai zsidók, továbbá a buchenwaldi tábor magyar zsidó áldozatai egy kisebb részének a megmaradt hagyatékát, értékeit tartalmazta. A hat csomagot 1948. november 29. és december 6. között felleltározta. Az erről készült jegyzék 310 deportált zsidó értéktárgyait tartalmazta, és ismert volt a tulajdonosok neve, valamint az esetek többségében az utolsó laccíme is. A leltáro-

²⁴⁶ MNL OL XXIX-L-1-d. 11. és 17. doboz.

²⁴⁷ MNL OL XXIX-L-1-d. 20. doboz. Botos János: A Bizományi Kereskedőház és Záloghitel RT. és jogelődei története (1773–1993.). BÁV RT. Budapest. 1993. 55.

zott tárgyak zöme különböző nemesfém ékszer, óra, használati tárgy, fogarany, értékpapír volt, amelyek közül az értékpapírokat beszolgáltatták a Pénzügyi Központnak, továbbá a 8400/1946. M. E. számú rendelet hatálya alá tartozó értéktárgyakat a Magyar Nemzeti Bank megvásárolta. Két nagykorúsi közjegyző 28 zsidó áldozat leszármazottai, örökösei megbízásából jelentkezett a Magyar Nemzeti Banknál, kérve a hagyatékok kiadását, amelyet elutasítottak. A hagyatékokat elnyelte az állami mohóság, és a visszaadás helyett 1950-ben az OZSHA részére 30 ezer forintot utaltak át. Az OZSHA ebből az összegből személyenként 1000 forintos segélyben részesítette a tulajdonosok leszármazottait, örököseit az értéktárgyak kiadása helyett. Ez az eljárás tipikus példája annak, hogyan kezelték azokat a zsidó eredetű vagyontárgyakat, amelyeknél a jogos tulajdonos(ok)/ vagy leszármazottai(k)/, örökösei(k)/ jelentkeztek.²⁴⁸

A szombathelyi államügyészség 1948. május 14-én a jegybank helyi fiókjának átadott egy 120,850 kilogrammos ládát, amelyről megállapították, hogy a zsidóságtól elvett, összegyűjtött vagyontárgyakat tartalmazott. A ládát 1951. július 12-én beszállították a Magyar Nemzeti Bankba. A láda az egykori bezdáni (ma: Szerbia) csendőrség által 5 kisebb faláda és 6 papírcsomagba összegyűjtött tárgyakat tartalmazta, amelyeket 11 zsidótól bűnjelként koboztak el, foglaltak le. A ládák és a csomagok a 11 zsidótól elkobzott, és névvel ellátott értéktárgyakat, ékszereket, használati cikkeket, kötvényeket, betétkönyveket, érméket és másokat, továbbá különböző összegekről utalványokat, és a lefoglalt élelmiszerek eladásáról készített jegyzőkönyvet tartalmaztak. A leltározásnál értékbecslés nem történt. A felleltározott értéktárgyakhoz az esetlegesen túlélő egykori tulajdonos(ok)/ vagy örököse(i)k/ nem jutottak hozzá.²⁴⁹

1944-ben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank szatmárnémeti (ma: Románia) fiókjában zsidók különböző értéktárgyakat helyeztek el letétbe mintegy 40 borítékban, amelyeket később a pénzügyi központ budapesti központjába szállítottak. A letétek tulajdonosait deportálták, és sem a tulajdonosok, sem a törvényes örökösei nem tértek vissza a koncentrációs táborokból. Ezért a romániai Zsidó Hitközségek Egyesületeinek Federációja 1949. január 19-én, megadva az egykori 54 tulajdonos nevét, kérte a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól a letétek kiadását. A kérés teljesítését a Pénzügyminisztérium 1949. április 29-én elutasította arra hivatkozva, hogy a Magyarország és Románia között 1948. szeptember 21-én, a Románia területén lévő magyar ingó és ingatlan értékek kezeléséről megkötött egyezmény bizalmas kiegészítő jegy-

²⁴⁸ MNL OL XXIX-L-1-d. 18. doboz. Dunai Andrea: Kárpótlás, devizabevétel, diplomácia. Tanulmányok a holokausztról. IV. köt. Id. mű. 189.

²⁴⁹ MNL OL XXIX-L-1-d. 4. doboz.

zőkönyve II. 2. pontja értelmében „a román kormány lemond mindazoknak az ingóságoknak a visszaszolgáltatásáról” amelyeket a magyar hatóságok 1940–1944. között Észak-Erdély területéről elszállítottak.²⁵⁰ Hasonló szerződést a magyar és a cseh-szlovák kormány is kötött.²⁵¹ Mindkét megállapodás alapján – amelyhez hasonló vagyoni jogi szerződések a későbbiekben más államokkal is születtek – az érintett túlélő zsidók vagy örököseik lemondhattak arról, hogy egykori vagyontárgyaikat visszakapják, vagy az értük járó kártérítéshez hozzájussanak.²⁵²

Az OZSHA elnöke – Stöckler Lajos – 1947. december 9-én levélben kérte a Magyar Nemzeti Banktól, hogy „haladéktalanul” adja át azon letétek jegyzékét, amelyek egykori zsidó tulajdonosok értékeit tartalmazzák. 1948. február 4-én az OZSHA ügyvezetője ismételt levélben arról kért tájékoztatást, hogy a jegybank a letétekben található, egykor zsidó tulajdonban volt értékeket mikor adja át az alapnak. A Magyar Nemzeti Bank különféle kifogásokkal – banktitokra hivatkozás, a letétek nem a jegybank tulajdonát képezik és más hasonló indokok – elhárította a kérés teljesítését mindaddig, mígnem az Igazságügyminisztérium 1948. március 23-án levélben hozzájárulását adta az OZSHA kérésének a teljesítéséhez, a jegyzékek kiadásához. A döntés azonban csak a jegyzékek átadásáról és nem az értéktárgyak kiadásáról szólt. Az OZSHA a banknál elhelyezett 375 tételből álló bűnügyi letétről 1948. április 13-án tájékoztatást kapott, azonban a zsidóktól származó értékek tényleges átadása nem történt meg.²⁵³

A zsidók elhagyott javainak a kezeléséről kiadott jogszabály (13.160/1947. Korm. számú rendelet) alapján meghatározták, hogy az Elhagyott Javak Kormánybizottságának felszámolása során milyen ütemben adják át a zsidóság vagyontárgyait az OZSHA-nak. A végrehajtás azonban vontatottan haladt, ezért a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Gazdasági és Pénzügyi Bizottsága 1948. október 12-én úgy döntött, hogy az OZSHA részére előleg címén havonta 200 ezer Ft-ot utaljanak ki, amelyet azonban köteles továbbadni az Önállósító Hitelszövetkezetnek.²⁵⁴ Emellett a minisztertanács 1948. október 29-én elfogadta azt a javaslatot, hogy a nyugati megszállási zónákból visszaszállított vagyontárgyakból a névre szóló borítékokat – a 8400/1946. M. E. számú rendelet előírásainak a végrehajtását követően – a tulajdonos/ok/nak

²⁵⁰ MNL OL XXIX-L-1-d. 15. doboz.

²⁵¹ A magyar jóvátétel és ami mögötte van ... Id. mű. 142–154.

²⁵² A szerződéseket lásd.: Nemzetközi vagyoni jogi megállapodások. A Pénzügyi Közlöny különkiadása. Budapest. Typoráma Kft. 1991.

²⁵³ MNL OL XXIX-L-1-d. 17. doboz.

²⁵⁴ Magyar Közlöny. 1947. november 26. 3042–3043. PIL 274. fond, 12. csoport, 23. őrzési egység. MNL OL M-KS 276. fond, 87. csoport, 19. őrzési egység.

(örököse/ik/nek) adják vissza.²⁵⁵ Ennek a döntésnek a tényleges végrehajtását befolyásolta azonban az, hogy MDP Államgazdasági Bizottsága 1949. augusztus 9-ei ülése az Elhagyott Javak Kormánybizottsága Felszámoló Bizottsága által letétbe helyezett zsidó ékszereket és arany vagyontárgyakat állami tulajdonba vette és ennek fejében az OZSHA részére 112 ezer Ft. kifizetéséről döntött. Az OZSHA az összeg átvételével egyúttal magára vállalta a később jelentkező zsidó tulajdonos(ok/ (örökös/ök/) kártalanítását.

A döntés azt is kimondta, hogy ezeket az ékszereket, arany tárgyakat belföldön az Óra- és Ékszerkereskedelmi Nemzeti Vállalat, külföldön az ARTEX értékesítse. 1949. szeptember 6-án az MDP Államgazdasági Bizottsága döntött a külföldi kibocsátású értékpapírok eladásáról, kimondva azt, hogy azok ellenértéke nem fizethető ki.²⁵⁶ Az MDP Államgazdasági Bizottsága határozatai az egypártrendszer körülményei között végleg lezárták annak lehetőségét, hogy a zsidóság a második világháború alatt elvesztett, elrabolt, de a háborút követően fellelhető vagyontárgyaiból természetben bármit is visszakapjon, továbbá a kártérítések összege is vagy jelképesse zsugorodott, vagy csupán ígéret maradt.

Az MDP Államgazdasági Bizottsága határozatai szellemében 1949. december 28-án a minisztertanács döntött a nyugati megszállási övezetekből visszaszállított vagyontárgyakról (4359/2949. (XII. 30.) M.T. számú rendelet). Az elfogadott jogszabály kimondta, hogy azokat a vagyontárgyakat, amelyekre senki nem adott be „alapos igényt”, az államkincstár, illetve az illetékes minisztérium veszi át, és egyúttal az államkincstár tulajdonába megy át. A rendelkezés lehetőséget biztosított arra, hogy ha az egykori tulajdonos(ok/ (örökös/ök/) egy éven belül jelentkezik, akkor kártérítést kaphatnak. Az igénybejelentésre kiszabott egy éves elévülési határidő az átadási határozat keltétől számított, és visszamenőleges hatállyal érvényesült, azaz a már korábban átadott vagyontárgyakra is érvényes volt (a korábbi átadási határozat időpontjától számított az egy éves határidő). 1949. október 22-én elkészült egy jelentés, amely szerint a Nyugatra (az egykori Német Birodalom területére) kiszállított műtárgy, műkincs és nemesfém tárgyakból a szovjet zónából 93 150, az amerikai zónából 31 424 700 forintnyi értékű érkezett vissza.²⁵⁷ Ez az amerikai és a szovjet megszállási zónákba kiszállított egykori zsidó vagyontárgyak igen csekély töredékét jelentette.

Időközben, 1949. október 20-án a Magyar Népköztársaság és Izrael Állam megkötötte a magyarországi zsidók kivándorlását szabályozó egyezményt, amelynek 10.

²⁵⁵ MNL OL XIX-A-83-A-260.

²⁵⁶ MNL OL M-KS 276. fond, 112. csoport, 27. őrzési egység.

²⁵⁷ MNL OL XIX-L-20-r 47., 55., 73., 86. doboz. PIL 274. fond, 12/197. őrzési egység.

cikke rendelkezett arról, hogy a kivándorlók ingóságait milyen módon, és mértékben vihetik magukkal. A megállapodásnak megfelelően a nemesfém (arany, platina, ezüst) tárgyakat, ékszereket, drágaköveket csak a 10.050/1947. Korm. számú rendelet – hatályos 1947. augusztus 27-től – előírásai alapján viheték magukkal. Ennek a jogszabálynak a szellemében a kivitelre szánt értékekre is érvényes volt a 8400/1946. M. E. rendelet, továbbá az említett értékek csak a Magyar Nemzeti Bank előzetes engedélyével szállíthatók külföldre. A jegybank döntése meghozatala előtt meghallgatta az Aranyellenőrző Bizottság véleményét. A megfelelő engedély birtokában a 162.835/1947. P. M. számú rendelet – hatályos 1947. augusztus 27-től – alapján kivihető volt a drágakő, vagy igazgyöngy díszítéssel el nem látott, aranyból, platinából készített 1 db. gyűrű, egy pár női fülbevaló, 1 db. legfeljebb 30 grammos női karperec, 1 db. maximum 15 grammos nyaklánc, és 1 db. óra. A jogszabály alapján a kivándorló zsidók értékesebb vagyontárgyaik zömét – pl. műtárgyak – nem viheték magukkal Izraelbe.²⁵⁸

Bár túlmutat jelen tanulmány időhatárán, mégis érdemes megjegyezni, hogy az egykori zsidó vagyonok sorsát jelentékenyen befolyásolta az, hogy 1952-ben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 4. törvényerejű rendelete a kártalanítás elvének rögzítésével – végrehajtása nem történt meg – államosította a magántulajdonban lévő ingatlanok közül azokat, amelyeket részben vagy egészben bérbe adtak, vagy amelyekben a tulajdonos nem lakott ténylegesen ott, továbbá azokat, amelyek 5, illetve 6 lakószobánál többel rendelkeztek. A törvényerejű rendelet hatálya érvényes volt az OZSHA-nak korábban átadott egykori zsidó tulajdonú ingatlanokra is, amelyek így állami tulajdonba kerültek. Egyébként az államosított ingatlanok 78%-a korábban zsidó tulajdonos kezében volt.²⁵⁹ Az egykoron zsidó tulajdonban lévő műalkotásokra is kiterjesztették az 1954. évi 13. törvényerejű rendeletet, amely államosította a múzeumok őrzetében lévő mindazon műtárgyakat, műalkotásokat, amelyek tulajdonosa ismeretlen volt (a zsidóságtól 1944-ben elvett műtárgyakra is vonatkozott) vagy engedély nélkül külföldre távozott.²⁶⁰

A második világháború utáni magyar kormányzatok a háború végét követően a negyvenes évtized második felében elfogadott rendelkezésekkel, a zsidóságra kedvező jogszabályok végre nem hajtásával az évtized végére, az ötvenes évtized elejére a jog eszközeivel az 1944. március 19. után egyszer már teljesen kifosztott, kisemmi-

²⁵⁸ 1947. év hatályos jogszabályai. II. köt. Grill Károly Könyvkiadó Vállalat. Budapest. 1948. 9–10. A magyar zsidóság és a hatalom 1945–1955. Id. mű. 270–273. Az Aranyellenőrző Bizottság 1946. szeptember 19. és 1950. március 25. között működött.

²⁵⁹ Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1952. Budapest. 1953. 84–86. Györi Szabó Róbert id. mű. 158.

²⁶⁰ Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye 1954. Budapest. 1955. 158–160.

zett zsidóságot ismételten kifosztották, kisémmizték. A kisémmizésben „tettetársként” közreműködtek a győztes nagyhatalmak is – elsősorban a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok, jóval kisebb részben Franciaország – amelyek a megszállási zónákban vagy más módon a birtokukba jutott, egykoron a magyarországi zsidóság tulajdonát képező vagyontárgyakat kevés, ritka kivételtől eltekintve nem adták vissza.

KÉPMELLÉKLET

Budapest, 1944. 4. Április 26.

T.

Magyar Országos Központi Takarékpénztár

Budapest.

Az 1600/1944. M. E. sz. rendelet 5. §-a értelmében zárt letétbe helyezem a t. Intézetnél értéktárgyaimat.

Tudomásul veszem, hogy a t. Intézet a körülírt értékek minőségéért, a körülírás tárgyi helyességéért, valamint a netalán feltüntetett értékelésért szavatosságot nem vállal. Betörés és tűz elleni biztosítás céljaira szolgáltatott értékadatok tekintetében sem terheli a t. Intézetet szavatosság.

Feljogosítom a t. Intézetet, hogy amennyiben szükségét látja, az értékeket más, a Pénzügyintézet Központ kötelekébe tartozó pénzügyintézetnek megőrzésre átadhassa, anélkül, hogy ebből folyólag szavatosság terhelné.

A lepecsételt borítékban átadott értéktárgyak P 2.000.-

azaz Egyszer pengő bevallott értékben:

1 /Egy/ darab arany női karkötő

2 /Kettő/ " " " gyűrű kővel.

tisztelettel

Zsidónak számító személy ékszer letétének átvételi elismervénye, 1944. április 26.
Frisch György gyűjteményéből

Budapest, 1944. NOV. 8.
(V. János utca-40 3-4)

Frisch Károlyné sz.
Fekete Lujza urnó

Budapest.
VI. Lázár-u. 14.

Hivatkozással a zsidók vagyona tárgyában a Budapesti Közlöny 1944. évi november hó 3-ik napján megjelent 250. számában közzétett és a kihirdetés napján hatályba lépett 3840/944. M. E. számú rendelet 5. §-ában foglaltakra, amely szerint az 1800/944. M. E. számú rendelet 4. és 5. §-a értelmében letétben lévő és a 3840/944. M. E. számú rendelet alapján az államra átszállott értékpapírokat, illetőleg értéktárgyakat a letéteményes a kincstár letétébe köteles áthelyezni, értesítjük t. Címet, hogy az intézetünknel az 1800/944. M. E. számú rendelet szerinti gyűjtő letét

..... fenti“ alc. letétből a t. Címtől annakidején esen letét részére átvett

..... 2458 számú lepecsételt borítékot felmentésünkre a magyar kir. államkincstár letétébe helyeztük át, minek folytán a kérdéses letét felett a 3840/944. M. E. számú rendelet hatályba lépése napjától kezdődően kizárólag a magyar kir. államkincstár rendelkezhetett, illetve rendelkezhetik.

Teljes tisztelettel

Ajánlott.

Banki értesítés zsidónak számító személy letétének államosításáról,
1944. november 8.

Frisch György gyűjteményéből

GROSZBERG ÉS ROTH

KÉZMŰÁRU NAGYKERESKEDÉS

TELEFON: 1-422-84.

M. KIR. POSTATAKARÉKPÉNZTÁRI SZÁMLA 22324.
 FOLYÓSZÁMLÁK:
 A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANK
 ERZSÉBETVÁROSI FIÓKJÁ
 ÉS A MAGYAR LESZÁMÍTÓ ÉS PÉNZVÁLTÓ BANK
 BELVÁROSI FIÓKJÁNÁL.

Budapest, 193... Sept. 25.
 VII. ROMBACH-ÚT 11.

Tsk.
 Kereskedelmi és Sparrközösség, Budapest

Kívánságukunk megfelelően mellékelten
 kétfajta araktárunkon lévő zárolt
 árú részletezett leltáris, mely szerint
"Plannus műtérárukból"

1. sz. kategória sz. árúkból	3.077 ⁵ utk
2. "	"
a. csoportba tartozókból	1.605 ² "
b. " " "	884 ⁵ "
c. " " "	1.002 ⁶ "
d. " " "	588 ⁶ "
Összesen	7.158 ² utk
árú körül valóban	

Tízleltel 7.105 79⁰⁰
 GROSZBERG ÉS ROTH
 Budapest, VII., Rombach-utca 11.

Leltár zsidó tulajdonú üzlet zárolt árukészletéről, 1941. szeptember 25.
 MNL OL Z 205 79. csomó

M.kir.kassai VIII.ösendörkerület.

1944. MÁJ. 31.
Alsókalocsai örs.

Berényi Lajos főtörm.járőrvezető.

Jegyzék.

személy motozás alkalmával a szülésznő által megtalált tárgyakról

Fsz. drb.szám.	Az őrizetbe vett tárgy leírása	Az őrizetbe vett tárgy kinek a tulajdona
1. egy drb.	dublin melldász	Pinkászovics Szili
2. egy pár	ezüst fülbevaló, benne 4 piroskő	Berkovics Rózsi
3. -" -"	ezüst fehéreköves fülbevaló fehér kövel	Volf Helén
4. 1 drb.	sárga köves ezüstnek kinéző gyűrű	
5. 1 pár	ezüst fülbevaló dísznélkül	Eilender Ida
6. -" -"	ezüst fülbevaló piros kövel egyiktől a kő hiányzik	Slomovics Lenci
7. 1 drb.	arany pecsét gyűrű	- " -"
8. 1 pár	ezüst gyémánt fülbevaló négyszögletű piros kövel	Eilender Pepi
9. -" -"	arany fülbevaló fehér kövel	Dávidovics Rózsi
10. 1 drb.	nikkel láncal ellátott Kolyé gyártású zsebóra	Sáfár Samu
11. 1 drb.	arany nyaklánc, benne zöld kereszt	Lebovics Márta
12. 1 drb.	arany fülbevaló, fehér köves	Landeszman Helén
13. 1 pár	arany fülbevaló 3 sötét piros kövel	Jakubovics Irén
14. -" -"	ezüst fülbevaló, piros hosszukás kövel	Jakubovics Gizella
15. 1 pár	arany fülbevaló fehér gyémánt kövel	Lebovics Kálmán
16. 1 drb.	"Eccelsior" gyártmányú amerikai arany zsebóra, egyik mutatója és fedele letörve 4975592 számú	Volf Mózes
17. 1 drb.	arany karperec	Dávidovics Ella
18. 2 drb.	melldísz, rézszintű	
19. 1 drb.	arany karika gyűrű	
20. 1 drb.	"Nevaca" gyártmányú hosszukás karkóra bőr szíjjal ellátva	
21. 1 drb.	arany, vagy réz zsebóra lánc	
22. 1 drb.	"Thiel" gyártmányú zsebóra 40 szemből álló ezüst láncal, nikkel tokban egyik mutatója letörve	Lebovics Kálmán
23. 1 drb.	"Kair" gyártmányú nikkel zsebóra, perc mutatója hiányzik	Eilender Herman

Alsókalocsa, 1944. április 16.

polgári tanuk.

Motozási jegyzőkönyv, 1944. április 16.

MNL OL Z 936 9. doboz

M. kir. pénzügyigazgatóság:

EGER

M. kir. pénzügyőri biztosi kerület vezetője:

HATVAN

Sorszám: 1944.

Lapszám: _____

L e l t á r.

Készült H. e. v. e. s. községben (városban) 1944. évi j. u. l. i. u. s. hó 24. n.
Kertész Lajos nevű zsidó személy Baross Gábor utca 25 szám alatt
levő elhagyott lakásának, üzlethelyiségének, műhelyének, raktárának, telepének a 147.310/1944. VI. 16. P. M.
számu rendelet alapján foganatosított leltározásokról.

J E L E N V A N N A K:

Közigazgatási hatóság részéről:

M. kir. pénzügyőri bizt. ker. vezető részéről:

O. u. n. g. Lajos.
községi, városi tanácsnok

Dr. Bartha Ferenc
m. kir. pénzügyőri fogalmazó.

Gombaszegi Sándor.
jegyzőkönyvvezető.

m. kir. pénzügyőri

Kertész Lajos bádogosmester műhelyének leltára, 1944. július 24.
Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány

Kertész Lajos bádogosmester neveze.

Leltár.

sorsh.	Mennyiség Kg.	déb.	Az áru megnevezése	ár		összeg	
				P.	f.	P.	f.
1.	716.		Horgonyleng	316.	30	2255.	21
2.	100.		Horgonylengből csatorna felhanka	316.	30	316.	30
3.	371.		Horgonyozott vasléc, az	190.	---	704.	90
4.	127.5		Fellete vasléc	138.	---	494.	50
5.	50.		Lapos vas	0.	98	48.	--
6.	20		drét	1.	50	20.	--
7.	200.		Csuka csatorna laposvas	0.	50	100.	--
8.	9.		Abracsvas	1.	50	13.	50
9.	150.		Hőfokozó-tető préselt	0.	70	105.	--
10.	270.		Hőfokozó csokarika	0.	25	67.	50
11.	100x30 cm.		önosott szitaszövet	+	---	25.	--
12.	350.		vederfűl fogantyú fából	0.	50	174.	--
13.	400.		vederfűl-tartó	0.	10	40.	--
14.	5.		forrasztó ón	3.	50	32.	50
15.	200.		csuka és új anyag hulladék	1.	30	200.	--
16.		1.	Kézl. rándoló gép			1200.	--
17.		1.	Kézvártó olló			800.	--
18.		1.	csatornaszegező gép			800.	--
19.		1.	kézi szerszám			900.	--
20.		1.	füllő			150.	--
21.		2.	drb. tőke				
22.		2.	drb. deszkaszál				
23.		1.	drb. forrasztó-ágyal.				
24.		1.	drb. forrasztó kályha,				
25.		4.	drb. hőkádli,			220.	--
26.		1.	drb. bikafűrés				
27.		2.	drb. kéreg...				
28.		10.	drb. gömbölyű vágó				
29.		3.	drb. felgömbölyű vágó,				
30.		25.	drb. lyukaszege				
31.		8.	drb. lémezolló,				
32.		14.	drb. vasfalapács,				
33.		8.	drb. lémez szegőcsuszó,				
34.		4.	drb. forrasztóvas,				
35.		3.	drb. tőke-álló poraszó,			500.	--
36.		3.	drb. borítóvas,				
37.		10.	drb. hegyes és lapos fogó,				
38.		10.	drb. kilámbát kézfeszelő				
39.		2.	drb. csínvas,				
40.		1.	drb. szita,				
41.		4.	drb. vasrud,				
42.		5.	drb. csatornaszegező pálcá.				
43.							

Peremesi szék

*béka kőszerszámot
szelvény szék*

Összesen: 7725.40 Ft

*... a bádogosmester...
... a bádogosmester...
... a bádogosmester...
... a bádogosmester...
... a bádogosmester...*

Kertész Lajos bádogosmester műhelyének leltára, 1944. július 24.
Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány

Leltár

Singer Illés ^{áttal} Kér. Trinyi Honvéda ~~205~~ 205 sz. n.ú. házban hagyott ingóságokról.

1 db	szírkere festett ruhaszekrény	1 db	szelvény lámpa
1 "	" " felszekrény	4 "	szelvényid
1 "	összehajtható vaságy	2 -	szelvény
1 "	szírozott álló edénytartó	1 "	kávédaráló
3 "	külsőbőző magasságiasztal	1 "	kávédaráló
1 "	ruhaszekrény sárga	1 "	diódaráló
1 "	éjeli szekrény "	1 "	Kienjersitákéruő
1 "	elédülő szék bordó	6 db	porcellán csészék
1 "	sárga toltélt tükör szárnyas		aljal
2 "	párnázott szék bordó	7 "	kávéscsészék
4 "	konyhaszék		üvegből
1 "	sárga kredenz (konyhai bútor)	1	palinvásüveg
1 "	lockeri		6 db
1 "	vasmosdó állvány		porcellán
9 "	fali tég	1 db	borásüveg
2 -	virágváza		6 db
1 "	distilláló		porcellán
36 "	külsőbőző kőnyő regény	5 "	vörös pohár
1 "	hosszú inodóra (rossz)	6 "	talpas pohár
1 "	elbrestölóra (rossz)	1 db	Kompotos tál
2 -	gyermekdunna		6 tányérral
7 "	vánkos	1 "	szírozott tartó
1 "	kisvankos	2 -	kávéscsészék
4 "	vankosba darabtol	1 "	gyümölcsöstál
1 "	lepedő		fém
2 "	ablakpárna		aljal
1 "	kályha (óman) felirattal	1 "	magyar kulacs
1 "	de tég		
1 "	nagy dunna		
1 "	gyümölcsmérleg 5 kg-os		
1 "	fatastól láda		
12 m ²	spárga parkett		
4 "	rony parkett		

Singer Illés lakásberendezésének leltára, 1944 nyara
Másolatban a szerző birtokában

157
Dr. S z e d ő I m r e orvos /rendelő: VII.Erzsébet-körut 49./ gyógyászati
eszközeinek és orvosi berendezésének leltára:

1 drb. vas műszersekrény
1 drb. műszerasztal
1 drb. kvarzpad
1 drb. egyenáramu kvarzlámpa
1 drb. epilátiós diathermia
1 drb. egyenáramu pantostat/hibás/
1 drb. umformer/áramátalakító,nem üzemképes/
1 drb. kis fehér íróasztal
1 drb. Janet-állvány/hibás/
1 drb. szénsavtartó
2 drb. orvosi támlászekék
1 drb. fa műszersekrény
14 drb. fémszonda
7 drb. hugyosőtükör
5 drb. érfogó
3 drb. Volkmann-kanál
4 drb. csipesz
4 drb. kézinagyító
2 drb. borotva
2 drb. olló
1 drb. szike
2 drb. Janet-fecskendő/egyik rossz/
25 drb. selejtes/rozsdás/szike,sebszonda,csipesz stb.
8 drb. üveg és Rekord-fecskendő
2 drb. hőmérő
8 drb. kankó-fecskendő
1 drb. phonendoskop/hibás/
1 drb. stetoskop
1 drb. kis Dürsen-doboz
6 drb. gummi-kathéter
2 drb. Guyon-kathéter
1/2 pár gummikeztyű
1 porcellán tál
1 Bier-harang/hibás/
1 drb. váladék-kacs
5 drb. kauter-égő/kettő rossz/
1 drb. üveg kathétertartó
1 drb. borszeszes sterilizátor
12 drb. vizelőpohár
3 drb. gennytál
2 drb. reflektorlámpa
2 drb. fehér szék
1 drb. hüvelytükör/kacsa/
1 drb. térdreflekszkalapács
6 drb. eprouvetta
1 drb. Hystophorin/Richter-féle/
2 drb. tűtartó
4 drb. sebvarrótü és selyem
2 drb. kauter-nyél

Kozmetikai berendezések:
1 drb. arcgőzölő
2 drb. Sanax
2 drb. Vio/egyik rossz/
2 drb. kozmetikai támlászekék
1 drb. műszerasztal
2 drb. kis szék
2 drb. tükör
2 drb. etager
2 drb. arctermophor
2 drb. dörzsösésze

Szedő Imre
K150-1944-XVI-5

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
K. Munkáló

72

Dr. Szedő Imre orvosi rendelőjének leltára, 1944 nyara
MNL OL K 150-1944-XVI-5

Perecsenyi körjegyzőség.

1944. JÚN 21

19/eln.1944.szám.

J e g y z é k - E l l e n j e g y z é k . -

A Kárpátaljai Terület Kormányzói Biztosának 162/1944.biz.számú 1944.évi április hó 12-én kiadott rendelete értelmében, az 1944.évi április havában a községi előljáróshoz beszolgáltatott arany és ezüst értékű cikkek, valamint készpénzekről.

Érték tárgyak:

Készpénz:

1. Brudman Lejcs Perecseny Dr.Bantlin 3. 1 drb. arany ceruza, 10.000.- P.
1 drb. 18 1/2 cm. hosszú 2.5 cm. széles arany karkötő. 20 P.
1 drb. arany cigaretta tárcsa. 20 P.
1 drb. 38 cm. hosszú arany óra lánc. 20 P.
1 drb. arany ziherszeisztü, kékkövvel.
1 drb. arany kék köves gyűrű.
2 drb. platina tetejű kezelő gomb.
2 drb. ~~xxxxx~~ platina tetejű arany inggomb.
1 drb. arany óra csüngős arany láncsal.
1 drb. chrom nikkel óra arany láncsal,
1 drb. vaskezetta, 2 kulccsal,
2. Bergida Péter Perecseny Horthy M.28. 1 drb. börtárca. 600.- P.
3. Lebovics Berta Perecseny Horthy M.12. 3.000.- P.
4. Kesztenbaum Márkuszné Perecseny Dr.Bantlin u.8. 1 drb. női arany karóra, aranyozott láncsal.
1 drb. arany karkötő/karika/
2 drb. arany karikagyűrű.
1 drb. aranygyűrű briliánskövvel.
1 pár arany fülbevaló
1 drb. férfiszabóra aranylánc /óranélkül/
1 drb. női aranylánc függővel.
1 drb. medaillon láncnélkül.
1 drb. férfi "Omega" óra, láncsal.
1 drb. cseh ezüst 20 és 1 drb. 10 koronás.
1 drb. kis Junghansz ébresztő óra.

Készpénz átvitel:

13.600.- P.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
2. székely

1019

816

A perecsenyi körjegyzőség jegyzéke zsidók által beszolgáltatott értékekről, részlet, 1944 április. MNL OL Z 936 17. doboz

Kassai 8. csendőrkör. M. kir. csendőrkörlet. Nagybereznai örs.

10402

Varga János¹⁸⁹⁰ járőrvezető.

Jegyzék

1944 JUN 20.

A nagybereznai zsidó templomban talált lakostól őrizetbe vett alábbi tárgyakról.

Folyószám	Mennyiség, darabszám, súly, űrméret stb.	Az őrizetbe vett tárgy leírása	Az őrizetbe vett tárgy kinek tulajdonát képezi?
1.	1 db.	5520/939 sz. Nagybereznai és vidéki hírlapokat befoglaló könyv 120.-P. összege	talált tárgyak.
2.	1 köteg	3 db 100.-P. 16 db 20.-P. és 13 db 10.-P. bankjegyek, összesen 620.-P. összege.	200 320 100 <u>650</u>
/			

10 r. sz. — Vitézek Szövetkezete, Budapest. — (M-J)

Kelt Nagybereznán 44. évi április hó 18. n.

Varga János 1890. 100.

Alulírottak igazoljuk, hogy a fent felsorolt tárgyakon kívül más tárgyakat a csendőrkör őrizetbe nem vett, az őrizetbe vett tárgyak mennyiségének és minőségének leírása helyes. A tárgyakat a c. andőrkör tagjai előttünk sajátkezűleg aláírt címkével látták el.

Kelt Nagybereznán 44. évi április hó 18. n.

Székely György
Kovács János
polgári tanúk.

Varga János
járőrvezető

(az őrizetbe vett tárgyak tulajdonosának, esetleg birtokosának vagy ezek megbízottjának aláírása.)

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
Z. szekció

254

A nagybereznai zsinagógában hagyott zsidó vagyontárgyak jegyzéke, 1944. április 18.
MNL OL Z 936 17. doboz

1944 MÁJ. 31. Kimutatás Nyírmeggyes község.
a zsidóktól elkobzott pénzekről, értékekről, értékpapirokról.

ELSZÁMOLVA

Bűnjel jegyzék száma	A zsidó neve	Értékek.stb megnevezése	Bűnjeljegyzél tételve
1. ✓	Dárdai Márton	206 P. kassapénz 11 ezüst és arany nemű	1-4 5-12.
2. ✓	Gyömböskür Sándor	40 P. kassapénz 3 dbt. ezüst, arany mitkél	1-3 4-6.
3. ✓	Lingreisz Samuél	73 P. kassapénz 26 dbt. arany és ezüst nemű	1-2; 11-12 3-10; 13.
4. ✓	Weisz Lajos	100 P. kassapénz 20 dbt. régi ezüst érme	1-2 3.
5. ✓	Berges Istváné	32 P. kassapénz 2 dbt. óra	1. 2-3.
6. ✓	Langer Márk	30 P. kassapénz	1
7. ✓	Gyömböskür Márk	170 P. kassapénz	1
8. ✓	Dárdai Károly	1 dbt. mitkél zsebóra	1
9. ✓	Dárdai András	20 P. kassapénz 1 női aranyóra 1 arany karkötő	1. 2-3.
10. ✓	Weinberger Benjámin	5 dbt. arany, 5 dbt. ezüst nemű	1-5; 6-7.
11. ✓	Hein Lipót	90 P. kassapénz 2 dbt. arany nemű	1-2 3-4
12. ✓	Friedmann Ferő	40 P. kassapénz 2 arany, 1 ezüst nemű	1-2 3-5
		2000 P. kassapénz 594 pengőből pénzszettelt 3 dbt. arany nemű 2 dbt. ezüst nemű	1-4. 5. 6-7. 8-9.
	49		

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
2. székely

631

Nyírmeggyes község kimutatása a zsidóktól elkobzott értékekről, részlet, 1944.
 április 19. MNL OL Z936 17. doboz

Errekes Mr!

Utasítására a „Képes Újság” 4. évi
január 5-én, „Kelenföldi kerékbe került a magyar
nemzet aranyvonata” című közleményére vonat-
kozóan, jelentésemet az alábbiakban teszem meg:

A közlemény téves adatokat ad, a vonaton
is lényegesen több volt, mint amit felsorol. A mellék-
mány két részből állott.

1. a vasúti menetrend tartalmáról
61 láda aranyot, aranypenzt, élelmet és egyéb árut,
továbbá 1/2. osztály kabinjaitól egy pár tárgyat
és különféle pisztoly és lőfegyvereket.

2. Kelenföldi vonalon magával vitt 31 láda
aranyot, 2 láda aranypenzt, 3 láda aranyárut, 8
láda briliántot és 2 kassza védegetett hűtőszekrényes
briliántot, összesen 44 ládat és 2 kasszát.

2 és 3. osztály mellékelem a katonasági
Kendelita Hírlépcső nyitólátogatást, az elhunyt
Farkas István birtokosnak ötvédeli elismer-
vényét és négy rózsát. Megemlítem ugyan, hogy
a vasúti menetrendellen, melynek vezetője voltam
Ausztriában, 9 német, 1 magyar katonát kap-
tam, azonban mostan is magyarországra
előlem a menetrendet elvenni. A menetrend
megmentése körül fontos segítséget nyújtott
Venbecher volt osztály vasútiügyi miniszter és

Avar László kéziratos jelentése az „aranyvonatról”, részlet, 1946. január
Másolatban a szerző birtokában

Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya

Aktaszám: 5608/1946.

Tárgy: dr. Toldy Árpád ügye
1946. NÚ. 3094/1. és /2.

J e l e n t é s
Budapest, 1946. július hó 31.

Dr. Toldy Árpád oszendőrezredes ügyében, aki a nyilas hatalomátvétel után a zsidó vagyonok kormánybiztosa lett, a nyomozást lefolytattam.

Nyomozásom során kihallgattam dr. Avar Lászlót, az u. n. "aranyvonat" parancsnok helyettesét, Z. Kiss Ernőt, a pénzügyigazgatóságon szolgálatot teljesítő miniszteri tanácsost, és dr. Mingovits István pénzügyi tanácsost.

A nyomozás lényegileg új adatokat a zsidóvagyonok kiszállításával kapcsolatban nem eredményezett. Ez a kérdéskomplexum annakidején a dr. Mingovits elleni ügyben már alapos nyomozás tárgyává volt téve. A Mingovits ügy száma: 18634./1945. és az akta a Néppüzsészséghez lett továbbítva dr. Kálmán György néppüzsész urra lett kiszignálva.

E kérdésben nyomozás folyt az Osztálynál Dobai Miklós aktájában is, mely egyesített aktaszáma 8493/1946-al. /a vele egyesített akta száma: 18917./1945.:/

Folyó év május 10.-én felhívtuk a néppüzsészség figyelmét arra, hogy a május 6.-án oda továbbított Dobai féle aktát egyesítse a Mingovits és dr. Toldy Árpáddal kapcsolatos aktákkal, mintán azok teljesen azonos tárgykörre vonatkoznak.

Jelentésemhez fentemlített vallomásokon kívül mellékelem a dr. Avar László által becsatolt iratokat, valamint egy ugyancsak általa benyújtott rakodási jegyzék másolatát, amely az "aranyvonat" értékeinek ládankénti felsorolását és tartalmát adja, és amelyben a vagonszámok is szerepelnek.

Egyben mellékelem az ú. yhöz dr. Gara János budapesti lakos /V. Sas utca. 4.:/ bejelentésének másolatát, amely pontos adatokat tartalmaz dr. Toldy lakóhelyéről és közli azt is, hogy nevezett ellen a francia parancsnokságon feljelentést tett.

Mellékelem továbbá azt az iratcsomagot, amelyet nekem dr. Kálmán György néppüzsész ur a Mingovits aktából, elismervényem ellenében kiadott, amely iratcsomagot annakidején az ügyvel együtt terjesztettünk fel. Kérem ezen iratokat is továbbterjeszteni a dr. Toldy féle iratok első példányával együtt a néppüzsészségnek.

A Magyar Pénzügyminisztérium Külföldre Vitt Javak Osztályához, a vagyon biztosítása érdekében a bejelentést már nyomozás közben teljes részletességgel megtettem.

Ákos Miklós
Ákos Miklós
r.ny.szds.
szakcso.p.vez.

Nemes Béla
Nemes Béla
r.ny.főügy.

Nemes Béla rendőr nyomozó főhadnagy jelentése a dr. Toldy Árpád elleni nyomozásról, 1946. július 31.

Másolatban a szerző birtokában

A MAGYARORSZÁGI ISZRAELITÁK
ORSZÁGOS IRODÁJA
BUDAPEST, VII., SIP-UTCA 12.
TELEFON: 423-930.

puh 46. június 19. uel
Budapest, 1946. június 19.

Szám: Dr.K./Á.
Válasz esetén sziveskedjék erre a
számra hivatkozni.

Nemes László rendőrfőhadnagy urnak,

B u d a p e s t .

Igen tisztelt Főhadnagy ur!

Avar László törvényszéki bíró ur, az u.n. aranyvonat volt vezetője közölte velünk, hogy i.t. Főhadnagy urnak átadta az erre az aranyvonatra vonatkozó iratok hivatalos eljáráson kívüli betekintésre.

Mint hogy nekünk ezekre az iratokra sürgős szükségünk van, mert a kormány által e célból felállított bizottság munkájának előkészítéséhez az ebben az iratokban foglaltak feltétlenül szükségesek, arra kérjük i.t. Főhadnagy urat, sziveskedjék velünk közölni, hogyan és mikor tudnánk ezeket az iratokat átvenni.

Tisztelettel megjegyezzük, hogy Avar László törvényszéki bíró urtól az iratok átvételére írásbeli meghatalmazással rendelkezünk.

Többiben próbálkoztunk i.t. Főhadnagy urral telefonon érintkezést találni, mint hogy azonban ez sajnálatunkra nem sikerült, ez uton vagyunk kénytelenek i.t. Főhadnagy urat a fentiekre megkérni azzal, hogy nb. válaszát írásban vagy telefoni uton /423-930 Országos Irodá/ megadni sziveskedjék.

Köszönetünk kifejezése mellett, vagyunk

kiváló tisztelettel
A Magyarországi Izraeliták Országos Irodája
Ideiglenes Intézőbizottsága

[Handwritten signature]
Ügyvezető-igazgató

[Handwritten signature]
elnök.

A Magyarországi Izraeliták Országos Irodája levele Nemes László (helyesen Béla) rendőr nyomozó főhadnagynak, 1946. június 19.

Másolatban a szerző birtokában

J e l e n t é s

az amerikai zónában zárlat alatt lévő zsidóvagyon ügyében folytatott tárgyalásokról.

Az amerikai főparancsnokságnál különböző tárgyalásokat folytattam a Felsőausztriában zárlat alatt lévő zsidóvagyon tárgyában.

Tárgyaltam Marget ezredessel, a Finánc Division vezetőjével. Marget ezredes volt az, aki a nyár folyamán, mint a 24 waggonos aranyvonat ügyében kiszállt Bizottság tagja, először észlelte azt, hogy az ugynevezett aranyvonat zsidó eredetű, t. i. észrevette, hogy több waggon mennyiségű zsidó zsinagógákból összegyűjtött és onnét elhurcolt ezüst és arany tőradisz van, továbbá serlegek, menörák és szagoló kegyeszerek. A kutatást tovább végezve rájött arra is, hogy magántulajdont képzett nyakláncok, medaillonok vannak. Dávid pajzsos, héber és magyar bevesséssel.

Marget ezredes felhívta a Bizottság figyelmét arra, hogy az az ingóság az elhurcolt magyar zsidóktól ered és jelentette azt azonnal a Főparancsnoksághoz, mely után Clark tábornagy elrendelte az őrizetbevételt, illetve a lédék, stb. lepecsételést és egy sziklapinóben való biztonságba helyezését, Salzburg mellett.

Tudomásunk van arról, hivatalos helyről származó információk alapján, hogy az összes ékszereket, arany és ezüstnemeiket, egy milánói ékszerésszel becsültették fel, aki az egész komplexumot 300-350 millió dollárra becsülte. Marget ezredes, aki jó zsidó, szívesen áll a jövőben is rendelkezésemre, bár a tisztázandó elvi kérdések fölött, nem az ő osztálya, hanem más osztály dönt.

Marget ezredes beajánlott a Reparation and Restitution Branch vezetőjéhez Félix T. Simpson őrnagyhoz, aki alá tartoznak az összes jövőtéli és hadizsákmány ügyek.

Simpson őrnagnál 2 ízben hosszabb ideig tárgyaltam és ott a következőket tudtam meg.

Europa sok kisállama, valamint a legkülönbözőbb nemzetiségű vállalatok képviselői interveniáltak már és kérték a maguk számára biztosítani ezt az aranyvonatot, illetve annak egyes részeit, valamint egyéb magántulajdonokból eredő magyar ingóságot.

Míndezeken felül azonban a legsúlyosabban esik latba az, hogy az oroszok hivatalosan közölték velük, miszerint az összes elhurcolt magyar ingóságok német katonai tulajdon lett azáltal, hogy azt a német katonaság hurcolta fel Magyarországról és így ők / az oroszok / ezen ingóságokat úgy tekintik, mint orosz hadizsákmányt és teljes egészében kiadatását saját részükre követelik.

Simpson őrnagy közölte azt, hogy tudomása szerint a nyugati Szövetségesek álláspontja az, hogy elismerik a magyar zsidóság tulajdonjogát ezen ingóságok tekintetében és azt hiszi, hogy amennyiben a zsidóság ezen ingóságokat, mint egyházi és magánvagyonát visszakövetelné, de nem kívánná annak Magyarországra való szállítását, úgy teljes eredménnyel biztatna ilyen lépés. Feltéve természetesen azt, hogy a magyar zsidóság összeségének olyan képviselője jöjjön el úgy a katonai mint polgári amerikai hatóságoknál, amelyet úgy a magyar kormány, mint a budapesti Kontroll Komissió amerikai és orosz sectiója elismerték.

Simpson őrnagy kért arra, hogy megfelelő, a fentirtak szerinti meghatalmazások birtokában a közeljövőben ismét keressem fel és ő, mint az amerikai katonai hatóság arra hivatott legfelsőbb végrehajtó szerve, szívesen áll rendelkezésemre.

Ugyancsak tőle kaptam azt az információt, hogy amennyiben egyes hitközségek, vagy kulturális intézmények a tőlük elrabolt kegyeszerek pontos leírása lapján felismernék a zárlat alatt lévő ingóságok között az illető holmit, úgy ennek kiadása nem lenne nehéz feladat számára.

Simpson őrnagy szerint ugyan Magyarország nem ellenséges állam, de az országból elhurcolt ingóságok "en masse" egyelőre a Szövetséges Hatalmak közös hadizsákmányának tekintetnek és csak a békeszerződésekben lesz lefektetve, hogy ezen ingóságokkal mi történjék, melyik Szövetséges Hatalom, vagy annak melyik kezdeményezette fogja a magyar ingóságokat jóvátétel törlesztésre fordítani, vagy pedig ezen ingóságoknak melyik részét fogják mint magántulajdont az igazolt tulajdonosának visszaadni.

a másolat hiteles 1946. május 9.

Schwartz Viktor s. k.

Schwartz Viktor jelentése az amerikai megszállási övezetben található zsidó vagyonról folytatott tárgyalásairól, 1946. május 9.

Másolatban a szerző birtokában

Az 1944. III-1 hatalom átvétel után elrendeltetett a zsidók értékeinek beszoiglatása. Bankoknál kellett "letétbe helyezni" az arany és nemesfém tárgyakat, mikincsek, festmények, szőnyegek és prémek is sorra kerültek. Ezeket később összegyűjtötték és a volt tulajdonos megállapítását lehetlenné téve anyagnemenként lédába csomagolták. A deportálás alkalmával vagonba zárás előtt az egyéb alkalmakkor motózást tartottak és az ilyen alkalmakkor elkobzott anyag is ugyanezre a helyre került :Zsidó Vagyonok Kormánybiztossága.

Az anyagot az oroszok előrenyomulása alkalmával Magyarországról Ausztriába hozták, mint államvagyon.

A zsidó jogokat korlátozó jogszabályok hatályaon kívül helyeztettek! A zsidóság igényt tart ezekere a jogtalanul elvett, illetve elrabolt értékekrel! A zsidó közösség képviselote az egyedül hiv a t o t t ennek az óriási vagyonnak a sorsával törődni.

Az eddigiiek során a következőkről van tudomásunk ezzel kapcsolatban:

- 1./ Werfenben 1945. VIII. 19.-én a 103 Div. a májustól őriztetett 24 vagonnyi anyagot átvette és ismeretlen helyre szállította /Bizonyára Salzburgba/ A szerelvényen nagyjából említve a következő anyagok voltak:
 - 10 láda aranytömb és aranytárgy
 - 1 láda aranypénz
 - 18 " aranyékszer
 - 32 " aranyóra
 - 1.560 " ezüstnemi
 - 1 " ezüsttégla

számtalan szőnyeg, nemsprém, bunda, fényképezőgép, bélyeggyűjtemény, kep, kar és seb-ra, /ebből pl 8-10.000 drb./ készpénz pl USA \$ 44.000 sv, fr, 50.000 dtb. stb.

2./ A Voralbergi St. Antonban tartozkodott dr. Toldy csendőrezredes é n á l a

- 31 láda aranytömb és aranytárgy
- 2 " aranypénz
- 3 " aranyóra
- 8 " brilliáns

2 vaskazetta válogatott brilliáns és igazgyöngy, volt az előbb említett származásu anyagokból, / az előbbi pontban említetteken felül természetesen/, Ez is nyilván az amerikai illetve hatóságok által átvettétek és biztonságba helyeztettek.

3./ A Magyar Nemzeti Bankhoz beszoiglatott értékek nem kerültek tovább hanem ott maradt és a kimnekülés alkalmával magukkal hozták. Spital A Phirnben bizonyára bővebb felvilágosítást tudnak erről adni. Egyéb tudomásom szerint Frankfurtban most folyik a N.B. anyagnak és könyveinek a felülvizsgálata és ebből az alkalomból bizonyára előkerül ez az anyag és probléma is.

Mindezeket egybevéve látható, hogy olyan óriási értékekről van szó, melynek felhasználása és a hazátlanná és vagyontalanná tett zsidóság szolgálatába állítása egyenesen kötelesség! Ebből viselni lehetne azokat a terhetket, mely az élelmezéssel és ruházatkodással jár, alapítványok létesítése gyararak alapítása valóra válna és minden dolgozó számára lehetőséget nyujtana.

Szükséges tehát:

1./ Az értékeknek egy helyre gyűjtése, esetleg mészol találhatókkal együtt.

2./ Jogászai kimunkálása za ügynek

3./ Közgazdasági jelentőségének vizsgálata,

4./ Mindennek egybevetése után megállapodás szerinti anyag illetve érték átadás, kiszolgálítás a zsidó közösségnek.

Kézhezvétel után közgazdasági szakemberek stb. előzetes tervei alapján : f e l h a s z n á l á s!

Zsidóságnak ezen jogos tulajdonát képező tárgyak foghatók! Nem úgy mint más országokból származókés ahol az események folytán a javak felszívódtak és igen nehezen lehet csak felkutatni a hováfordításukat.

Magyarországon felszívódott és egyébként elszármazott de z s i d ó anyag kérdése külön és még komplikáltabb fejezet!

A másolat hiteles 1946. május 9.

Nemes Béla

Nemes Béla rendőr nyomozó főhadnagy jelentése az amerikai és francia megszállási övezetbe kiszállított zsidó vagontárgyakról, 1946. május 9.

Másolatban a szerző birtokában

J e g y z ő k ö n y v .

felvételre Budapestén a Magyar Nemzeti Bank érme- és valutapénztárának helyiségében az 1948. évi november hó 29. napján a Magyar Nemzeti Bank által a Magyar Postatakarékpénztártól letétként átvett 5 drb. és a Pénzügyminisztérium K.V.M.J. ügyosztályától 1948. november 9-én átvett 1 drb. értékeket tartalmazó csomag felbontásáról és a valószínű tulajdonosok személyének megállapításáról, valamint a Magyar Nemzeti Banknál a valószínű tulajdonosok nevére egyéni letétként való elhelyezéséről.

Jelen vannak: a magyar pénzügyminisztérium részéről:
 dr. Józsa Dénes min. osztálytanácsos,
 dr. Mészáros István min. tanácsos,
 dr. Rakolcai József elbádog és
 Özv. Dubovai Gyuláné jegyzőkönyvvezető.
 A budapesti fővármivatal részéről:
 Osváth Endre vámszakai tanácsos,
 A Magyar Nemzeti Bank részéről:
 Dégi András főellenőr, Farkass Alfréd és dr. Biró Pál felülvizsgálók.
 A Zsidó Helyreállítási Alap részéről:
 dr. Reiner Imre és Mérő László.

A megjelentek megállapítják, hogy a Pénzügyminisztérium 92.841/1948. számú rendeletére a Magyar Nemzeti Banknál letétbehelyezett és 1/1947. tétel alatt I. II. III. számú lepecsételt csomag, 3/1947. tétel alatt 1 drb. 11.4 kg és 1 drb. 7.4 kg súlyu papirburkolatban lévő, zsineggel átkötött, lepecsételt csomag, valamint a Pénzügyminisztérium K.V.M.J. ügyosztálya által 1948. november hó 9-én letétbehelyezett 1 drb. /állítólagos tartalma a párisi magyar követség útján a Buchenwaldból hazaszállított 81 drb. borítékban lévő értéktárgy:/ lepecsételt csomag.

Pecsetjei sértetlen állapotban vannak.

A tatabányai I. számú csomag felbontása.

Folyószám.	A valószínű tulajdonos neve és lakcíme.	A letét tartalma.	Megjegyzés.
1.	Özv. Szondi Károlyné sz. Berger Julianna	6 drb. ezüst kávéskanál 1 drb. ékszerszekben női aranyóra aranyláncsal/2 fedelű/ékitett/ 1 drb. arany jegygyűrű 1 pár női fülbevaló 1 drb. 1 fedelű női aranyóra zsinórral 1 drb. dupla fedelű férfióra	A M.N.B. letéti sorszám 6.115
2.	Róna Lászlóné	1 drb. arany karlánc 1 pár arany függő ékitve 2 drb. arany gyűrű 1 drb. melltű 1 pár arany fülbevaló	" 6.116
3.	Kahán József órás Tata	1 dobozban 4 db. arany karikagyűrű és 47 db. arany gyűrű 1 dobozban 58 db. fülbevaló és 4 db. Mária-érem 1 dobozban 58 db. fülbevaló	" 6.117

A Magyar Nemzeti Bank jegyzőkönyve zsidó értékeket tartalmazó csomagok leltározásáról, részlet, 1948. november 29.

MNL OL XXIX-L-1-d 18. doboz

*A Magyar Napló Kiadó
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének,
valamint az 1999-ben alapított
Könyves Szövetségnek tagja
www.konyves-szovetseg.hu*

Kiadja a Magyar Napló Kiadó Kft.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
www.magyarnaplo.hu
Felelős kiadó Oláh János
Felelős szerkesztő Zsiga Kristóf
Tördelőszerkesztő Bornemissza Ádám
A borítót Oláh Mátyás László és Porpáczy Zoltán tervezte
Készült a Pannónia Nyomdában, Budapesten